

М. О. Красій

**ПОЛІТИКА В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ
ЗЛОЧИННІСТЮ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ПІДСИСТЕМ**

Монографія

Калуш
Петраш К.Т.
2020

УДК 343.9
К 78

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту гуманітарної підготовки та державного управління
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
(протокол № 2 від 10 грудня 2019 р.)*

Рецензенти:

А. М. Ященко, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

І. В. Красницький, кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету № 6 Львівського національного університету внутрішніх справ.

Науковий редактор:

П. Л. Фріс, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри кримінального права Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Красій М. О.

К 78 Політика в сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем : *монографія* / М. О. Красій. – Калуш : Петраш К.Т., 2020. – 153 с.

ISBN 978-617-7362-50-9

У монографії викладено наукові основи взаємозв'язку кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю. Аналізуються стан дослідження, завдання, напрями, рівні, суб'єкти, принципи кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики. Розкрито окремі аспекти взаємозв'язку кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики.

Розрахована на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, на практичних працівників органів кримінальної юстиції, а також на широке коло читачів, які цікавляться питаннями кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики України.

УДК 343.9

ISBN 978-617-7362-50-9

© Красій М. О., 2020

© Івано-Франківський

національний технічний університет нафти і газу, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	7
1.1 Стан дослідження кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики	7
1.2 Взаємозв'язок матеріального і процесуального правового регулювання.....	14
1.3 Історія взаємовпливу кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики на території України	21
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-Правова та кримінально-процесуальна політика як підсистеми політики в сфері боротьби зі злочинністю.....	44
2.1 Завдання кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики.....	44
2.2 Напрями, рівні, суб'єкти кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики	54
2.3 Принципи кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики.....	68
РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ	80
3.1 Подія кримінального правопорушення і підстава кримінальної відповідальності, вирок з точки зору кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики	80
3.2 Звільнення від кримінальної відповідальності як основа в КК України і процедура в КПК України	91

3.3 Співвідношення інституту судимості з заходами кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб в контексті кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики	104
3.4 Взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики на прикладі правової охорони забезпечення правосуддя.....	115
ВИСНОВКИ.....	128
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	131

ПЕРЕДМОВА

В українській юридичній науці приділяється значна увага дослідженню взаємозв'язку матеріальної і процесуальної галузі права. Проте у кримінології взаємозв'язок підсистем політики в сфері боротьби зі злочинністю залишався поза увагою науковців і має велике значення для розвитку наукової думки, пошуку шляхів вдосконалення законодавства та його застосування.

Політика в сфері боротьби зі злочинністю, в свою чергу, поділяється на чотири підсистеми: кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу та кримінологічну. Кримінально-правова та кримінально-процесуальна підсистеми перебувають між собою у взаємозв'язку. А це, в свою чергу, вимагає дослідження актуальних проблем об'єкта, предмета та системи наукових поглядів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, визначення їхнього місця в системі політики в сфері боротьби зі злочинністю, обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку кримінально-правових та кримінальних процесуальних норм та інститутів.

Прийняття чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) значно вплинуло на правову систему України як суттєвими перевагами, так і очевидними прорахунками законодавця. Мова в першу чергу йде про невідповідність та неузгодженість норм чинного КПК України з нормами Кримінального кодексу України (далі – КК України), що постійно актуалізує проблему взаємозв'язку кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем.

Питання кримінально-правової політики були предметом досліджень багатьох українських учених, а саме: П. П. Андрушка, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. К. Грищука, В. В. Голіни, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, О. О. Дудорова, З. А. Загинеї, О. О. Кваші, О. В. Козаченка, І. В. Козича, О. М. Костенка, І. В. Красницького, К. Б. Марисюка, А. А. Митрофанова, І. Б. Медицького, М. І. Мельника, В. О. Навроцького, Ю. А. Пономаренка, В. Я. Тація, В. П. Тихого, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, А. М. Яценка та інших.

Значний внесок у дослідження кримінально-процесуальної політики здійснили провідні вітчизняні та зарубіжні учені: О. І. Александров, М. С. Алексєєв, В. Г. Даєв, О. Б. Загурський, В. С. Зеленецький, А. Ф. Коні, Л. Д. Кокорєв, Ю. І. Микитин, Ю. О. Ляхов, М. М. Полянський, М. С. Строгович, О. З. Челохсаєв та інші.

Комплексному аналізу теоретичних питань кримінально-правової політики присвячені три праці: захищено докторську дисертацію П. Л. Фрісом на тему «Кримінально-правова політика України» (2006 р.), монографія П. Л. Фріса «Кримінально-правова політика України» (2005 р.) та комплексна монографія «Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та

перспективи» (2015 р.). На відміну від кримінально-правової політики аналізу теоретичних питань кримінально-процесуальної політики присвячена лише одна праця – монографія О. Б. Загурського «Кримінальна процесуальна політика України: історико-правовий аспект» (2014 р.).

Однак, наявні у вітчизняній доктрині наукові напрацювання присвячені дослідженню підсистем політики в сфері боротьби зі злочинністю (кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної). Тоді як взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики залишився поза увагою.

Дослідження взаємозв'язку кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем політики в сфері боротьби зі злочинністю обумовлена необхідністю забезпечення охорони прав і законних інтересів суспільства шляхом створення дієвого механізму протидії злочинності, усунення розбіжностей між доктриною, чинним законодавством і практикою. Це підтверджує, що тема запропонованого дослідження є новою та актуальною.

Викладені в монографії наукові положення, висновки і пропозиції можуть бути використані: як основа для подальших наукових досліджень взаємозв'язку кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, при розробці нового та вдосконаленні чинного матеріального та процесуального кримінального законодавства; як теоретичне підґрунтя для забезпечення ефективної реалізації норм матеріального та процесуального кримінального законодавства в судовій практиці та в процесі розробки локальних нормативно-правових актів та правозастосовних документів; при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінальне процесуальне право», «Кримінально-правова політика в системі політики в сфері боротьби зі злочинністю», «Кримінальна процесуальна політика», спецкурсів кримінально-правового та кримінально-процесуального спрямування, написанні відповідних підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів, підготовці освітніх програм, навчальних планів для студентів вищих навчальних закладів юридичного спрямування.

Користуючись нагодою, авторка висловлює щирі вдячність за професійні поради та всебічну підтримку доктору юридичних наук, професору *Фрісу Павлу Львовичу*, кандидату юридичних наук, доценту *Микитину Юрію Івановичу*, за слушні зауваження та позитивні висновки рецензентам – доктору юридичних наук, професору *Яценку Андрію Миколайовичу*, кандидату юридичних наук, доценту *Красницькому Івану Васильовичу*. Подяку за розуміння і сприяння висловлюю керівництву Інституту гуманітарної підготовки та державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу в особі директора доктора філософських наук, професора *Дзвінчука Дмитра Івановича*, колегам з кафедри кримінального права та кафедри публічного управління та адміністрування, рідним.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Стан дослідження кримінально-правової та кримінально- процесуальної політики

Категорія кримінально-правової політики є однією з найбільш досліджуваних, але, як це не парадоксально, одночасно й найменш пізнаних у науці кримінального права. За багато років і навіть століть її вивчення накопичена достатньо велика кількість знань про неї, вироблені підходи до розв'язання загальних і окремих питань кримінально-правової політики. Але, разом з тим, все ще лишається широке поле для діяльності сучасних і майбутніх дослідників, велика кількість не до кінця визначених аспектів у її розумінні [1, с. 169].

Як зауважує П. Л. Фріс, «на превеликий жаль, крім загальновідомого терміну «кримінальна політика», у різноманітних документах та у кримінально-правовій науці за часів незалежної України зміст цієї політики практично не розкривався» [2, с. 10].

За твердженнями М. П. Чубинського термін, «кримінальна політика» вперше було вжито у 1804 році в роботах німецького криміналіста П. А. Фейербаха [3, с. 3]. Між тим, сам М. П. Чубинський писав, що «хто першим вжив термін «кримінальна політика» в науці не встановлено... [4, с. 55]. Варто сказати, що дослідження поняття кримінально-правової політики (кримінальної політики) від початку дослідження найбільш знайшло своє відображення у працях німецьких криміналістів XIX століття.

Відповідно розуміння кримінальної політики було відображено у працях П. А. Фейербаха за свідченнями М. П. Чубинського, «під кримінальною політикою він розуміє ту галузь науки, яка повинна дати кримінальному законодавцю вказівки для кращої організації справи правосуддя» [4, с. 56]. Виходячи з даного поняття, можна говорити, що десь далеко зароджується взаємозв'язок кримінальної політики з на той час нікому невідомою кримінально-процесуальною політикою.

Так, Е. Генке говорив про кримінальну політику як про «галузь кримінального правознавства, що прагне за особливостями історичного моменту та місцевими умовами здійснити ідеал права» [5, с. 462]. Як бачимо, для П. А. Фейербаха та Е. Генке кримінальна політика – це самостійна галузь

науки, яка за своїм предметом є близькою до кримінального права [1, с. 170] та перебуває у взаємозв'язку з кримінальним процесуальним правом шляхом організації справи правосуддя.

Інший німецький вчений XIX століття Франц фон Ліст під кримінальною політикою розумів «систематичну сукупність підстав, які опираються на наукове дослідження причин злочинів і дій, що здійснює покарання, – підстав, поєднуючись з якими держава за допомогою покарання і близьких йому інститутів повинна боротися зі злочином» [6, с. 7].

Натомість, А. А. Піонтковський під кримінальною політикою розуміє «галузь науки кримінального права, яка має своїм предметом вивчення засобів боротьби зі злочинністю, завданням – доцільну побудову цих засобів» [7, с. 10]. Л. І. Петражицький для кримінального права виділяє п'ять самостійних типів наук: 1) теорія кримінального права; 2) історія кримінального права; 3) описове кримінальне законодавство; 4) догматика кримінального права; 5) політика кримінального права [8, с. 45-46].

Як підкреслює П. Д. Калмиков, «кримінально-правова політика (кримінальна політика) являє собою «мистецтво кримінального законодавства, тобто мистецтво покращувати існуючі кримінальні закони та складати нові» і «мистецтво керувати судовою кримінальною частиною» [9, с. 14].

На думку Л. Є. Владимірова, «кримінальна політика є дослідною частиною науки кримінального права. Вона переймається кримінальним законодавством з точки зору удосконалення його, при чому вона вже не обмежується лише пізнанням, але переймається й створенням нових засад» [10, с. 11].

Натомість, М. П. Чубинський розглядав кримінальну політику як «гілку науки кримінального права, яка покликана виробляти вказівки для найкращої постановки в даній державі справи кримінального правосуддя як шляхом соціальних реформ, так і шляхом створення кращого кримінального законодавства [4, с. 78]. Тоді як О. Ф. Кістяківський розумів кримінальну політику не як галузь науки, а як напрям діяльності держави щодо протидії злочинності [11, с. 129, 612-614, 744].

Як зазначає В. М. Куц, «кримінально-правова політика (кримінальна політика) – це сукупність кримінально-правових ідей, принципів, норм та їх реалізація в практиці протидії злочинності» [12, с. 48]. Т. А. Павленко зазначає, що кримінальна політика, яка є науково обґрунтованим напрямом діяльності органів державної влади та громадськості, що полягає у визначенні основних напрямів, цілей і засад впливу на злочинність, виступає як основа формування кримінального законодавства, регулювання практики його застосування, розробки й реалізації заходів, спрямованих на попередження злочинності [13, с. 250].

Слід зазначити, що П. М. Панченко розумів під кримінальною політикою не тільки основні напрями протидії злочинності, але й відповідну наукову

доктрину, що покликана розробляти проблеми її ефективності [14, с. 33-38, 51, 52]. С. С. Босхолов зауважував, що кримінально-правова політика може розумітися не лише як певний вид соціальної діяльності, а ще й як державна доктрина та наукова теорія [15, с. 32]. С. Г. Чадаєв визначав кримінальну політику як «напрямок діяльності держави, який пов'язаний із застосуванням кримінально-правових засобів боротьби зі злочинністю, визначення завдань, форм, змісту цієї боротьби» [16, с. 35].

На думку Ю. Ю. Коломійця, «кримінальна політика – це частина правової політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, яка здійснюється кримінально-правовими, кримінально-процесуальними, кримінально-виконавчими засобами» [17, с. 142].

Кримінально-правова політика є багатоаспектним явищем, що зумовлює можливість її тлумачення у різних значеннях. Однак будь-яке її тлумачення має бути пов'язане з розумінням базисного поняття – поняття політики [1, с. 178].

Як справедливо зауважує Г. В. Гребеньков «терміни «кримінальна політика» і «кримінально-правова політика» не є аутентичними ні у лінгвістичному, ні у семантичному вимірах. Тому говорити про автентичність зазначених (семантичних) контекстів не можна [18, с. 23]. Такої думки дотримується Д. О. Балобанова і виділяє «кримінальну політику, що уявляє собою комплекс заходів з протидії злочинності, і кримінально-правову політику, що включає в себе законотворчу й правозастосовчу діяльність державної влади в сфері кримінально-правового регулювання. Кримінальна політика містить у собі кримінально-правову політику» [19, с. 13].

Так, П. Л. Фріс пропонує використовувати термін «політика у сфері боротьби зі злочинністю» і при цьому зауважує, що «тривалий час у вітчизняній науці (і не тільки вітчизняній) для її визначення застосовувався термін «кримінальна політика». Однак при буквальному його тлумаченні він повинен «розшифровуватись» як «злочинна політика» або «політика розвитку злочинності», що абсолютно не відповідає його змістовному навантаженню. У зв'язку з цим в останні роки все більше авторів стали відмовлятися від застосування терміну «кримінальна політика» для визначення цього виду політики держави, замінюючи його іншими – «антикриміногенна політика», «політика держави у сфері протидії злочинності», «політика у сфері боротьби зі злочинністю»» [2, с. 10-11].

Крім того, П. Л. Фріс розуміє під політикою у сфері боротьби зі злочинністю «вироблену Українською державою генеральну лінію, що визначає стратегію, основні концепції, напрями, цілі і засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики їх застосування, а також розробка й реалізація заходів, спрямованих на попередження злочинів» [20, с. 32].

Звідси випливає, що політика у сфері боротьби зі злочинністю є напрямом державної діяльності, який визначає стратегію і тактику боротьби зі злочинністю на базі кримінального матеріального, кримінального процесуального, кримінально-виконавчого права та криминології [21, с. 20]. Крім того, Смірнова І. Г. зауважує, що «державна кримінальна політика за визначенням не може бути реалізована виключно нормами кримінального права на відміну, до речі, від кримінально-правової політики» [22, с. 63].

Як зазначає І. В. Козич, «говорячи про політику у сфері протидії злочинності як про певну систему, необхідно враховувати, що будь-яку систему утворюють дві надважливі складові: 1) її структура (набір необхідних елементів) і 2) фактори, які дозволяють бути цим елементом в єдності, цілісності, взаємозв'язку і обумовленості» [23, с. 114].

Що стосується системи політики у сфері боротьби зі злочинністю, то можна про неї говорити як про складне функціональне явище, яке характеризує:

- 1) складність – наявність декількох складових частин і елементів;
- 2) структурність – існування стійкого набору основних складових частин;
- 3) впорядкованість (організованість) – наявність зв'язків між складовими частинами кримінальної політики, а також між цими частинами і кримінальною політикою як цілісною єдністю;
- 4) замкнутість – визначена відособленість кримінальної політики від інших видів соціальної політики [24, с. 101-102].

Досліджуючи кримінальну політику, О. А. Герцензон включає у її сферу не тільки кримінально-правові, кримінально-процесуальні, криминологічні, виправно-трудова, але й заходи чисто соціального характеру (економічні, ідеологічні, медичні і т.п.) [25, с. 179]. П. С. Дагель пропонував такі напрями кримінальної політики: «кримінально-правову; кримінально-процесуальну (інколи її називають судовою); виправно-трудова (кримінально-виконавчу, пенітенціарну) політику; політику в сфері профілактики злочинів (профілактичну або криминологічну)» [26, с. 11-12].

На думку М. О. Беляєва, «кримінальна політика складається з кримінально-правової, кримінально-процесуальної і виправно-трудова політики» [27, с. 21]. О. І. Александров підкреслює, що «кримінальна політика має п'ять складових частин: кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-розшукова, кримінально-попереджувальна і кримінально-виконавча політика» [28, с. 70].

За твердженням Т. А. Денисової, структура кримінальної політики включає в себе: «кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу та запобіжну складові, які направлені на протидію суспільно небезпечним діям» [29, с. 7].

Як зазначає І. О. Зінченко, «кримінальна політика включає ряд взаємообумовлених, але разом з тим, відносно самостійних складових:

кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу, постпенітенціарну, превентивну та оперативно-розшукову [30].

Зокрема П. Л. Фріс виділяє в політиці у сфері боротьби зі злочинністю окремі її підсистеми – кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу та кримінологічну політики [20, с. 28].

Як зазначає В. І. Борисов, «перші три напрямки реалізуються в Україні на основі відповідного кодифікованого законодавства. Що стосується кримінологічної політики, то вона становить комплекс нормативно-правових, загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на запобігання злочинності й усунення її причин. Разом з тим, кримінологічний, як і кримінально-процесуальний та кримінально-виконавчий напрямки, не є рівнозначними за своїм впливом та місцем у боротьбі зі злочинністю, у порівнянні з кримінально-правовим напрямком» [31, с. 305-306].

На погляд В. Я. Тація, активну дискусію сьогодні викликає кримінально-правовий аспект розвитку правової доктрини. Іноді в публікаціях і виступах на конференціях чи семінарах йдеться про кризу кримінально-правової науки. Наразі суспільству необхідні відповіді на такі традиційні, але завжди актуальні для кожної науки питання, як об'єкт і методологія кримінально-правових досліджень, специфіка їх організації, оцінка їх ефективності й корисності для суспільства і держави. Кримінальне право виступає не тільки необхідним, а й особливим інструментом державної правової політики в боротьбі зі злочинністю. Суспільство і держава заінтересовані в забезпеченні стабільності кримінального законодавства і перш за все, КК України, фактична незмінність якого віддзеркалює стійку, прогнозовану й ефективну кримінально-правову політику держави [32, с. 217].

Кримінально-правова політика не тільки імплементує у своєму змісті загальні положення кримінальної політики в цілому, але й повинна формувати власні ідеї, які мають чітко визначену галузеву належність до кримінального права [33, с. 29].

Досить переконливою є думка А. А. Митрофанова, який вважає, що «кримінально-правову політику варто розглядати як складову частину державної політики в сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами матеріального кримінального права. У широкому значенні цим поняттям охоплюється загалом здійснення протидії злочинності з використанням засобів кримінальної репресії. У вузькому ж значенні кримінально-правова політика саме і є політикою протидії злочинності з використанням засобів матеріального кримінального права» [34, с. 18].

Кримінально-правова політика – це системоутворюючий (основоположний) елемент політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правової дії на злочинність, засоби їх досягнення, і виражається в нормах кримінального закону, практиці їх застосування, актах

офіційного тлумачення кримінально-правових норм та постановою Пленуму Верховного Суду України [2, с. 68].

На думку А. В. Арндаренко, «кримінально-правова політика становить собою напрямок діяльності законодавчих і правозастосовчих органів та організацій по виробленню загальних положень кримінального законодавства, встановленню кола злочинних діянь і системи покарань, розробці санкцій у нормах про конкретні склади злочинів та обранню справедливих і доцільних заходів впливу (покарань, адміністративних і громадських заходів) щодо осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів» [35, с. 265].

Під кримінально-правовою політикою Д. О. Балобанова розуміє адекватні існуючим потребам у суспільстві основні напрями, пріоритети, найважливіші завдання, шляхи й засоби здійснення кримінально-правового регулювання [19, с. 13].

Кримінально-правова політика – це основоположна підсистема політики в сфері боротьби зі злочинністю, яка має своїм завданням встановити межі злочинних діянь, визначити принципи, стратегію, форми і методи контролю за злочинністю [36, с. 13], реалізується нормами кримінального права і перебуває у взаємозв'язку з іншими підсистемами політики у сфері боротьби зі злочинністю (кримінально-процесуальною, кримінально-виконавчою і кримінологічною (профілактичною) політиками).

Як вдало зазначає П. Л. Фріс, «кримінально-правова політика вимагає відповідності, в першу чергу, з кримінально-процесуальною політикою. У кримінально-процесуальній політиці кримінально-правова політика одержує свою деталізацію. Так, для сучасної кримінально-процесуальної політики це і забезпечення законності досудового та судового слідства, і забезпечення об'єктивності судового розгляду справи, і участі захисника на попередньому слідстві, і ін.» [20, с. 174].

Кримінально-процесуальна політика визначає основні напрями, цілі і засоби кримінального судочинства і виражається в нормах кримінально-процесуального права і практиці його застосування [26, с. 67].

Кримінально-процесуальна політика – це напрямок діяльності правотворчих і правозастосовчих органів щодо вироблення і застосування форм реалізації норм кримінального права на всіх етапах і здійснення кримінального судочинства [28, с. 70].

Досліджуючи кримінально-процесуальну політику, О. Б. Загурський писав, що «кримінально-процесуальна політика є не що інше, як прояв держави свого ставлення до вирішення питань щодо порушення кримінальних справ, їх розслідування, судового розгляду і вирішення» [37, с. 152]. Кримінально-процесуальна політика – це елемент (підсистема) політики у сфері боротьби зі злочинністю, головним завданням якої є розробка доктрини, концепції, напрямків та цілей, з метою забезпечення ефективності реалізації кримінального провадження (досудового розслідування, судового розгляду) за

допомогою кримінальних процесуальних відносин та кримінальних процесуальних норм [21, с. 32].

Як зазначає Д. Письменний, «кримінальна процесуальна політика – це основана на правових засадах та нормах діяльність держави, яка напрямлена на вирішення з допомогою процесуальних засобів кримінально-правових конфліктів між особою та державою з метою забезпечення демократичності процесуальної форми кримінального судочинства» [38, с. 295].

Так, М. С. Алексєєв і В. Г. Даєв вважають, що під кримінально-процесуальною політикою... слід розуміти основні напрями правотворчої діяльності держави і правозастосовчої діяльності компетентних державних органів по боротьбі зі злочинністю шляхом реалізації кримінального закону при найсуворішому дотриманні соціалістичної законності, а також шляхом виявлення і усунення причин і умов, що сприяють здійсненню злочинів [39, с. 98].

Схоже визначення кримінально-процесуальної політики дав Ю. О. Ляхов: «кримінально-процесуальна політика – це основні напрями правотворчої діяльності держави і правозастосовчої діяльності відповідних державних органів і посадових осіб у сфері розслідування та вирішення кримінальних справ. Кримінально-процесуальна політика повинна звільнитися від цілей, що знаходяться за межами кримінального процесу» [40, с. 104].

На думку І. Г. Смірної, «кримінально-процесуальна політика є самостійним напрямком державної соціальної політики, яка повинна розглядатися через свій похідний характер як самостійний елемент кримінальної державної політики, яка виступає у взаємозв'язку з кримінально-правовою політикою та кримінально-виконавчою [22, с. 63].

Кримінально-процесуальна політика – це підсистема політики в сфері боротьби зі злочинністю, яка відповідає за забезпечення законності досудового та судового слідства і забезпечення об'єктивності судового розгляду справи.

Відмінною є позиція В. І. Борисова, який вважає, що «кримінально-правова політика є змістом кримінально-процесуальної політики і зумовлює підстави обрання відповідних форм її реалізації заходами останньої» [31, с. 306]. Отже, порушення взаємозумовленості і взаємодії між підсистемами політики у сфері боротьби зі злочинністю є недопустимими, оскільки вилучення з цієї системи хоча б однієї складової робить всі її інші частини неефективними [41, с. 220].

Виходячи з наведеного, пропонуємо виділити три групи ідей становлення кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики:

1) наукова дискусія з приводу використання терміну «кримінальна політика», «політика у сфері боротьби зі злочинністю», «політика у сфері протидії злочинності»;

2) структура політики у сфері боротьби зі злочинністю, входження кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики;

3) недосліджено питання взаємозв'язку кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики.

Таким чином, розглянуті поняття «кримінальна політика», «політика у сфері боротьби зі злочинністю» та «політика у сфері протидії злочинності» в авторській інтерпретації Д. О. Балобанової, О. М. Беляєва, О. І. Зінченко, Т. А. Денисової, І. В. Козича, А. А. Митрофанова, П. Л. Фріса та ін. розглядаємо, як тотожні за змістом поняття, як систему кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, в якій кримінально-правова політика є змістом кримінально-процесуальної політики.

Підтримуємо думку П. Л. Фріса і у роботі використовуємо термін «політика у сфері боротьби зі злочинністю».

Розглядаючи структуру політики у сфері боротьби зі злочинністю, бачимо, що виникає дискусія серед науковців з приводу виділення підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю. Одже, сьогодні серед науковців виділено такі підсистеми політики у сфері боротьби зі злочинністю: кримінально-правова, кримінально-процесуальна (судова), виправно-трудова (кримінально-виконавча), політика в сфері профілактики злочинності (профілактична або криминологічна), кримінально-розшукова, кримінально-попереджувальна, запобіжна, постпенітенціарна, превентивна, оперативно-розшукова політика. Основні складові частини політики у сфері боротьби зі злочинністю повинні бути взаємопов'язані між собою і відрізнятися від інших видів соціальної політики.

До основних підсистем політики в сфері боротьби зі злочинністю відносимо: кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу, криминологічну (профілактичну) політику.

На науковому рівні досліджено взаємозв'язок матеріального та процесуального кримінального права, на відміну від взаємозв'язку кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики. Необхідно дослідити взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, взявши до уваги такі проблемні аспекти:

- усунення конкуренції та колізії норм матеріального та процесуального законодавства;
- приведення норм процесуального права у відповідність до норм матеріального права.

1.2 Взаємозв'язок матеріального і процесуального правового регулювання

Для з'ясування сутності даного питання необхідно звернутися до історії виникнення матеріального та процесуального права. В історії правової науки термін «матеріальне право» спочатку виникло на протигагу так званому

«формальному праву», причому під матеріальним (кримінальним) правом розумілися норми, що мають предметом особисту вину і карність, а під формальним, або процесуальним – норми, що визначають спосіб виробництва справ (кримінальних)[42, с. 3]. Розвиток цих двох галузей права, – писав В. Случевский, завжди йшли рука об руку[43, с. 4].

Як відзначав Н. Н. Розін, «наука матеріального права ... вивчає юридичні відносини в умовах їх нормального виникнення, розвитку та припинення ... Здійснення норм (правил, вимог, заборон) матеріального права, їх застосування до конкретних спірних або загрожуючих суперечкою відносинам ... є результатом внутрішньо єдиної юрисдикційної діяльності, спрямованої на встановлення, закріплення та охорону дійсного права»[44, с. 2-3].

Дійсно, відмінність між матеріальним і процесуальним правом слід шукати насамперед у характері регульованих відносин і способі надання суспільним відносинам правового характеру, правової форми. Плідною є думка А. М. Яковлева про те, що право в цілому розраховане на «поведінку, що відхиляється» [45, с. 19-34]. «За загальним правилом в звичайних умовах, – пише він, – норма права покликана регулювати поведінку, розходиться з об'єктивною соціальною нормою, покликана впливати на «аномалії», негативні «відхилення» від типів поведінки, що утворюють дану соціальну норму»[46, с. 31]. Дане положення може бути поширене не тільки на кримінальну, адміністративну та інші галузі права, прямо формулюють характер «відхиляючої» поведінки, а й на всю систему правового регулювання. При цьому сама необхідність розглядати ті чи інші суспільні відносини в їх правовій формі виникає лише при наявності сумнівів в їх законності. В іншому випадку така необхідність взагалі не виникає і відповідні відносини можуть виступати як правові лише в теоретичному аспекті [46, с. 98-102].

Оскільки право – регулятор суспільного життя, питання про поняття, характер і значення правових відносин як результат правового регулювання є стержневим для будь-якої галузі правової науки[47, с. 17]. Як зазначає Р. О. Халфіна, правовідносини – одне з основних фундаментальних понять правової науки, та форма, в якій абстрактна норма права набуває своє реальне буття, втілюючись в реальних суспільних відносинах [48, с. 6].

В основу поділу галузей права на матеріальні і процесуальні покладено предмет правового регулювання. Характер регульованих правом суспільних відносин. У той же час слід зазначити, що при поширеності вживання термінів «матеріальне право», «процесуальне право» доктринальне визначення змісту цих термінів практично відсутнє[47, с. 14]. Характерний в цьому відношенні вислів Л. С. Явіча: «Термін «матеріальне право» загальноприйнятий, і ним можна користуватися, але при цьому треба, звичайно, мати на увазі його умовність. До матеріального права, власне, відносять всі галузі права, за винятком тих, які регулюють процес застосування норм права»[49, с. 297]. Ще більш чітко та ж думка висловлена О. В. Івановим: «Поняття «матеріальне

право» у відриві від поняття «процесуальне право» втрачає будь-який сенс»[50, с. 48]. Ці два поняття доповнюють один одного і не можуть існувати окремо.

Розглядаючи проблему визначення співвідношення норм матеріального та процесуального права в загальному, досить спрощеному вигляді, у літературі зазначається, що якщо норми матеріального права встановлюють варіант поведінки шляхом гарантування прав, закріплення обов'язків чи заборон, то процесуальні вказують на послідовність дій, починаючи з їх втілення в життя, розкривають процедуру реалізації можливої або належної поведінки [51, с. 90-91].

Норма матеріального права є первинним регулятором суспільних відносин, оскільки вона містить правило (права, обов'язки, заборони), на підставі якого можливим є вирішення справи по суті (наприклад, не можна вбивати) [52, с. 19]. Таким чином, норма матеріального права регулює суспільні (матеріальні) відносини шляхом їх прямого правового регулювання за допомогою визначення для їх учасників змісту прав, обов'язків і заборон. Норми матеріального права мають на меті визначення змісту прав та обов'язків суб'єктів права й відповідають на питання стосовного того, що треба зробити для реалізації цих прав та обов'язків, а норми процесуального права відповідають на питання щодо того, як, яким чином, у якому порядку права й обов'язки можуть і мають бути реалізовані [53, с. 148].

Норми матеріального права відповідають на питання «що регулюється?», встановлюють межі правовідносин, закріплюючи права й обов'язки суб'єктів права, їх правовий статус (цивільне, кримінальне, трудове). Норми процесуального права відповідають на питання «як саме регулюється?», врегульовують організаційні відносини, мають процедурний, управлінський характер, регламентують порядок, форми та методи реалізації норм матеріального права, діяльність правозастосовців, порядок ведення ними юридичних справ і стосуються не всіх суб'єктів, а лише учасників юридичного процесу (позивача, відповідача, підозрюваного, обвинуваченого, суду, судді, адвоката, прокурора тощо) [54, с. 152].

Взаємозв'язку норм і правовідносин матеріального та процесуального права приділяється увага в загальній теорії права, в науках господарського, цивільного, адміністративного, кримінального процесуального права. Дослідження співвідношення норм матеріального права і процесуального права надзвичайно важливе, оскільки від правильного вирішення даної проблеми залежить розвиток і вдосконалення процесуального законодавства [53, с. 148].

У структурі права взаємодіють два блока правових норм – матеріального і процесуального права. Норми матеріального права мають на меті визначення змісту прав та обов'язків суб'єктів права і відповідають на питання, що треба зробити для реалізації цих прав і обов'язків, а норми процесуального права відповідають на питання як, яким чином, у якому порядку права та обов'язки можуть і мають бути реалізовані. Процесуальні норми визначають

компетенцію, предмет, повноваження органів держави, органів місцевої самоврядування, посадових осіб, що є суб'єктами юридичного процесу. Окрім цього, процесуальні норми визначають суб'єктивні права та обов'язки інших учасників процесу. Тому, очевидно, що про стан української правової системи неможливо судити лише за змістом галузей матеріального права [53, с. 149].

Процесуальне право створює оптимальні умови для досягнення визначеного юридично значимого результату в режимі законності. Еволюція способів і засобів процесуального захисту переконливо свідчить про те, що під впливом норм матеріального права перетворюється і удосконалюється процесуальне законодавство. Це пов'язано з тим, що зміни в розвитку суспільства, у першу чергу, відбиваються на матеріальному праві і у зв'язку з цим виникає необхідність у корекції процесуальної галузі. Розвиток норм матеріального права неминуче тягне адаптацію процесуальних норм [53, с. 149].

Широко відомий вислів К.Маркса: «... один і той же дух повинен одушевляти судовий процес і закони, бо процес є лише форма життя закону, отже, прояв його внутрішнього життя»[55, с. 158]. У ряді випадків це положення К.Маркса використовувалося для обґрунтування висновків про те, що процес взагалі не має свого самостійного змісту, будучи лише формою матеріального закону [56, с. 12; 56, с. 11].

Питання взаємозв'язку будь-яких галузей права не може бути вирішене в межах галузевих наук, для цього потрібні методи більшого рівня узагальнення, тобто методи теорії держави і права. Саме в її межах розроблялися і розробляються загальні концепції взаємозв'язку галузей матеріального і процесуального права. Право складається з правових норм, що діють у даному суспільстві. Класифікація правових норм за галузевою ознакою на матеріальні та процесуальні норми дозволяє визначити місце кожного виду юридичних норм в системі права; краще з'ясувати функції правових норм та їх роль у механізмі правового регулювання; удосконалити правотворчу і правозастосовну діяльність держави [53, с. 149].

Натомість, процесуальні галузі права наділені власним предметом правового регулювання, який відрізняється від предмета регулювання матеріальних галузей права і включає організаційні відносини, котрі формуються в результаті діяльності уповноважених суб'єктів, яка пов'язана із застосуванням норм матеріального права [58, с. 72, 112].

У науці не викликає заперечень статус кримінально-процесуального й цивільно-процесуального права як самостійних профілюючих процесуальних галузей у структурі права. Вони представляють у діючій системі права традиційні галузі права, норми яких зосереджені у Кримінальному процесуальному та Цивільному процесуальному кодексах. Зазначені галузі

сформувалися під впливом специфічних особливостей реалізації матеріальних норм кримінального і цивільного права [59, с. 151].

В. М. Горшенев пропонує розрізняти матеріальні і процесуальні норми шляхом виділення в предметі правового регулювання двох комплексів відносин: організованих та організаційних. Перші становлять предмет регулювання норм матеріального права, а одна з різновидів других – організаційно-процесуальні відносини процесуального права [60, с. 48].

На думку Імре Сабо, матеріальне право відрізняється тим, що знаходиться ближче до матеріальних, виробничих відносин, а «процесуальні правовідносини – це особлива самостійна форма суспільних відносин, але таких, які самі виступають у формі правовідносин або, у всякому разі, регламентовані правом. Іншими словами, процесуальні відносини – це як би подвоєна форма суспільних відносин» [61, с. 52-68]. Зі сказаного можна зробити висновок про те, що матеріальні відносини є первинними, а процесуальні – вторинними [47, с. 14].

Правильне вирішення питання про взаємовідносини матеріального і процесуального права «можливо тільки з позиції абсолютного визнання походження процесуального права від матеріального через таку проміжну ланку, як правозастосовний процес (правозастосовна діяльність)» [60, с. 47].

Майже всі вчені, які займалися в тій чи іншій мірі проблемою кримінально-процесуальних відносин, розглядають питання про зв'язок процесуальних відносин з матеріальними (кримінально-правовими) [62, с. 84-94; 63, с. 81-97; 64, с. 78-82; 56, с. 11-20]. При цьому більшість авторів єдині у визнанні первинності кримінально-правових відносин та виробленні кримінально-процесуальних. Однак сказане не означає, що за відсутності кримінально-правових відносин кримінальний процес втрачає сенс, що кримінально-процесуальні відносини викликаються до життя кримінально-правовими відносинами і є формою останніх [65, с. 136].

У теорії кримінального процесу широко поширена думка, що суспільні відносини, що складаються в сфері кримінального судочинства, існують не інакше, як у формі правовідносин [66, с. 8-11; 65, с. 89-91]. Ця думка справедлива для більшості зазначених відносин, оскільки процесуальні відносини, будучи вторинними, похідними від відносин матеріально-правових, за своєю природою потребують правового регулювання більш, ніж інші види суспільних відносин. Однак це не означає відсутності в сфері кримінального судочинства, як і в сфері правозастосовного процесу в цілому, суспільних відносин, не врегульованих правом. в силу непотрібності або неможливості такого регулювання [47, с. 11].

Автори колективної монографії за редакцією Ю. М. Бисаги зазначають: «У будь-якій матеріально-правовій галузі є процесуальні утворення (інститути) або навіть процесуальні норми, які, будучи вкрапленими в зміст матеріально-

правових інститутів, виконують функції процедурного забезпечення останніх» [68, с. 10].

Завданнями процесу визначається і такий його результат, як встановлення відсутності події або складу злочину. У ряді випадків кримінальний процес виникає при явній відсутності кримінально-правових відносин, наприклад при порушенні провадження про застосування примусових заходів медичного характеру [47, с. 22].

Вироблення процесуальних відносин від матеріальних не означає, що вони складаються безпосередньо в результаті злочину. Юридичним фактом, що тягне виникнення кримінально-процесуальних відносин, є наявність приводу до порушення кримінальної справи (той чи інший вид інформації про вчинений злочин або готування до злочину). У зв'язку з цим діяльність компетентних органів по встановленню підстав до порушення кримінальної справи вже підпорядковується процесуальному порядку [69, с. 9]. Не цілком чіткою видається позиція М. С. Строговича, який вважає, що на стадії порушення кримінальної справи виникають процесуальні відносини, і в той же час заперечує процесуальний характер дій, що мають місце до порушення справи [62, с. 10, 501].

Застосовуючи системний метод дослідження права, Р. Д. Джалілов приходить до правильного висновку про те, що «єдина система юридичних норм включає в себе дві підсистеми матеріальних і процесуальних норм» [70, с. 284].

Процесуальні норми призначені для забезпечення примусової реалізації норм матеріального права. Матеріальні норми регулюють суспільні відносини, процесуальні регулюють правові відносини, які стали такими під впливом відповідних матеріально-правових норм [53, с. 150].

Так, на думку Н. А. Бобрової, процесуальні норми виступають гарантіями лише по відношенню до певних матеріальних норм, поза якими вони мають своє матеріальне утримання, яке потребує також гарантії. Цей матеріальний зміст, стверджує автор, супроводжується специфічними правозабезпечувальними засобами, зокрема процесуальної відповідальності [71, с. 32].

Взаємозв'язок норм процесуального і матеріального права особливо виявляється при вдосконаленні процесуального законодавства. Проблема вдосконалення процесуального законодавства не може бути вирішена без одночасної зміни процесуальних норм, що містяться в матеріальному законодавстві [53, с. 153]. Підтримуємо позицію автора, оскільки саме для вдосконалення та ефективної реалізації норм, змін зазнає матеріальне та процесуальне законодавство.

Норму матеріального права можна визначити, як норму права, яка регулює суспільні (матеріальні) відносини шляхом їх прямого правового регулювання за допомогою визначення для їх учасників змісту прав, обов'язків

і заборон. Норма процесуального права – це норма права, яка регулює суспільні (процесуальні) відносини, що складаються між судом, з одного боку, і учасниками судового розгляду, з іншого боку, і направлена на вирішення процедурних і організаційних питань реалізації норм матеріального права з метою захисту прав і законних інтересів суб'єктів матеріальних правовідносин. Співвідношення матеріального і процесуального права виявляється і у взаємозв'язку матеріальних і процесуальних правовідносин. Матеріальні правовідносини визначають можливість і необхідність виникнення та існування процесуальних правовідносин, призначення яких в забезпеченні вирішення правового спору [53, с. 153-154].

У загальному вигляді, узагальнюючи викладене, можна виокремити такі напрями:

1) уся система права переважно складається з матеріальних норм. Процесуальними нормами треба визнавати лише ті правила поведінки, що утворили самостійні галузі права, спрямовані на встановлення процедури здійснення судочинства. За такого підходу процесуальне право представлене такими галузями, як цивільне процесуальне, господарське процесуальне, кримінальне процесуальне право й адміністративне процесуальне право, що регламентує порядок здійснення адміністративного судочинства;

2) процесуальні норми права розглядаються як правила, що встановлюють не тільки судову, а й адміністративну процедуру вирішення юридичного конфлікту;

3) процесуальне право розглядається як система правил поведінки, якими регламентується будь-яка процедура правозастосування, незалежно від підстав, що зумовили необхідність у цій правовій формі діяльності (вирішення спору про право, встановлення юридичного факту тощо);

4) процесуальне право розглядається як система норм, що встановлюють порядок не тільки правозастосовної, а й будь-якої правової форми діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування (зокрема, порядок надання роз'яснень норм чинного законодавства органами державної влади, порядок видання нормативно-правових актів та інше);

5) процесуальне право регламентує не тільки процес реалізації норм матеріального права, а й процес нормотворчості – процедури, результатом якої внаслідок проходження певної послідовності дій стає прийняття й набрання чинності актом, що закріплює норми права [72, с. 4].

Взаємозв'язок матеріального та процесуального правового регулювання має важливе значення для розвитку і вдосконалення кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, що виражається в:

1) матеріальні норми регулюють суспільні відносини, процесуальні – правові відносини, які виробляються під впливом матеріально-правових норм;

2) через норму процесуального права вирішуються питання реалізації норм матеріального права. Процесуальні правовідносини складаються між

судом і учасниками судового розгляду для захисту прав і інтересів суб'єктів матеріальних правовідносин;

3) процесуальні правовідносини виникають від матеріальних, щоб виникли процесуальні правовідносини необхідно встановити подію або склад злочину.

1.3 Історія взаємовпливу кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики на території України

Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика формувалася протягом багатьох століть. Процес формування пройшов певний історичний розвиток, на який вплинув як український, так і зарубіжний досвід. В першу чергу становлення кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики на кожному етапі розвитку було пов'язане з рівнем розвитку суспільних відносин. Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика мають давню історію від звичаєвого права до теперішнього часу.

На думку О. Ф. Кістяківського, «тільки історія може дати пояснення причин як сучасного стану кримінального права, так і стану його в попередні періоди» [73, с. 10], те саме стосується і політики, перед дослідженням сучасного стану необхідно повернутися до історії.

Періодизація кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики. Зважаючи на те, що історія українського права мала свої визначені історичні періоди, які склали разом і окремо історичні епохи в сфері правового життя українського народу. В першу чергу, необхідно виходити з поділу історії українського права на відповідні історичні періоди.

Звідси випливає, що поділ історії українського права на відповідні історичні періоди є досить умовним, оскільки, правнича еволюція народу є занадто складною річчю, що її можна поділити на якісь періоди. У зв'язку з цим, в науковій літературі існують різноманітні підходи щодо періодизації українського права [21, с. 94-95].

Так, прийнято виокремлювати такі етапи генези вітчизняного права: 1) право України в період Київської Русі і часів феодальної роздробленості; 2) право на українських землях під час їх перебування у складі Польщі, Литви і Речі Посполитої; 3) право Гетьманщини; 4) право України під час її перебування у складі Російської імперії; 5) право в період Української революції; 6) право в Україні за радянських часів [74, с. 222].

П. Л. Фріс визначає таку схему періодизації кримінально-правової політики України: 1-й період – кримінально-правова політика Київської Русі і феодальної роздробленості (IX – середина XVII ст.); 2-й період – кримінально-правова політика козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст. –

від Богдана Хмельницького до Кирила Розумовського); 3-й період – кримінально-правова політика періоду творення Української незалежної держави (1917-1922 рр.); 4-й період – кримінальне законодавство Української РСР (1917-1991 рр.); 5-й період – кримінально-правова політика, законодавство незалежної Української держави до ухвалення Кримінального кодексу України (1991-2001 рр.) [75, с. 39].

Досліджуючи кримінально-правову політику України у сфері майнових покарань, К. Б. Марисюк виділяє такі етапи розвитку: 1) кримінально-правова політика у сфері майнових покарань за часів Київської Русі і в період феодальної роздробленості; 2) кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях у складі іноземних держав під владою Великого князівства Литовського, Польщі, Речі Посполитої, а також у складі Великого князівства Московського, Угорщини, Молдавії; 3) кримінально-правова політика у сфері майнових покарань часів Запорізької Січі та Гетьманщини; 4) кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях за законодавством Російської імперії; 5) кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях у складі Австрії та Австро-Угорщини; 6) кримінально-правова політика у сфері майнових покарань часів відновлення української державності; 7) кримінально-правова політика у сфері майнових покарань на українських землях після розпаду Австро-Угорщини; 8) кримінально-правова політика у сфері майнових покарань Радянської України; 9) кримінально-правова політика у сфері майнових покарань після відновлення незалежності України [76, с. 15].

В. Т. Маляренко виділяє вісім історичних періодів розвитку кримінального процесуального законодавства України: 1) кримінально-процесуальне законодавство Київської Русі і феодальної роздробленості (IX-XIV); 2) кримінально-процесуальне законодавство на українських землях за часів їх перебування у складі Польщі, Литви, Речі Посполитої (XIV-середина XVII); 3) кримінально-процесуальне законодавство в період визвольної війни 1648-1654 рр.; 4) кримінально-процесуальне законодавство за часів автономії України в складі Росії (друга половина XVII-XVIII ст.); 5) кримінально-процесуальне законодавство під час її перебування у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперії; 6) кримінально-процесуальне законодавство в період відродження і розбудови української державності (1917-1920 рр.); 7) кримінально-процесуальне законодавство в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (далі – УСРР) (Українській Радянській Соціалістичній Республіці (далі – УРСР)) у радянський період; 8) кримінально-процесуальне законодавство в умовах побудови правової держави [77, с. 52-90].

В свою чергу О. Б. Загурський визначає наступну періодизацію кримінальної процесуальної політики України: 1) кримінальна процесуальна політика періоду Київської Русі і феодальної роздробленості (IX-XIV ст.); 2)

кримінальна процесуальна політика на українських землях у складі Польщі, Литви, Речі Посполитої (XIV ст. – середина XVII ст.); 3) кримінальна процесуальна політика України в період козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст.); 4) кримінальна процесуальна політика періоду творення і розбудови Української державності (1917-1922 рр.); 5) кримінальна процесуальна політика Радянської України; 6) кримінальна процесуальна політика України в перше десятиріччя незалежності (1991-2001 рр.); 7) кримінальна процесуальна політика України (2001-2012 рр.); 8) сучасна кримінальна процесуальна політика України (2012 р. – до наших днів) [21, с. 96].

Враховуючи відомі особливості історичного розвитку України і, відповідно, особливості розвитку кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, періодизацію кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики можна поділити на дві групи:

1) кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика незалежної України;

2) кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика під час перебування України у складі інших держав.

Зокрема, перша група складається з таких періодів:

1-й період – кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика періоду Київської Русі і феодалної роздробленості (IX – середина XVII ст.);

2-й період – кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст.);

3-й період – кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика в період відновлення і розбудови Української державності (1917-1922 рр.);

4-й період – кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика незалежної Української держави (1991-2001 рр.);

5-й період – сучасна кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика України (2001-2017 рр.).

Таким чином, другу групу складають:

1-й період – кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика під час перебування України у складі Польщі, Литви і Речі Посполитої (XIV ст. – середина XVII ст.);

2-й період – кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика під час перебування України у складі Російської та Австро-Угорської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.);

3-й період – кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика Радянської України (1922-1991 рр.).

Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика періоду Київської Русі і феодалної роздробленості (IX – середина XVII ст.)

Простежуючи генезис кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, слід зазначити, що свої витоки вони беруть з моменту виникнення

Київської держави в IX–X ст. н. е., коли з'явилися перші письмові акти, що містили кримінально-правові та *кримінально-процесуальні* норми [78, с. 80]. За час існування Русі відбувався активний процес становлення і розвитку її права, значна частина норм якого отримала писемне закріплення перш за все у літописах і збірниках права, а частина існувала у формі усного звичаєвого права [79, с. 130].

В умовах первіснообщинного ладу поведінка східних слов'ян регулювалася звичаями. Дані про звичаї східних слов'ян до утворення Київської Русі містяться у літописах зарубіжних авторів і вітчизняних авторів. Так у «Повісті врем'яних літ» зазначалося про те, що племена мають свої звичаї, закони, право [80, с. 14]. Першою систематизованою писаною пам'яткою звичаєвого права (головним чином кримінального, цивільного і процесуального), яка дійшла до наших часів, стала Руська Правда, створена в 1017-1054 рр., яка відома в трьох редакціях – Короткої Правди, Поширеної Правди та Скороченої Правди. Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика чітко прослідковується в нормах цієї надзвичайно важливої пам'ятки права, яка вчинила незрівнянний вплив не тільки на подальше українське, але і на кримінальне законодавство інших слов'янських країн – Росії, Польщі, а також Литви. В цьому нормативному документі чітко проглядаються елементи вирішення задач кримінально-правової політики – закладаються підвалини ряду інститутів кримінального закону, даються перші дефініції, здійснюється перша, звичайно, на елементарному рівні структуризація заборонених видів поведінки – злочинів. Вперше була проведена ув'язка норм матеріального і процесуального кримінального закону, а також норм, які сьогодні можна віднести до кримінально-виконавчих [20, с. 100-101]. Хоча на той час ще не було поділу на кримінальне та кримінальне процесуальне право.

Норми кримінально-правового та *кримінально-процесуального* характеру зустрічаються і в інших письмових пам'ятках того часу – договорах Олега і Ігоря. Зокрема, закріплювалось право кровної помсти – «да держимь будеть сотворивый убійство оть ближнихь убіеннаго, да убіють его». Закріплювалась і можливість матеріального відшкодування у випадку, якщо застосування кровної помсти виключалось внаслідок втечі винного («аще ли убъжить сотворивый убійство, да возмутъ имъные его ближнии убіеннаго») [81, с.37]. Тут вбачаються і початки майбутнього принципу індивідуалізації покарання – норма «да держимь будеть сотворивый убійство» відповідно визначала неможливість поширення кримінального переслідування («мести») на родичів вбивці. Цей принцип також закріплювався і ст.3, 11 Договору [81, с. 37]. Що стосувалось кримінально-процесуальної політики того часу, то положення договорів про кровну помсту родичів вбитого носили однаковий характер. При порівнянні вказаних правових норм може скластися думка, що в договорах коло месників ще не обмежене [82, с. 44]. У візантійському праві справи про вбивство

розв'язувалися за іншими правовими принципами: злочинець карався смертю за навмисне або неумисне вбивство, але тільки після суду; самоправство і самосуд не припускали. Участь близьких родичів у викупі або право їх на помсту візантійський закон не передбачав[83, с. 11-12].

Виходячи з наведеного, взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики прослідковувався ще коли з'явилися перші письмові акти Київської держави. Важлива роль належала Руськів Правді, яка передбачала диференціацію відповідальності залежно від становища винного і потерпілого, встановлювала правила судочинства. Даний період характеризувався ще тим, що зароджувався інститут кримінального закону, були виокремлені діяння, які вважалися злочинами. Важливу роль відіграв змагальний процес, завдяки якому появився інститут доказів.

Зокрема, норми кримінально-правового та кримінально-процесуального характеру зустрічалися і в договорах Олега і Ігоря в яких закріплювалося право кровної помсти, яке було притаманне як кримінально-правовій так і кримінально-процесуальній політиці.

Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика козацької держави (середина XVII ст. – середина XVIII ст.)

Внаслідок визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. було створено національну українську козацьку державу з власною правовою системою, побудованою на власних джерелах права. Ними, в першу чергу, стали норми звичаєвого права. Однак активно застосовувались норми Польсько-Литовських статутів, при цьому фактично це законодавство мало широке застосування на всій Україні (за виключенням Слобожанщини, яка перебувала під впливом російських законів, хоча і там в певній мірі застосовувались норми польсько-литовського законодавства).

Це торкнулось як кримінального закону так і кримінального процесуального права, які до того, практично повністю базувалися на нормах польсько-литовських нормативних актів. На формування нової системи права суттєво вплинуло право запорізьких козаків, яке стало базою, для створення кримінального закону національної української держави. Воно фактично було кримінальним правом Запорізької Січі, хоча досягло більш високого рівня розвитку. Воно формувалось в першу чергу на базі давньоруського і в першу чергу «Руської правди». Значний вплив на нього здійснили і норми Польсько-Литовських нормативних актів (в першу чергу Литовських статутів)[20, с. 106-107].

Вдало Є. М. Шаломєєвим була здійснена класифікації передбачених законодавством козацької держави злочинів, в основу якої був покладений ступінь їх тяжкості. За його думкою, вони поділялись на: особливо тяжкі; тяжкі злочини; злочини середньої тяжкості; злочини невеликої тяжкості [84, с.64-65].

Кримінальне законодавство не знало інституту неосудності. Психічно хворі притягались до кримінальної відповідальності на загальних умовах, хоча

їх хворобливий стан міг бути врахований судом при вирішенні питання про покарання. Суд міг врахувати психічну хворобу як обставину, що пом'якшує відповідальність [20, с. 109].

Міські суди із певними обмеженнями користувалися нормами процесуального права, які містилися в збірниках магдебурзького права («Саксон» і «Порядок»). Окремі норми процесуального права містилися і в законодавчих актах, що їх приймали вищі органи Української козацької держави – в гетьманських універсалах, універсалах генеральної військової канцелярії, в ордерах та інструкціях гетьмана, генеральної військової канцелярії, генерального військового суду [85, с. 74]. У 1722–1723 рр. П. Полуботок видав три універсали, в яких приписувалося усунути недоліки в діяльності судів та вимагалось дотримання інстанційного порядку подання апеляцій. А Інструкція гетьмана Данила Апостола судам від 13 липня 1730 р. встановлювала порядок розгляду справ у полкових, сотенних і сільських судах, види допустимих доказів тощо [86, с. 13].

Визначною пам'яткою права України є «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Це перший кодекс українського права, який містив значну кількість найважливіших норм процесуального права. Хоча він так і не був затверджений, але він мав значне поширення в Україні [87, с. 470]. Судоустрою були присвячені розділи 7, 8, 9, норми винятково кримінально-процесуального права містилися у розділі 25, в якому, зокрема, йдеться про ведення допиту злочинців та запідозрюваних у злочинах «під муками», про ведення в судах спеціальних книг для «запису справкарних», про порядок виконання вироків тощо [88, с. 437–452].

Створення національної української козацької держави характеризувалося формуванням нової системи права, яка була сформована в першу чергу на основі Руської Правди та Литовських статутів.

Кримінально-правова політика козацької держави передбачала:

- класифікацію злочинів на: особливо тяжкі, тяжкі злочини, злочини середньої тяжкості, злочини невеликої тяжкості;

- до кримінальної відповідальності притягувалися без винятку всі особи, які досягли віку кримінальної відповідальності (в тому числі і психічно хворі). Інститут неосудності кримінальному праву того часу був невідомий.

- психічна хвороба враховувалася як обставина, що пом'якшує покарання.

Для кримінально-процесуальної політики того часу було характерним:

- встановлення порядку розгляду справ у полкових, сотенних і сільських судах;

- судочинство регулювалося кодексом українського права «Права за якими судиться малоросійський народ». Важливе значення мав розділ 25 в якому йшла мова про ведення допиту злочинця та підозрюваного, а також про порядок виконання вироків.

Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика в період відновлення і розбудови Української державності (1917-1922 рр.)

Побудова і розбудова української державності в період 1917-1922 рр. мала свої особливості. У зв'язку з цим П. Л. Фріс зазначає, що на цьому шляху Україна пережила три періоди:

- 1) Період Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 р.);
- 2) Період Гетьманства (квітень 1918 – грудень 1918 р.);
- 3) Період Директорії (грудень 1918 – грудень 1920 р.) [20, с. 117].

Окремо слід розглядати законотворчу діяльність Західно Української Народної Республіки (далі – ЗУНР), яка зробила вагомий внесок в розбудову незалежної Української держави та її законодавства.

Перша Українська Народна Республіка, як відомо, була проголошена III Універсалом Центральної Ради 7 листопада 1917 р. З цього моменту фактично почалось будівництво незалежної Української демократичної держави з самостійною правовою системою.

Короткий термін існування Української Народної Республіки (далі – УНР), пов'язаний з об'єктивною потребою наявності достатнього часу для розробки відповідної законодавчої бази, обумовив відсутність реальних наслідків реалізації кримінально-правової політики та кримінально-процесуальної політики на рівні конкретних кримінально-правових, кримінально-процесуальних актів [20, с. 117–118].

В період існування УНР продовжувало діяти кримінальне законодавство Російської імперії яке становили: Уложення про покарання кримінальні та виправні (у редакції 1885 р.), Статут про покарання, що накладаються мировими судьями, та «Кримінальне уложення» 1903 р. Діяли і кримінально-правові акти Тимчасового уряду, такі як, наприклад, постанова від 6 липня 1917 року, яка передбачала кримінальну відповідальність за публічні заклики до вбивств, розбоїв, грабежів, погромів, а також вчинення інших тяжких злочинів, а також до насильства над будь-якою частиною населення, постанова від 2 серпня 1917 р. «Про вжиття заходів проти осіб, що загрожують обороні держави, її внутрішній безпеці та завоюванням революції 1917 р.», ухвала «Про відповідальність за образу дипломатичних представників іноземних дружніх держав» та ін.

Однак основним нормативним документом, що визначав кримінально-правову політику, було «Кримінальне Уложення» 1903 р. Його Загальна частина (глава I) містила ряд нових положень, які були вироблені кримінально-правовою політикою кінця XIX початку XX ст.

Уложенням було чітко регламентовані положення дії кримінального закону у просторі і в часі [20, с. 120]. Нормативно закріплювалось ще одне надзвичайно важливе положення, згідно якого до кримінальної відповідальності могла бути притягнута виключно особа, яка вчинила діяння,

що було заборонено кримінальним законом на момент або під час його скоєння[20, с. 121].

13-14 червня 1918 року у Києві відбувся з'їзд українських юристів, який прийняв рішення про необхідність творення і застосування українського права згідно даних науки, життя і правосвідомості. Судочинство повинно було вестися «на мові того народу, серед якого суд відбувається». Судові танотаріальні посади повинні були займати українці або особи, що володіють українською мовою та знають місцеві умови[89, с. 229].

У зв'язку з відсутністю власного законодавства досить часто для кваліфікації злочинів і призначення покарання застосовувалися Звід законів Російської імперії та російські карні статuti, Кримінальне уложення 1903 р. Винятком була передбачена III Універсалом заборона призначати смертну кару [21, с. 125].

15 грудня 1917 р. Українською Центральною Радою (далі – УЦР) було ухвалено Закон «Про утворення Генерального Суду». Відповідно до ст. 1 цього закону, Генеральний Суд мав складатися з трьох департаментів – цивільного, карного та адміністративного і виконувати на всій території України функції, які до того належали Урядовому Сенату у справах судових і справах нагляду за судовими установами і особами судового відомства. Члени Генерального Суду мали звання Генеральних суддів, а їхні повноваження – до затвердження Генерального Суду на основі Конституції – визначалися дореволюційним російським законодавством, зокрема «Учреждением судебных установлений» [90].

Звідси випливає, що в Україні продовжували діяти суди, запроваджені в період Російській імперії судовою реформою 1864 р. А це означає, що основною формою судової організації залишалася окружна юстиція [91, с. 20].

Важливий крок на шляху формування власної кримінальної процесуальної політики Центральна Рада зробила 17 грудня 1917 р., коли спеціальним законом визнала «неправомочність Київської, Харківської й Новочеркаської судових палат з 1 грудня 1917 року орудувати в справах, що постали на території України» й одночасно ухвалила ще один закон – «Про заведення апеляційних судів»[92, с. 270].

Другим етапом було встановлення гетьманства. Однак, як і в попередній період до корінних змін у кримінальному законодавстві справа не дійшла. Єдине, що можна відмітити – це посилення кримінально-правової репресії, яке було запроваджено деякими нормативними актами кримінально-правової спрямованості (напр. Тимчасовий закон від 8 липня 1918 р. «Про заходи боротьби з розладнанням сільського господарства»). Як і в попередній період основу кримінального законодавства України створювало «Кримінальне уложення» 1903 р. [20, с. 119].

У березні 1918 року було підготовлено проект Закону «Про організацію судів Республіки по землях», але він так і не був введений в дію. У цей час були

ліквідовані селянські волосні і верхні сільські суди, а там, де мирових суддів не було обрано чи затверджено, справи могли розглядатися мировими суддями одноособово[21, с. 126].

25 травня 1918 р. гетьман П. Скоропадський затвердив Закон про титул, іменем якого твориться суд в Україні – «іменем закону Української держави», при цьому скасовувався відповідний закон Центральної Ради [93, с. 80]. 8 липня 1918 р. гетьман затвердив Закон «Про заснування Державного Сенату» як «вищу в судових і адміністративних справах державну інституцію». Водночас відновлювалась чинність «Учреждения Российского Правительствующего Сената», «Учреждения Судебных Установлений» і «Уставов Уголовного и Гражданского производства»[94, с. 52].

В період Директорії в Україні продовжувало діяти законодавство Російської імперії, Тимчасового уряду, а також законодавство Центральної Ради і гетьманства. Однак не слід забувати, що влада урядів незалежної України розповсюджувалась не на всю територію України – частина її знаходилась під владою про більшовицького Радянського Українського уряду. Це викликало необхідність затвердження 17 травня Головою Директорії постанови Ради Народних комісарів «Про анулювання на території України чинності законів і декретів як так званого Радянського Українського, так і Радянського Російського Урядів і про повернення чинності законів УНР.

Складні історичні обставини виступили перешкодою для кодифікації українського права та реформування судочинства в часи Директорії. Не було можливості упорядкувати кримінальне та цивільне законодавство, реформувати систему цивільного і кримінального судочинства. При розгляді кримінальних справ використовували Військовий карний статут, Карний статут, Кримінальне уложення 1903 р. Російської імперії. Період Директорії в цілому можна охарактеризувати у правовому сенсі як перехідний період у правотворчості, і він, безперечно, мав велике значення для відродження української правової культури та правосвідомості [20, с. 119].

Особливістю кримінальної процесуальної політики в період Директорії було те, що на території України зберігали чинність закони колишньої Російської імперії і Тимчасового уряду, законодавство Центральної Ради Української держави гетьмана П. Скоропадського. Проблемою реалізації кримінальної процесуальної політики Директорії була наявність цілого ряду колізій між колишнім і діючим кримінальним процесуальним законодавством [21, с. 128].

Одним із напрямів реалізації кримінальної процесуальної політики було реформування правоохоронних органів. Так було створено нотаріальну службу та прокуратуру на чолі з Генеральним державним прокурором, причому, прокуратура існувала окремо від військової юстиції, відновлено діяльність адвокатури[21, с. 131-132].

Досліджуючи даний період і врахувавши думку П. Л. Фріса і Ю. Б. Загурського, можна виділити таку періодизацію:

1) кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика Центральної Ради;

2) кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика періоду Гетьманства;

3) кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика періоду Директорії.

1) До кримінальної відповідальності можна було притягнути тільки особу, яка вчинила діяння, що було заборонено кримінальним законом на час його вчинення.

Хоча в період Центральної Ради і діяло російське законодавство, все ж таки були спроби зробити певні зміни. Зміни стосувалися судової системи та видів покарань. Судочинство велося виключно на мові народу, серед якого відбувався суд, судові та нотаріальні посади займали українці, або особи, які володіли українською мовою. Заборонялося застосовувати такий вид покарання, як смертна кара.

Як бачимо, часткових змін зазнала як кримінально-правова, так і кримінально-процесуальна політика.

2) В період Гетьманства докорінних змін не зазнала ні кримінально-правова, ні кримінально-процесуальна політика. Це було пов'язано з тим, що докорінних змін не зазнало кримінальне законодавство. Можна виділити, що основним кримінальним законом було, як і раніше, «Кримінальне уложення» 1903 р., кримінально-правова політика даного періоду майже не зазнала змін, за винятком, як підкреслює П. Л. Фріс – посилення кримінально-правової репресії.

Деяко кардинальніших змін зазнала кримінально-процесуальна політика, зміни стосувалися судової системи. Були прийняті нові закони, а саме: Закон про титул, іменем якого твориться суд в Україні, «Про заснування державного Сенату», також застосовувалося і законодавство Російської імперії з умовою, що воно не буде суперечити новим законам Української держави.

3) Період директорії характеризувався тим, що виникали колізії між законодавством П. Скоропадського, яке ще повністю не було скасоване, та законодавством Центральної Ради, яке ще повністю не було відновлене.

Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика незалежної української держави (1991-2001 рр.)

Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика в цей період переслідувала мету охорони незалежності молодого Української держави, її соціально політичної та економічної основ, особи як основної цінності, системи господарювання всіх найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів [20, с. 152].

Як зазначає В. В. Сташис, необхідність розробки та прийняття нового Кримінального закону була обумовлена рядом факторів. КК України 1960 р.: 1)

мав низку серйозних прогалин; 2) за період свого існування був підданий (особливо в останні роки) численним і не завжди обґрунтованим змінам і доповненням, що порушили його цілісність і системність; 3) не враховував міжнародних зобов'язань України у зв'язку із вступом її у Раду Європи і приєднанням до ряду міжнародно-правових договорів у сфері боротьби зі злочинністю; 4) перелік і зміст кримінально-правових заборон вимагав перегляду; мала потребу в удосконаленні відповідно до сучасних вимог і міжнародних стандартів система покарань тощо [95, с. 612-613].

Пік законодавчої активності у сфері реалізації кримінально-правової політики припадає на першу п'ятирічку незалежності – 1991-1995 рр. За цей час була проведена найактивніша криміналізація, внесено абсолютну більшість доповнень до КК України – 49 статей. Другий пік активності в питаннях криміналізації, як це не дивно, припадає на період безпосередньо перед прийняттям нового Кримінального закону – на 1999-2000 рр. За цей час до КК України було введено 11 нових складів злочинів.

Нові умови викликали необхідність зміни конструкцій більшості раніше відомих кримінально-правових норм. За період 1992-2001 років до статей Кримінального кодексу було внесено, за нашими підрахунками, 668 змін (240 до Загальної та 428 до Особливої частини). При цьому до багатьох статей зміни вносились по декілька разів [20, с. 156].

Протягом 1991 р. (початок побудови незалежної держави в Україні), джерелами кримінальної процесуальної політики України були Укази Президії Верховної Ради УРСР, Закони УРСР та Закони України, які регулювали питання, пов'язані:

- з кримінальною процесуальною політикою в сфері запобіжних заходів (удосконалено інституту строків тримання під вартою);
- з кримінальною процесуальною політикою в сфері попереднього слідства (визначено строки попереднього слідства; удосконалено процесуальний механізм відмови в порушенні кримінальної справи);
- з кримінальною процесуальною політикою в сфері судового розгляду (удосконалено інститут підсудності);
- з кримінальною процесуальною політикою в сфері протокольної форми досудової підготовки матеріалів (запроваджено затвердження постанови) [21, с. 160].

5 листопада 1991 р. Верховна Рада України (далі – ВР України) прийняла Закон України «Про прокуратуру», який визначив головні засади діяльності органів прокуратури, систему, функції та принципи діяльності.

На посилення процесуальних гарантій був спрямований Закон України від 18 лютого 1992 р. «Про оперативно-розшукову діяльність», відповідно до якого «під оперативно-розшуковою діяльністю розуміли систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів».

28 квітня 1992 р. ВР України прийняла «Концепцію судово-правової реформи в Україні», яка визначила подальші шляхи розвитку кримінальної процесуальної політики України [21, с. 161].

Важливим етапом у становленні кримінальної процесуальної політики незалежної України стало прийняття 19 грудня 1992 р. Закону України «Про адвокатуру», який врегулював діяльність адвокатури, принципи та організаційні форми діяльності адвокатури, види адвокатської діяльності, професійні права та обов'язки адвоката, а також гарантії адвокатської діяльності [21, с. 161-162].

28 червня 1996 р. ВР України прийняла Конституцію України, яка стала головним і найважливішим джерелом *кримінально-правової* та кримінальної процесуальної політики України. В ст. 129 Конституції України було визначено основні засади судочинства, які мали стати вихідною точкою для розробки і прийняття нового кримінального процесуального законодавства України [21, с. 163-164].

Після здобуття Україною незалежності значна увага була приділена розробці та прийняттю нового КК України. Україна як молода держава налагоджувала співпрацю з Радою Європи, а згодом і вступила до Ради Європи. Безумовно, на кримінальне законодавство в першу чергу вплинули ратифіковані ВР України міжнародні договори у сфері боротьби зі злочинністю і виникла потреба в удосконаленні норм матеріального та процесуального права відповідно до міжнародних стандартів. Зокрема нового розвитку набув інститут покарань, набули нового розвитку інститути, які не були відомі КК України 1960р.: звільнення від кримінальної відповідальності, повторності, сукупності та рецидиву злочинів, примусові заходи медичного характеру, особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

У зв'язку з цим змін мала би зазнати і кримінально-процесуальна політика. Однак в той час мова про прийняття нового КПК України не йшла, але були прийняті нові закони, які мали важливе значення для розвитку кримінальної процесуальної політики. Наприклад, Закон України «Про оперативно розшукову діяльність», «Про прокуратуру», «Про адвокатуру», важливе значення для формування кримінальної процесуальної політики мала Конституція України, прийнята 26 червня 1996 р.. Кримінально-процесуальна політика даного періоду характеризувалася прийняттям нових нормативно-правових актів.

Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика України (2001-2017 рр.)

Прийняття ВР України 5 квітня 2001 р. нового КК України і набуття ним чинності з 1 вересня 2001 р. стало визначною подією у правовому житті нашої держави. Ця подія знаменувала початок нового етапу розвитку вітчизняного кримінального законодавства – етапу дії першого кримінального закону незалежної України.

З урахуванням нових об'єктивних реалій, пов'язаних з розбудовою в Україні демократичної політичної системи і реформуванням власного кримінального законодавства, відповідно змінюється і зміст кримінально-правової політики [96, с. 3]. Певних змін зазнав КПК України 1960 р. і безумовно кримінально-процесуальна політика.

Варто зазначити, що прийнятий КК України 2001 р. базувався на концепції національної кримінально-правової політики періоду 1991-2001 років, тобто був розроблений відповідно до завдань правової політики України у сфері боротьби зі злочинністю того часу, а тому окремі норми кримінального закону недостатньо повно відображають потреби суспільства в кримінально-правовому регулюванні. Саме тому з метою підвищення якості кримінального закону необхідно проаналізувати стан кодифікації кримінального законодавства незалежної Української держави. Загалом кодифікація як форма систематизації законодавства мала на меті посилення його стабільності, ліквідації колізій, створення чіткої, заснованої на науковому підґрунті системи нормативних актів. Аналіз внесення змін до кримінального закону за досить нетривалий період чинності свідчить про те, що стабільність законодавчого регулювання суспільних відносин не була забезпечена [97, с. 32]. Для ефективної боротьби зі злочинністю, та в першу чергу для відповідності кримінально-процесуальних норм нормам матеріального права та усуненням колізій між матеріальним та процесуальним законодавством, після прийняття нового КК України і до прийняття ВР України 13 квітня 2012 р. нового КПК України в КПК України 1960 р. було внесено зміни 91 законом. До КК України, ухваленого 5 квітня 2001 р., станом на 16 жовтня 2012 року було внесено зміни 107 законами (перші зміни внесено Законом № 2953-III від 17 січня 2002 року, тобто через п'ять місяців після набрання КК України чинності).

Таким чином, аналіз кількісних показників внесення змін до кримінального закону швидше свідчить про недоліки законотворчої діяльності, а не про об'єктивну необхідність змін у зв'язку з розвитком суспільних відносин [97, с. 34].

В новому КК України було широко враховано досягнення сучасної науки кримінального права України та інших країн, судову і слідчо-прокурорську практику застосування кримінального законодавства України, практику Конституційного Суду України, досвід реформування кримінального законодавства в країнах СНД і далекого зарубіжжя [95, с. 620].

Важливе значення для кримінальної процесуальної політики відіграло прийняття 12 липня 2001 р. Закону України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України», який набрав чинності з 1 вересня 2001 р..

Метою прийняття таких змін була нагальна потреба привести КПК України 1960 р. у відповідність із прийнятим ВР України 5 квітня 2001 р. КК України. Тим самим, це означало взаємозв'язок кримінально-правової політики

з кримінальною процесуальною політикою на концептуальному, законодавчому та правозастосовчому рівнях [21, с. 165].

Після прийняття КПК України 2012 р. у науковій літературі все частіше з'являються публікації, присвячені проблемам його взаємозв'язку з КК України 2001 р.. Як видається, КПК України не вдалося належним чином узгодити з КК України. Більше того, у процесуальному законі закріплено низку норм, що, вочевидь, мають матеріально-правовий зміст та істотно відрізняються або доповнюють положення КК України. Перелік таких положень варто розпочати з визначення поняття закону України про кримінальну відповідальність (п. 7 ч. 1 ст. 3 КПК України) та запровадження категорій кримінального правопорушення і кримінального проступку. Закінчити його можна підставами дострокового звільнення від примусового заходу виховного характеру (ст. 502 КПК України), правилами кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних діянь, вчинених у стані неосудності, та по-новому окресленим колом осіб, до яких можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру (частини 3 і 4 ст. 503 КПК України) [98]. Поняття закону України про кримінальну відповідальність наведено в ч. 1 ст. 3 КК України і не доцільно в КПК України наводити дане визначення доповнивши словами «закон України про кримінальні проступки»: 1) дублювання тексту є недоцільним; 2) закон України про кримінальні проступки не прийнятий.

Не доцільно в ст. 502 КПК України передбачати підстави дострокового звільнення від примусових заходів виховного характеру, такі підстави повинні бути визначені нормами матеріального права, а нормами процесуального права повинен бути визначений порядок такого звільнення.

У ст. 93 КК України визначено, до яких осіб застосовуються примусові заходи медичного характеру і недоречним є дублювання тексту у ч. 4 ст. 503 КПК України.

Механізм реалізації приписів, за яким спочатку упорядковуються процесуальні, а потім вносяться численні зміни до приписів матеріального законодавства з метою «приведення їх у відповідність» до зміненого процесуального закону, є неприйнятним. Слід зазначити, що текст КПК України містить низку внутрішніх неузгодженостей, неточностей, окремі його положення допускають двочитання, що може ускладнити, а в деяких випадках й унеможливити застосування його норм на практиці через недосконалість засобів юридичної техніки [99, с. 107].

Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика під час перебування України у складі Польщі, Литви і Речі Посполитої (XIV ст. – середина XVII ст.)

Велику увагу польсько-литовське законодавство, норми якого були чинними на українських землях, приділяло визначенню злочинів і покарань. Так, польські Віслицький та Петрковський статuti Казимира III Великого 1347 р. присвячували злочинам майже дві третини своїх статей. Визначне місце

посідали вони і в Судебнику 1468 р. (виданому Андрієм Казимиром Ягайловичем), а також у всіх трьох статутах Великого князівства Литовського (1529 р., 1566 р., 1588 р.). Кримінально-правові норми мали відкрито класовий характер. За деякі злочини для шляхти передбачалися значно менші покарання, ніж для простих людей. Інколи шляхтичі взагалі звільнялися від покарання. Поняття злочину у цей період змінювалося. Починаючи з XIV ст. законодавство і судова практика намагалися відрізнити умисну вину від необережної. Законодавство передбачало досить широкий перелік злочинів, які розподілялися залежно від об'єкта злочину на кілька видів. Найтяжчим злочином вважалися образа або злочинне посягання на життя і здоров'я господаря – короля, великого князя. Особливу групу становили злочини державного характеру. Найтяжчим покараннями була смертна кара, яка передбачалася за державні злочини, вбивство, розбій та ін. Право розрізняло просту смертну кару і кваліфіковану, тобто особливо нестерпну. Тілесні покарання були болісними і калічицькими. Застосовувалися вони переважно до непривілейованих станів. Як покарання практикувалося також позбавлення волі, виставлення біля ганебного стовпа [100, с. 134–136].

Протягом другої половини XIV першої половини XVI ст. суди, які функціонували на українських землях, що знаходилися у складі Великого князівства Литовського, керувалися при розгляді справ спочатку нормами звичаєвого права, Руської Правди, а згодом великокнязівським законодавством – першим збірником литовського кримінального і кримінально-процесуального права – Судебником Казимира IV 1468 р. [101, с. 65], а також статутами, збірниками магдебурзького права. Наприкінці зазначеного періоду питання процесуального права докладно вирішувалися у Статуті Великого князівства Литовського 1529 р. Так, серед XIII розділів, на які поділявся цей Статут, окремий розділ (VI) присвячений організації суду і судового процесу [102, с. 69–83].

Розглядаючи вплив суду Великого князівства Литовського, слід зазначити, що до кінця XIV ст. суди і процесуальне право розвивалися подібно до суду і процесу Київської Русі. До системи судів входили: великокнязівський суд, територіальні суди, домініальні суди, копні, громадські суди, подібні до общинних судів Київської Русі. У середині XVI ст. проводиться реформа судової системи. У 1564 р. на Бельському сеймі під тиском шляхти магнати зреклися своїх привілеїв у справі судочинства, внаслідок чого Великий князь заснував земські та гродські (замкові) суди, а з 1566 р. – підкоморні суди. Земські суди створювалися в усіх повітах і складалися із судді, підсудка та писаря. Вони обиралися шляхтою і затверджувалися Великим князем. Апеляційною інстанцією для цих судів був суд Великого князя. Розглядали переважно цивільні справи. Гродські або замкові суди були одноособовими, судив тут намісник, староста або воєвода. Розглядали тільки кримінальні

справи. Апеляції щодо цих судів могли бути принесені Великому князю [103, с. 54].

У 1569 р. укладено Люблінську унію – угоду про об'єднання Польщі і Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу під назвою Річ Посполита. В українських землях, що ввійшли після цього об'єднання до складу Польщі, було поширено польську судову систему. Водночас на українських землях залишався чинним Литовський статут 1566 р. Після прийняття у 1588 р. III Литовського статуту він стає джерелом права в усіх українських землях і діяв там як найавторитетніше джерело права протягом багатьох років [104, с. 271].

Більший вплив на формування правової системи справляли землі, що увійшли до складу Литовського князівства. Вони активно впливали на правове і культурне життя Великого князівства Литовського, що й сприяло його еволюції в Литовсько-Руську державу. Багато в чому литовсько-руське право було наслідком звичаєвого права Русі, що, у свою чергу, позначилося на подальшому розвитку української юридичної думки. На українських землях, що перебували під владою Польщі, переважно було поширене польське право. Надалі подібна ситуація прослідковується й на українських землях, що входили до складу Литви, а після утворення Речі Посполитої опинилися під владою Корони [105, с. 8–9].

Як бачимо, кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика під час перебування України у складі Польщі, Литви і Речі Посполитої значних змін не зазнала. В зазначений період був поділ на кримінальне та кримінально-процесуальне право, однак всі галузі права були врегульовані одними нормативно-правовими актами. Зокрема статутом Казимира III, Литовськими статутами, Судебником Казимира IV, а також нормами Руської Правди.

Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика під час перебування України у складі Російської та Австро-Угорської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.)

До основних джерел кримінально-правової політики даного періоду можна віднести: Звід законів Російської імперії 1832 року, Уложення про покарання кримінальні та виправні в редакції 1885 року, Статут про покарання, що накладаються мировими судьями 1864 р., Статут про засланих у редакції 1909 року, Кримінальне уложення 1903 р. та військово-морське кримінальне законодавство.

Кодифікація кримінального та *кримінального процесуального* права як галузі у Російській імперії розпочалися з укладення Зводу законів Російської імперії (1832), у якому кримінальним нормам відвели останній 15 том. Важливе місце в системі джерел кримінального права в Росії відводилося Уложенню про покарання кримінальні й виправні 1845 року (зі змінами і доповненнями у редакції 1885 року). У ньому злочинні дії поділялися на тяжкі злочини, злочини і проступки, за вчинення яких передбачалося 35 видів покарання – від осуду до

смертної кари. Перелічувалися підстави, які звільняли (пом'якшували) кримінальну відповідальність.

Основним джерелом кримінального права Російської імперії з початку ХХ століття було Кримінальне уложення (1903), підписане останнім імператором Миколою II, і уведене в дію впродовж 1904-1906 рр. Кримінальне уложення поділяло злочинні діяння на три групи: тяжкі злочини (за них призначалася смертна кара, каторга або заслання), злочини (каралися ув'язненням) та проступки (арешт або грошовий штраф) [106, с. 33-34].

Набрання чинності 1 січня 1835 р. Зводу законів Російської імперії стало історичною подією у розвитку російського кримінально-процесуального законодавства. У книзі другій тому XV цього законодавчого акту кодифіковані і систематизовані кримінально-процесуальні норми, що регулювали порядок розкриття і розслідування злочинів, розгляду і вирішення кримінальних справ у суді. Таким чином, кримінально-процесуальне право стало самостійною галуззю права [107, с. 68]. За типом кримінальний процес став інквізиційним. Обов'язковим стало провадження поліцією попереднього слідства. Далі справа передавалася до суду, який виносив рішення по справі на підставі доказів, здобутих на попередній стадії. Зізнання обвинуваченого у вчиненому злочині, підтвержене показаннями свідків поза судом, було вершиною правосуддя. У суд свідків не викликали і не допитували. Пануючою була система формальних доказів. Суд самостійно докази не досліджував. Судовий розгляд став закритим. Захист прав підсудного в суді не забезпечувався [108, с. 8].

Запроваджувалася мирова юстиція і мирове судочинство. Судова система включала загальні суди (окружні суди і судові палати). В окружному суді був запроваджений інститут присяжних. Судовий розгляд відбувався в умовах гласності, усності, змагальності, незмінюваності суддів. Гарантувалося право обвинуваченого на захист, забезпечувалась презумпція невинуватості, участь у процесі захисника, можливість апеляційного і касаційного перегляду справи. Попереднє слідство ж було засноване на розшукових засадах, тому за типом кримінальний процес тодішньої Росії був змішаним [109, с. 9].

Для кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики Російської імперії важливе значення мали Звід законів Російської імперії 1832 року та Кримінальне уложення 1903. В цих нормативно-правових актах кримінальне та кримінальне процесуальне право вперше виділялося в окрему галузь права.

Революція 1848-1849 рр. стала одним із важливих поштовхів для поступового перегляду положень діючого кримінального законодавства Австрійської імперії та відновлення роботи кодифікаційної комісії над проектом нового Кримінального кодексу. Чинним і надалі залишався Кримінальний кодекс від 3 вересня 1803 р., але уже зі змінами [110, с. 306].

Застосування Кримінального кодексу 1803 р. значно ускладнило прийняття Кримінального процесуального кодексу від 17 січня 1850 р.

Необхідно зазначити, що Кодекс 1850 р. не поширював своєї дії на територію Галичини. Кримінальний процесуальний кодекс від 17 січня 1850 р. впроваджував поділ кримінально каранних діянь на тяжкі злочини, нетяжкі (звичайні) злочини та проступки. В той же час чинний Кримінальний кодекс 1803 р. зберігав поділ на тяжкі злочини та тяжкі поліцейські проступки, що спричиняло колізії у застосуванні згаданих норм матеріального та процесуального кримінального права. Враховуючи вищенаведені факти, у березні 1850 р. кодифікаційна комісія подала імператору новий проект Кримінального кодексу, в основу якого було покладено положення діючого Кримінального кодексу 1803 р. з урахуванням внесених у нього змін. Більшість членів кодифікаційної комісії підтримали ідею, що новий кодекс повинен ґрунтуватися на нормах діючого кодексу з внесенням у нього необхідних змін та доповнень, а позиція деяких її членів про прийняття цілком нового кодексу не знайшла підтримки комісії. Цей проект було санкціоновано патентом імператора Франца Йосифа I 1852 р. як новий Кримінальний кодекс для всієї Австрійської імперії – Кримінальний закон про тяжкі злочини, нетяжкі (звичайні) злочини та проступки (в історико-правовій науці його ще називають загальним Кримінальним кодексом Франца-Йосифа) [111, s. 22–23].

Новий Кримінальний кодекс набрав чинності 1 вересня 1852 р. і, як зазначалося в патенті імператора, яким він вводився в дію, «кримінальний закон 1852 р. є новим виданням кримінального закону про тяжкі злочини та тяжкі поліцейські проступки від 3 вересня 1803 р. з урахуванням всіх змін та доповнень, внесених законами, виданими після 1803 р., а також він вводить в дію деякі нові положення». У цьому Кодексі, на відміну від Кримінального кодексу 1803 р., було розділено законодавче регулювання матеріального та процесуального кримінального права (питання процесуального права до 1853 р. регулювались нормами Кримінального кодексу 1803 р. та Кримінального процесуального кодексу від 17 січня 1850 р., з 1853 р. до 1873 р. – законом про кримінальне судочинство від 29 липня 1853 р., а з 1873 р. до 1918 р. – нормами Кримінального процесуального кодексу від 23 травня 1873 р.) [112, с. 48].

Для даного періоду було характерним прийняття нових нормативно правових актів, які б розділяли законодавче регулювання матеріального та процесуального права.

Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика Радянської України (1922-1991 рр.)

У 1922-1927 рр. в Україні була проведена кодифікація всіх галузей права, включаючи кримінальне і кримінальне процесуальне право. Кодифікація здійснювалася шляхом рецепції законодавства Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (далі –) РСФРР, і тому законодавство УСРР, у більшості випадків, було точною копією законодавства РСФРР. Радянська історико-правова наука пояснювала це однотипністю соціалістичних

держав, відсутністю юридичних кадрів в Україні, єдністю загальних цілей двох братніх народів [89, с. 305-306].

Порівняно з раніше чинним кримінальним законодавством Кримінальний кодекс України 1922 р. не тільки передбачив в своєму складі Загальну і Особливу частини, але і додав останнім більш високий структурний статус. Вони вперше були переведені з категорії розділу (глави) або сукупності розділів (глав) у категорію частин як більш крупних і автономних підрозділів кримінального закону, одержавши при цьому свою сучасну офіційну назву [20, с. 131].

Кримінально-правова політика України визначалась з Москви й іншим шляхом. Так, у 1927 р. були видані такі загальносоюзні кримінально-правові акти як «Положення про злочини державні (контрреволюційні та особливо небезпечні для Союзу РСР злочини проти порядку управління)», яким визначалось поняття так званих контрреволюційних злочинів, їх коло та основні напрямки кримінально-правової боротьби з ними. Цього ж року було прийнято «Положення про військові злочини», яке визначало поняття військового злочину, коло діянь, які утворювали військові злочини, їх склади та покарання за їх учинення.

8 червня 1927 р. було прийнято Кримінальний кодекс УСРР, який, незважаючи на чисельні зміни, майже на 30 років відтворював кримінально-правову політику України [113].

Особлива частина КК 1927 р., порівняно з КК 1922 р., характеризувалась посиленням кримінальної репресії. Про це свідчить хоча б факт суттєвого, майже на 1/3, зростання кількості злочинів, за які передбачалась можливість застосування смертної кари. При вчиненні контрреволюційних злочинів (ст.ст.54¹-54¹⁴) у більшості випадків передбачалась можливість застосування вищої міри соціального захисту – розстрілу або оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна та з позбавленням громадянства союзної республіки і тим самим громадянства Союзу РСР із вигнанням за межі Союзу РСР назавжди [20, с. 137].

Кардинально було змінено самий підхід до розуміння кримінально-правових заходів – визначені в КК 1927 р. як «заходи соціального захисту», у 1934 р. вони отримали новий правовий статус – «покарання».

Законом від 7 квітня 1935 р. було суттєво, до 12 років, знижено вік кримінальної відповідальності. При цьому було встановлено, що: «Неповнолітні, починаючи з 12-річного віку, викриті у вчиненні крадіжок, у спричиненні насильства, тілесних ушкоджень, у вбивстві або спробі до вбивства, притягаються до кримінального суду із застосуванням усіх заходів кримінального покарання» (ст.11 КК. Примітка).

Після прийняття Конституції України 1937 р. КК УСРР було доповнено нормами, які передбачали кримінальну відповідальність за порушення виборчого законодавства. В умовах повної відсутності демократії встановлення

відповідальності за такі дії не можна оцінювати інакше як блюзнірство. У 1940 році Указом Президії Верховної Ради УРСР, відповідно до загальносоюзного нормативного акту, була встановлена кримінальна відповідальність за дрібні крадіжки на виробництві і за хуліганство [20, с. 141].

Важливим моментом у кримінально-правовій політиці післявоєнного часу було скасування смертної кари, яке відбулося 28 травня 1947 р. Однак одразу слід зазначити, що це в першу чергу була пропагандистська акція сталінського режиму. Суди припинили винесення вироків до смертної кари [20, с. 143-144].

27 жовтня 1960 р. Законами РРФСР були затверджені Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекс РРФСР, які вступили одночасно в дію з 1 січня 1961 р., а також було визначено комплекс міроприємств, які пов'язані зі вступом в дію цих кодексів [114].

КК УРСР 1960 р. був важливим кроком вперед на шляху відмови від антидемократичних засад кримінального законодавства 1937 р. Було відмовлено у застосуванні кримінального закону за аналогією, скасована можливість об'єктивного ставлення за провину. Було визначено принцип зворотної сили закону – закон, що скасовував злочинність діяння або пом'якшував покарання став розповсюджуватись на діяння, які були вчинені до набрання ним сили, а закон, який установлював караність діяння або посилював покарання, зворотної сили не мав. Суттєво звужена система кримінальних покарань за рахунок відмови від покарань, що мали політичне забарвлення (визнання ворогом народу та вигнання чи виселення за межі Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР), поразка в правах та ін.). Суттєво (з 25 до 15 років) було знижено верхню межу покарання у вигляді позбавлення волі. Було розширено сферу застосування умовного засудження та звільнення від кримінальної відповідальності та покарання із взяттям особи на поруки [20, с. 147].

У 1966 році було прийнято Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність іноземців і осіб без громадянства за злісне порушення правил пересування на території СРСР». Відповідні зміни були внесені і в КК УРСР.

Законом СРСР від 11 липня 1969 року були внесені зміни та доповнення до Основ 1958 р. Вони торкались особливо небезпечного рецидивіста та незастосування умовно-дострокового звільнення (ст.ст.23¹ та 44¹). Одночасно були змінені правила визначення режиму відбування покарання у вигляді позбавлення волі та погашення судимості [20, с. 148-149].

У 1981 р. була суттєво посилена кримінальна відповідальність за хуліганство динаміка якого була надзвичайно загрозливою.

Кримінально-правова політика в Україні, яка здійснювалась під суворим контролем центру, була орієнтована на застосування суворих видів покарання. Це привело до того, що до 60% вироків, що виносились судами, були вироками до позбавлення волі. Місця позбавлення волі були переповнені. Це вимагало

прийняття заходів, які б могли «розвантажити» пенітенціарну систему. Відповідні новели були прийняті Президією Верховної Ради СРСР 26 липня і 15 жовтня 1982 р. На їх підставі були внесені відповідні зміни в КК України.

У 1986 році КК УРСР було внесено зміни у ст. 25 в частині визначення максимального строку позбавлення волі і встановлено, що при заміні смертної кари в порядку помилування на позбавлення волі строк останнього може перевищувати 15 років, але не може бути більшим ніж 20 років[20, с. 150].

Що стосувалося кримінальної процесуальної політики даного періоду, то основою реформи кримінального процесуального законодавства стала постанова 3-ї сесії Всесоюзного Центрального виконавчого комітету (далі – ВЦВК) від 25 травня 1922 р. «Про Кримінально-процесуальний кодекс РСФРР», а також декрет Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (далі – ВУЦВК) від 8 липня 1922 р. «Про відстрочку до 1 серпня введення інституту прокуратури і Кримінально-процесуального кодексу» [115, с. 230].

Перший Кримінально-процесуальний кодекс УСРР був затверджений постановою ВУЦВК від 13 вересня 1922 р. «Про введення в дію Кримінально-процесуального кодексу УСРР», був введений в дію 20 листопада 1922 р. і був точною копією КПК РСФРР 1922 р., але з урахуванням особливостей судової практики та компетенції судових органів УСРР[116, с. 539]. КПК 1922 р. регламентував порядок провадження слідства та його загальні умови: заведення кримінальної справи, дізнання, слідчі дії, пред'явлення обвинувачення і допит обвинуваченого, заходи запобігання ухиленню від слідства і суду, допит свідків та експертів, обшуки і виїмки, огляд, визначення психічного стану обвинуваченого, закінчення попереднього слідства, оскарження дій слідчого, дії прокурора і суду щодо припинення справи, віддання до суду [92, с. 338].

Новий Кримінально-процесуальний кодекс УСРР був прийнятий 20 липня 1927 р., набрав чинності з 15 жовтня 1927 р. На думку Д. С. Суслі, «КПК УСРР з одного боку, відтворював чималу кількість статей свого попередника – КПК УСРР 1922 р., а з другого – містив низку статей, що по-новому регулювали діяльність органів попереднього розслідування, прокуратури і суду. Так, новий КПК УСРР розширив права слідчих і прокурорів у закритті кримінальних справ за відсутністю складу злочину» [117, с. 105]. Його зміст відображав тенденцію силового тиску держави на суспільство. Так, він значно розширив право органів дізнання, передавши їм частину функцій, що раніше належали виключно слідчим органам. Було звужене право на захист – його ліквідували на стадіях попереднього слідства і дізнання. Захисник мав право вступити в процес тільки на стадії судового розгляду. Як і в середні віки, царицею доказів стало власне зізнання у вчиненні злочину. Значне коло справ підлягало розгляду надзвичайних судів і ревтрибуналів[92, с. 338].

1 грудня 1934 р. була прийнята постанова ЦВК СРСР «Про порядок ведення справ про підготовку або здійснення терористичних актів», відповідно до якої слідство в цих справах закінчувалося в строк не більше 10 днів.

Обвинувальний акт вручався обвинуваченому за одну добу до розгляду справи в суді. Справа слухалася без участі сторін. Касаційне оскарження вироків, а також подання клопотань про помилування, не допускалися. Вирок (найвища міра покарання) виконувався негайно після його винесення[118].

14 вересня 1937 р. була прийнята постанова ЦВК СРСР «Про внесення змін до діючих Кримінально-процесуальних кодексів союзних республік», відповідно до якої надзвичайний порядок судочинства поширювався на справи про контрреволюційне шкідництво і диверсію[119, с. 323].

Ще одним важливим джерелом формування кримінальної процесуальної політики 30-х років був «Закон про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік», прийнятий на 2-ій сесії Верховної Ради СРСР 16 серпня 1938 р. Закон закріпив важливі засади кримінальної процесуальної політики: єдиний і рівний для всіх громадян доступ до суду, єдине і обов'язкове для всіх судів кримінальне процесуальне законодавство СРСР, незалежність суддів і підкорення їх тільки закону, гласність судового розгляду та забезпечення права на захист, участь народних засідателів, гарантії перегляду, оскарження та опротестування вироків, які набрали і не набрали законної сили (ст. 15-16) [119, с. 400].

28 грудня 1960 р. були затверджені КК УРСР і КПК УРСР (введені в дію з 1 квітня 1961 р.), які були результатом подальшої реалізації кримінально-правової та кримінальної процесуальної політики СРСР [120, с. 15].

Д. С. Карєв зауважує, що «до КПК УРСР 1960 р. були включені всі норми «Основ кримінального судочинства СРСР і союзних республік» 1958 р., а також деякі норми раніше діючого кримінально-процесуального законодавства з урахуванням слідчої та судової практики, а також досягнень радянської науки кримінального процесу»[121, с. 5].

Важливими засадами кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики даного періоду було:

- у період 1922-1927 рр. проводилась кодифікація кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Для кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики характерним було те, що у 1922 р. було прийнято новий КК та КПК УРСР, які були точною копією законодавства РСФРР. В КК УРСР 1927 р. кримінально-правові заходи були визначені як заходи соціального захисту. Ведучу мову про кримінально-процесуальну політику, характерним для цього періоду було визначення особливості провадження в народному суді, порядок оскарження вироків народного суду. Провадження в окружному суді здійснювалося в трьох формах: в суді першої інстанції, касаційній інстанції та в порядку нагляду. У Верховному Суді провадження здійснювалося також в трьох формах: в суді першої інстанції, в порядку касаційної інстанції і за ново виявленими обставинами.

- 1927-1960 рр. для кримінально-правової політики було характерно: визначені в КК УРСР 1927 р. «заходи соціального захисту» отримали новий

правовий статус «покарання»; вік кримінальної відповідальності було знижено до 12 р.; кримінальна відповідальність встановлювалася за дрібні крадіжки, хуліганство, порушення виборчого законодавства. У 1947 р. було скасовано смертну кару. Що стосувалося кримінально-процесуальної політики, то справи про здійснення або підготовку терористичних актів розслідувалися в строк не більше 10 днів, вирок виконувався негайно після його винесення. Прийнятий Закон «Про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік» передбачав важливі засади кримінально-процесуальної політики: єдиний і рівний для всіх громадян доступ до суду, єдине і обов'язкове для всіх судів кримінальне процесуальне законодавство СРСР, незалежність суддів і підкорення їх тільки закону, гласність судового розгляду та забезпечення права на захист, участь народних засідателів, гарантії перегляду, оскарження та опротестування вироків, які набрали і не набрали законної сили (ст. 15-16).

- 1960-1991 рр. для кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики важливу роль відіграло прийняття нових законодавчих актів: 27 жовтня 1960 р. прийнято новий КК та КПК РРФСР, 28 грудня 1960 р. – КК та КПК УРСР. Кримінально-правова політика: знижено верхню межу покарання у вигляді позбавлення волі з 25 до 15 років, розширено сферу застосування умовного засудження та звільнення від кримінальної відповідальності та покарання із взяттям особи на поруки, встановлено кримінальну відповідальність за розкрадання державного або колективного майна в особливо великих розмірах, суттєво посилена кримінальна відповідальність за хуліганство.

Кримінально-процесуальна політика зазнала змін та доповнень в сфері: запобіжних заходів; попереднього слідства; слідчих дій; судового розгляду; постановлення вироку; виконання вироку, ухвали, постанови; провадження в справах про злочини неповнолітніх; принципів кримінального судочинства; судових стадій; провадження про застосування примусових заходів медичного характеру; протокольної форми досудової підготовки матеріалів.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ПІДСИСТЕМИ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

2.1 Завдання кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики

Ефективність кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики в першу чергу залежить від гармонізації та узгодження завдань політики в сфері боротьби зі злочинністю, кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики. Тому важливо знайти взаємозв'язок між завданнями кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики. Необхідно звернути увагу на те, що завдання впливають із функцій та реалізуються відповідними методами кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики.

Варто зазначити, що важливість дослідження взаємозв'язку завдань кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, обумовлене тим, що таке дослідження дозволяє:

- 1) усвідомити сутність взаємозв'язку завдань кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики;
- 2) вирішити проблеми, пов'язані з доцільністю взаємозв'язку завдань кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики;
- 3) визначити стратегію і тактику правотворчої та правозастосовної діяльності кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики.

У філософському значенні термін «завдання» тлумачиться як необхідність для суб'єкта (суспільства, соціальної спільноти, особи) здійснити в майбутньому відповідну діяльність [122].

Завдання трактується також як мета діяльності, що ставиться в певних умовах і повинна бути досягнута перетворенням цих умов відповідно до визначеної процедури для отримання якогось результату [123].

Як відмітили І. К. Сезонова та К. М. Оробець «істотним завданням ... стає збалансування, координація різних її підсистем та напрямів, перш за все, методологічна та термінологічна уніфікація кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого законодавства, паралельне оновлення цих галузей законодавства, узгодження відповідних підвидів політики і практики їх реалізації між собою» [124, с. 66]. Як правило, кожна із

підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю забезпечує виконання певних завдань, взаємопов'язаних між собою.

Слід погодитися з позицією П. Л. Фріса, який виділяє матеріальні та юридичні цілі (ціль і мета в українській мові розглядаються як синоніми) політики України в сфері боротьби зі злочинністю. Матеріальна ціль торкається суспільних відносин у неправовій сфері і може мати економічний, ідеологічний та інший характер. Юридичну ціль він поєднує з генеральною ціллю, яка полягає у зниженні рівня злочинності в країні та яка, залежно від розвитку суспільства, може мати декілька варіантів: стабілізація злочинності, зниження темпів її росту, зниження злочинності [125, с. 236].

Зокрема Ю. О. Тихомиров писав, що «співвідношення мети й завдання полягає в тому, що мета дає скоріше загальну модель майбутнього стану, виражає орієнтацію в діяльності суб'єктів пізнання. Завдання виступає свого роду категорією нижчого рівня, воно опосередковує рух до мети в більш конкретних межах. Завдання є формою матеріалізації мети, відповідним ступенем її досягнення, хоча в підґрунті своєму завдання також відбивають модель майбутнього, вони порівнюються за принципом загального й особливого» [126, с. 124].

Так, О. В. Єпіфанова зазначає, що «метою кримінально-правової політики є вплив на злочинність шляхом розробки теоретичних концепцій, спрямованих на протидію та попередження злочинності; формування узгодженого кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики їх застосування» [127, с. 73-74].

Для досягнення відповідної мети повинні бути вироблені відповідні засоби. Як зазначав Гегель, «мета пов'язує себе через засіб з об'єктивністю» [128, с. 196]. Засобами кримінально-правової та *кримінально-процесуальної* політик, в першу чергу, виступають кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство, а також кримінальна правозастосовна практика [20, с. 49].

Підхід визначення завдань через призму мети підтримують А. Музика і Є. Лещук, які стосовно міжнародної кримінально-правової політики вважають, що головною її метою є запобігання міжнародній злочинності та мінімізація її рівня [129, с. 85].

У Рекомендаціях Ради Європи № R/96/8 від 1999 року «Політика боротьби із злочинністю й кримінальне право в Європі, що змінюється» було передбачено, що жодне суспільство не може збагачуватися за рахунок злочинності, тому основну мету політики запобігання злочинності може визначати не повне її викорінення, а тримання у можливо менших розмірах [130].

Як зазначає професор П. Л. Фріс, основними завданнями політики у сфері боротьби зі злочинністю є:

1) зниження показників злочинності в країні (рівня, коефіцієнта, динаміки);

2) зниження інтенсивності впливу соціально-політичного, соціально-економічного та соціально-біологічного факторів на злочинність;

3) мінімізація наслідків злочинності [131, с. 13].

При цьому кожному з елементів (складових) політики у сфері боротьби зі злочинністю притаманна відповідна роль, яка сприяє досягненню поставленої мети [20, с. 50].

Одночасно вчений виділяє і завдання кримінально-правової політики: «перед кримінально-правовою політикою стоїть комплекс завдань, вирішення яких створює передумови для успішної діяльності всієї системи боротьби зі злочинністю»:

- у сфері визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання;

- у сфері визначення кола діянь, віднесених до категорії злочинних (питання криміналізації та декриміналізації);

- у сфері визначення оптимальних заходів впливу на винного (пеналізація і депеналізація);

- у сфері запобігання злочинам методами кримінально-правового впливу (загальна й спеціальна превенція);

- у сфері взаємодії з іншими елементами (складовими) політики у сфері боротьби зі злочинністю [20, с. 50-51].

Є. В. Єпіфанова виділяє такі завдання кримінально-правової політики:

1) захист особи, власності, держави та інших об'єктів (інтересів), які охороняються кримінальним законом від злочинних посягань;

2) розробка і прийняття нормативних, цільових програм, які дозволяють здійснювати протидію і попередження злочинності;

3) використання різноманітних методів кримінально-правової політики, а саме, криміналізації і декриміналізації, пеналізації і депеналізації, диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності;

4) тлумачення діючого законодавства в сфері протидії злочинності з метою з'ясування і роз'яснення його точного змісту;

5) з'ясування ефективності діяльності правоохоронних органів щодо застосування на практиці інститутів і норм кримінального права;

6) недопущення порушення взаємозв'язку між нормами кримінального права і нормами різних галузей законодавства [127, с. 74].

Слід зазначити, що Т. Р. Сабітов виділяє такі завдання кримінально-правової політики:

1) встановлення основних принципів і формування генеральної лінії боротьби зі злочинністю;

2) трактування чинного законодавства в сфері боротьби зі злочинністю з метою виявлення і роз'яснення його точного (правильного) змісту;

3) нормативне встановлення вичерпного кола суб'єктів, що здійснюють боротьбу зі злочинністю і реалізуючих кримінальну політику держави;

4) відслідковування змін в суспільстві з метою своєчасного внесення корективів у законодавство;

5) визначення шляхів ефективного впливу кримінально-правовими заходами на правосвідомість населення [132, с. 168]. Таким чином, підтримуємо вищенаведені позиції вчених.

Перед кримінально-правовою політикою стоять завдання чіткого визначення підстав та меж кримінальної відповідальності, системи та порядку призначення покарань, оскільки від цього залежить визначення основних параметрів політики у сфері боротьби зі злочинністю в цілому [133, с. 26.]

Однією з форм вираження кримінально-правової політики є законодавство України про кримінальну відповідальність, яке становить виключно КК України, який ґрунтується на Конституції України та загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права (ч. 1 ст. 3 КК України).

Кримінально-процесуальна діяльність, будучи складовою загальнодержавної діяльності, також спрямована на охорону та захист зазначених вище цінностей. Однак, не ставлячи під сумнів принципову важливість конституційних положень про пріоритетність прав і свобод людини та їх гарантій, не можна не вказати на те, що кримінальний процес здійснює охоронну та захисну функції виключно у зв'язку і в межах провадження, предметом якого є суспільно небезпечне діяння. Кримінальний процес передусім є процесом установлення наявності чи відсутності ознак кримінального правопорушення у діянні, складу кримінального правопорушення в діянні конкретної особи, доведення її винності (чи невинуватості) у вчиненні кримінального правопорушення тощо. Саме в цьому аспекті й у зв'язку із цим кримінальний процес виступає засобом захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а належна регламентація та здійснення кримінально-процесуальної діяльності – гарантією охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [134, с. 125-126].

Доречна думка В. Т. Нора про те, що «діяльність органів досудового розслідування, прокурора і суду у межах кримінального провадження не зводиться лише до притягнення винних у вчиненні кримінальних або інших суспільно небезпечних діянь до кримінальної відповідальності чи застосування примусових заходів виховного або медичного характеру. На виконання базового завдання кримінального провадження, що впливає з конституційного положення про людину, як найвищу соціальну цінність для держави Україна (ст. 2 Конституції України), і становить захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона і захист прав, свобод та законних інтересів кримінального провадження, названі органи мають також вживати всіх наданих їм кримінальним процесуальним законом заходів для швидкого і повного усунення шкідливих майнових та морально-психологічних наслідків

кримінальних правопорушень чи інших суспільно небезпечних проявів поведінки людини» [135, с. 32]. Варта уваги думка В. П. Шибіко про те що «на основі аналізу положень національного законодавства та міжнародно-правових актів щодо права людини на ефективний юридичний засіб захисту: кримінальний процес має забезпечити захист і реалізацію прав усіх учасників процесу, які беруть участь у кримінальній справі і мають власний інтерес у справі, незалежно від процесуальної функції, яку вони виконують (потерпілий, обвинувачуваний, підсудний, засуджений, виправданий), щоб завдяки своїй формі та змісту забезпечити кожному учаснику процесу реальні можливості для захисту його права і законних інтересів з тим, щоб було прийнято законне, обґрунтоване і справедливе рішення, яке б не давало підстав для того, щоб особа шукала захисту своїх прав за межами кримінального судочинства України у міжнародних судових органах» [136, с. 18].

Як зауважує А. А. Павлишин, «ціллю кримінального процесу має бути захист прав та законних інтересів осіб, які потерпіли від злочину, який полягатиме у тому, що через розкриття злочину, покарання винних чи застосування до них інших заходів впливу створяться усі умови для заглажування шкоди, завданої потерпілому, відновлення його прав, повернення йому його правомірних речей» [137, с. 138].

Так, О. І. Александров зауважує, що «одним із головних завдань кримінально-процесуальної політики є гуманізація кримінально-процесуального законодавства і практики його застосування. Оскільки наповненість кримінально-процесуальної політики ідеями гуманізму визначається гуманізацією усієї політико-правової системи суспільства і держави, її поворотом до людини як найвищої у світі цінності, до захисту її прав, свобод і законних інтересів» [28, с. 414-415].

На сьогоднішній день твердження про те, що кримінальну процесуальну політику України характеризує її демократична спрямованість, відзначається спектром проблемних питань. Дійсно, з позиції того, що встановлений КПК України порядок кримінального провадження базується на Конституції України, яка виражає інтереси всього суспільства, то кримінальний процес і кримінальну процесуальну політику України слід визнати демократичними [21, с. 50-51].

Кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика повинні ґрунтуватися на досягненнях і традиціях національного законодавства, європейських цінностях щодо захисту прав та свобод людини і громадянина, положеннях міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [138].

Водночас тісний взаємозв'язок кримінального процесу з кримінальним правом, його функціональна роль у забезпеченні реалізації кримінально-правових норм не дає підстав і можливостей для відмови від необхідності встановлювати у кримінальному провадженні подію кримінального

правопорушення, особу, що його вчинила, вирішувати питання про її відповідальність і покарання. Очевидно, що наведені положення є завданнями сторони обвинувачення у кримінальному процесі [134, с. 127].

Як зауважує В. С. Зеленецький, «кримінально-процесуальна політика може бути виявлена через аналіз цілей, що відповідають її призначенню. Останні досягаються в процесі розв'язання конкретних політико-правових завдань у названій сфері життєдіяльності суспільства, тобто у сфері боротьби зі злочинністю. Оскільки будь-які завдання вирішуються у ході цілеспрямованої діяльності спеціально уповноважених на те органів з використанням адекватних, тобто таких, що відповідають функціональному призначенню, засобів, то ці органи і засоби мають бути предметом самостійного аналізу, а отже, і характеристики» [139, с. 254].

З даного приводу О. З. Челохсаєв стверджує, що «кримінально-процесуальна політика повинна бути спрямована на підвищення якості і ефективності норм кримінально-процесуального права і реального кримінального процесу, а, як наслідок, – на досягнення мети кримінального процесу» [140, с. 11]. С. О. Патюк визначає: «зміст завдання кримінального процесу – захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень як передбачену законом діяльність держави в особі уповноважених органів, що спрямована на забезпечення, реалізацію, відновлення прав потерпілих від кримінального правопорушення осіб, а також їх діяльність з використанням як самостійно, так і за допомогою представника будь-яких передбачених законом методів і засобів з метою відстоювання своєї позиції у кримінальному провадженні» [141, с. 3]. Насамперед безперечним є те, що завдання кримінального провадження є продовженням, конкретизацією мети кримінального процесу. З огляду на це завданням кримінального провадження є забезпечення реалізації кримінально-правових норм, кримінальної відповідальності, що може бути визнано формою захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Це завдання кримінального провадження було, є і буде незмінним протягом усього періоду співіснування кримінального права та кримінального процесу. Заперечувати його – означає заперечувати взаємозв'язок і взаємозумовленість цих галузей права. З іншого боку, завдання, що є специфічними саме для кримінального провадження, відображають тип, форму кримінального процесу, зумовлені нею. Саме вони видозмінюються зі зміною концептуальних основ кримінального провадження. З урахуванням цих позицій реалізація кримінально-правових норм, кримінальної відповідальності у змагальному кримінальному провадженні має відбуватись у межах швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Повне й неупереджене досудове розслідування і судовий розгляд дає можливість забезпечити вирішення основного завдання двоєдиним шляхом: 1) притягнення до кримінальної

відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;2) недопущення обвинувачення або засудження жодного невинуватого [142, с. 19].

Підтримуємо позицію О. Б. Загурського, який виділяє такі завдання кримінальної процесуальної політики:

- забезпечення пріоритетності прав і основних свобод людини та громадянина;
- суворе дотримання законності і правопорядку у кримінальній процесуальній діяльності;
- гуманізація кримінального процесуального законодавства;
- підвищення рівня розвитку демократичності кримінального провадження;
- соціальна справедливість кримінального провадження;
- утвердження ефективної та незалежної судової влади;
- відповідність європейським та світовим стандартам[21, с. 46].

Варто також звернути увагу на ч. 1 ст. 1 КК України та ст. 2 КПК України, які визначають завдання КК України та кримінального провадження.

В ч. 1 ст. 1 КК України зазначено, що кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам.

Ст. 2 КПК України передбачені такі завдання кримінального провадження: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Безумовно деякі з наведених завдань взаємопов'язані між собою і лежать в основі кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики.

Викладені міркування стосовно завдань кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики дають підстави виділити спільні завдання цих двох політик:

- 1) охорона прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина як основа в КК України і процедура в КПК України;
- 2) запобігання злочинам та запобігання кримінальним правопорушенням;
- 3) відповідність європейським та світовим стандартам.

Охорона прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина як основа в КК України і процедура в КПК України. КК України – це єдиний

нормативно-правовий акт, прийнятий ВР України відповідно до її конституційних повноважень, який містить у собі кримінально-правові норми про злочин та покарання.

Частина 1 ст. 1 визначає, що КК України має два основних завдання. Перше – це охорона суспільних відносин від злочинних посягань. Об'єктом охорони відповідно до ч. 1 ст. 1 КК України виступають права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний лад України, мир і безпека людства.

Специфіка кримінально-правових норм полягає в тому, що вони є нормами-заборами: під загрозою покарання в них забороняється певна суспільно небезпечна поведінка. Саме цим поряд із завданням охорони суспільних відносин КК України вирішує інше завдання – запобігання злочинам, попередження про правові наслідки їх вчинення.

Для здійснення цих завдань КК України відповідно до ч. 2 ст. 1 визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили [143, с. 7].

Дані завдання гармонізують і узгоджуються з завданнями кримінального провадження: «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» (ст. 2 КПК України). Відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Друге завдання кримінального провадження зазначено у ст. 2 КПК України – це охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Перелік учасників кримінального провадження міститься в п. 25 ст. 3 КПК України. Усі вони виконують своє призначення, а тому наділяються певним обсягом прав й обов'язків. Під охороною прав та законних інтересів учасників кримінального провадження слід розуміти забезпечення необхідних умов для здійснення прав, свобод і задоволення законних інтересів, їх недоторканності та непорушності за допомогою чіткого врегулювання кримінальних процесуальних відносин та вжиття заходів правового характеру з метою недопущення порушення прав учасників кримінального провадження [144, с. 7].

Об'єктами, що беруться під захист від кримінальних правопорушень за допомогою норм КПК України, є: особа; суспільство; держава. Об'єктами охорони є права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження. Під такою охороною слід розуміти забезпечення необхідних умов для здійснення прав, свобод і задоволення законних інтересів, їх недоторканності та непорушності за допомогою чіткого врегулювання кримінальних процесуальних відносин та прийняття заходів правового характеру з метою недопущення порушення прав учасників кримінального провадження.

Вимога швидкого розслідування і судового розгляду означає, що строки встановлення події кримінального правопорушення і винних осіб повинні максимально наближатися до моменту вчинення злочину.

Завдання, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, означає необхідність установити всіх осіб, які вчинили злочин. Міра вини є її кількісною характеристикою, яка відображає тяжкість провини особи перед особою, суспільством, державою, є сукупністю форми та змісту вини з урахуванням усіх особливостей психічного ставлення підозрюваного, обвинуваченого до обставин кримінального правопорушення [145].

Завдання охорони прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина передбачено нормами матеріального та процесуального права. І є одним з головних завдань кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики. Кримінально-правова політика реалізує дане завдання шляхом визначення кола суспільно небезпечних діянь та призначення покарання. Кримінально-процесуальна політика в контексті даного завдання відповідає за процедуру захисту учасників кримінального провадження.

Запобігання злочинам та запобігання кримінальним правопорушенням. У дослідженні питань протидії злочинності в Україні немає іншого альтернативного шляху, ніж створення ефективної системи запобігання злочинам на всіх основних напрямках, включаючи системно-комплексні загальнодержавні заходи соціальної профілактики злочинності й спеціального правоохоронного попередження (недопущення, запобігання, припинення) злочинів, виявлення й усунення конкретних причин і умов, що сприяють їх вчиненню [146, с. 275-276]. Про те, що злочини краще попередити, ніж карати за їх вчинення, зазначали ще засновники теорії кримінального права Ч. Беккарія, великий мислитель XVIII століття Ф.-М. Вольтер [147, с. 393; 148, с. 64] та інші вчені.

З боку держави в цілому вживаються певні політичні, правові й організаційні заходи щодо зазначеного напрямку правоохоронної діяльності. Достатньо звернути увагу на те, що в Україні запобігання злочинам віднесено до одного з основних завдань кримінального права [146, с. 276]. М. І. Мельник і М. І. Хавронюк зазначили, що законодавець вказує на профілактичне завдання

закону про кримінальну відповідальність і тому вони повинні застосовуватись так, щоб не лише карати винних осіб за вчинені злочини, а й запобігати вчиненню нових злочинів [149, с. 11]. Така норма є очевидним виразом державної кримінально-правової політики у сфері запобігання злочинам, яку, безумовно, слід сприймати законодавчо-правовим засобом реалізації відповідних конституційних положень. У Конституції України немає норм, які б прямо визначали обов'язок держави та її органів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, але в ній міститься низка статей, аналіз яких дає змогу визначити конституційні засади її здійснення. Зокрема, у статті першій Конституції України проголошено правовою державою [146, с. 276]. До основних характеристик правової держави, за визначенням А. П. Закалюка, належить забезпечення сталого правопорядку, що досягається шляхом підвищення правової культури, цілеспрямованої діяльності щодо запобігання правопорушенням [151, с. 336]. Таку думку підтримуємо і ми, оскільки запобігання злочинності є одною із основних функцій правової держави.

У сучасній науці та правозастосовній діяльності прийняття і запровадження чинного КПК України сприйнято позитивно, а щодо окремих його положень та новел досить критично. Зокрема, більшістю представників вказаних галузей права, слідчими, прокурорами в своїй більшості не сприймається вилучення положень ст. 23 «Виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину», ст. 23-1 «Подання органу дїзнання, слідчого, прокурора в кримінальній справі», ч. 1 ст. 23-2 «Окрема ухвала (постанова) суду» в частині встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочину та вимагають вжиття відповідних заходів за КПК України 1960 року [146, с. 277–278], що не сприймається і нами.

Вказана наукова позиція підтверджує доцільність застосування пропозиції про повернення, встановлення та закріплення в чинному КПК України положень щодо проведення у кримінальному провадженні діяльності з вивчення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень та процесуального реагування слідчим, прокурором і суддею (судом) з цих питань [146, с. 282]. На підставі наведеного слід звернути увагу на позицію В. М. Юрчишина, який зазначив, що це суттєвий недолік і що його необхідно терміново усунути, бо спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням є обов'язковим атрибутом кримінального процесу будь-якої демократичної країни світу і посідає в ньому чільне місце [150, с. 156].

Питання, що стосуються запобігання та протидії злочинності потребують наукового обґрунтування та законодавчого доопрацювання. Кримінально-правова політика відповідає за криміналізацію та декриміналізацію діянь, призначення відповідного виду покарання, визначення суспільно небезпечних діянь, за які особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності або покарання. Кримінально-процесуальна політика для досягнення цього завдання повинна забезпечити проведення у кримінальному провадженні діяльності з

вивчення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень та визначення кола суб'єктів, які повинні за це відповідати.

Відповідність європейським та світовим стандартам. Розгляд і дослідження особливостей адаптації кримінального та кримінального процесуального законодавства України до законодавства ЄС ґрунтується на загальнодержавних програмах і концепціях правової реформи, які сьогодні здійснюються органами державної влади в Україні. Реалізація цих завдань пов'язана з необхідністю забезпечення відповідності кримінального та кримінального процесуального законодавства України європейським стандартам [152, с. 236]. Кримінально-правова та кримінальна процесуальна політика повинні ґрунтуватися на досягненнях і традиціях національного законодавства, європейських цінностях щодо захисту прав та свобод людини і громадянина, положеннях міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [21, с. 86].

Таким чином, з питаннями правового регулювання запобігання злочинності в Україні пов'язана низка проблем, головна з яких полягає в тому, що правове забезпечення запобігання ще не має системного характеру, воно складається з деяких норм галузевого законодавства, інколи не узгоджених між собою, та відомчих правових актів. Крім того, важливі положення щодо ролі і значення запобіжної діяльності, її змісту, відповідності принципам справедливості, гуманізму, законності, що містяться у багатьох міжнародних правових актах, до яких приєдналась й Україна, фактично не стали змістом її національного законодавства і, в основному, не відомі суб'єктам запобіжної діяльності. Не знімається з порядку денного й сьогодні проблема про прийняття стратегічного і тактичного законодавчого акта щодо організації та проведення в масштабах держави і на регіональному рівні профілактики кримінальних та інших видів правопорушень, виховання населення щодо підвищення правосвідомості та правової культури й інших питань [146, с. 282–283].

Отже, положення КК України та КПК України не повинні суперечити міжнародним нормативно-правовим актам, ратифікованим ВР України. Міжнародні нормативно-правові акти повинні бути основою національного законодавства для запобігання злочинності в Україні.

2.2 Напрями, рівні, суб'єкти кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики

Для визначення взаємообумовленості та взаємодії кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики необхідно дослідити взаємозв'язок напрямів, рівнів та суб'єктного складу.

Автори монографії «Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи» виділяють такі три напрями здійснення кримінально-

правової політики, залежно від (за критерієм) пов'язаності їх із засобами матеріального кримінального права: 1) визначення злочинності суспільно небезпечних діянь; 2) встановлення кримінальної відповідальності, що підлягає застосуванню до особи за вчинення злочину; 3) встановлення можливості звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину [1, с. 197]. З наведеного вбачається, що напрями кримінально-правової політики диференціюються на підставі інститутів Загальної частини КК України.

Так, П. Л. Фріс напрями кримінально-правової політики визначає на підставі групування об'єктів злочинних посягань, які, у свою чергу, визначаються за рівнем значимості суспільних відносин, благ та інтересів. Таким чином, можуть бути виділені: 1) кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти основ національної безпеки; 2) кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти життя та здоров'я особи; 3) кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти виборчих, трудових, та інших особистих прав і свобод людини і громадянина; 4) кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти власності та ін.[20, с. 34].

Досліджуючи кримінальну процесуальну політику, О. Б. Загурський виокремив такі напрями: 1) кримінальна процесуальна політика в сфері забезпечення ефективності кримінального процесуального законодавства; 2) кримінальна процесуальна політика в сфері засад кримінального провадження; 3) кримінальна процесуальна політика в сфері суб'єктів кримінального провадження; 4) кримінальна процесуальна політика в сфері доказів і доказування; 5) кримінальна процесуальна політика в сфері процесуальних строків; 6) кримінальна процесуальна політика в сфері процесуальних витрат; 7) кримінальна процесуальна політика в сфері відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні; 8) кримінальна процесуальна політика в сфері заходів забезпечення кримінального провадження; 9) кримінальна процесуальна політика в сфері запобіжних заходів; 10) кримінальна процесуальна політика в сфері досудового розслідування; 11) кримінальна процесуальна політика в сфері судового провадження в суді першої інстанції; 12) кримінальна процесуальна політика в сфері судового провадження з перегляду судових рішень; 13) кримінальна процесуальна політика в сфері виконання судових рішень; 14) кримінальна процесуальна політика в сфері особливих порядків провадження; 15) кримінальна процесуальна політика в сфері міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [21, с. 37-38].

Взявши до уваги думки науковців, взаємозв'язок напрямів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики визначається на основі інститутів Загальної частини КК України, групування об'єктів злочинних посягань (Особлива частина КК України) та кримінальних процесуальних інститутів. Зокрема можна виділити такі окремі напрями:

1. залежно від взаємозв'язку норм Загальної частини матеріального права з нормами процесуального права:

1) визначення злочинності суспільно небезпечних діянь з урахуванням предмету доказування та складу злочину;

2) нормативна (законодавча) диференціація кримінальної відповідальності та її індивідуалізація в обвинувальному вирокі суду;

3) встановлення підстав та порядку застосування загальних та спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину;

4) правові наслідки інституту судимості та порядок зняття і погашення судимості;

5) зарахування строку попереднього ув'язнення у строк покарання;

6) порядок та підстави застосування примусових заходів медичного та виховного характеру.

2. залежно від взаємозв'язку норм Особливої частини матеріального права з нормами процесуального права:

1) кримінально-правова політика в сфері боротьби з корупційними злочинами та кримінально-процесуальна політика в сфері підслідності корупційних злочинів;

2) кримінально-правова політика в сфері боротьби зі злочинами проти правосуддя та кримінально-процесуальна політика в сфері запобіжних заходів та затримання особи та ін. [153, с. 139-140].

Визначення злочинності суспільно небезпечних діянь з урахуванням предмету доказування та складу злочину: взаємозумовленість та взаємодія кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики найбільш яскраво проявляється при співвідношенні предмету доказування і складу злочину. Це зумовлено тим, що предмет доказування за своїм змістом нерозривно пов'язаний з матеріально-правовим поняттям складу злочину. Адже саме предмет доказування пов'язує кримінальний процес з кримінальним правом.

Подібно як і в кримінальному праві склад злочину містить загальні ознаки злочинного діяння, які не залежать від конкретного злочину, так і в кримінальному провадженні предмет доказування охоплює фактори, які визначають винність і караність в загальному вигляді. І як зауважує М. С. Строгович, «насамперед повинні бути доказані всі факти, з яких складається кримінально-каране діяння, яке містить об'єктивні та суб'єктивні елементи складу злочину» [154, с. 362].

На думку Д. С. Азарова, «поза предметом доказування залишилися щонайменше такі ознаки складу злочину, як об'єкт, предмет та засоби вчинення злочину, ознаки суб'єкта злочину та його емоційний стан. Навряд чи наведені ознаки складу злочину можуть охоплюватися терміном «інші обставини

вчинення кримінального правопорушення», що вжито у п. 1 ст. 91 КПК України» [98].

Вбачається, що кримінальне провадження є засобом реалізації матеріально-правових відносин, структура предмету доказування значною мірою визначаються матеріальним законом. Структуру предмету доказування встановлює кримінальний процесуальний закон, а його зміст – закон України про кримінальну відповідальність.

Нормативна (законодавча) диференціація кримінальної відповідальності та її індивідуалізація в обвинувальному вироку суду: дослідження проблеми диференціації кримінальної відповідальності пов'язуються з питаннями уніфікації кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів, визначення законодавчих способів та прийомів диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, проявів диференціації відповідальності на рівні побудови санкцій статей Особливої частини КК України (проблема так званих типових санкцій), узгодженості диференціації на рівні кримінальної відповідальності, оптимізації існуючих способів диференціації кримінальної відповідальності (вдосконалення системи покарань) [155, с. 95] та її індивідуалізації в обвинувальному вироку суду.

Стосовно взаємозв'язку кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики як підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю дослідження потребує:

- диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності через призму кримінально-правової політики;
- кримінально-процесуальна політика щодо індивідуалізації кримінальної відповідальності через покарання в обвинувальному вироку суду [156, с. 226].

Для реалізації втілення диференціації кримінальної відповідальності потрібне забезпечення віднесення певного факту вчинення злочину до тієї чи іншої, вже диференційованої у законі, групи чивиду злочинів. Тому наступним етапом є кримінально-правова кваліфікація діяння. Лише після цього та за наявності встановлення правоохоронними органами та доведення у судовому засіданні ознак вчинення особою певного злочину настає етап індивідуалізації кримінальної відповідальності [155, с. 99]. Індивідуалізація відповідальності в кримінальному праві нерозривно пов'язана з диференціацією відповідальності, є похідною від неї, то вказана система дозволить правоохоронному органу в особі суду більш обґрунтовано застосовувати відповідний захід кримінально-правового впливу, конкретизувати його зміст [157, с. 165-166]. Діяльність суду по індивідуалізації кримінальної відповідальності регламентується положеннями КК України про поняття і мету покарання, загальні засади і порядок призначення покарання. Відтак, індивідуалізована судом кримінальна відповідальність ототожнюється в основному з поняттям покарання [158, с. 133].

Суд, призначаючи покарання, керується санкцією статті Особливої частини КК України і повинен врахувати норми Загальної частини КК України (ч. 3 ст. 43, ч. 2 ст. 55, ч. 2, 3 ст. 68, ст. 69, 69-1, 70, 71).

Якщо обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, суд ухвалює обвинувальний вирок і призначає покарання, звільняє від покарання чи від його відбування у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, або застосовує інші заходи, передбачені законом України про кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 373 КПК України). Виходячи з даної норми, можна сказати, що кримінальна відповідальність поділяється на покарання та інші заходи кримінально-правового характеру. Індивідуалізація кримінальної відповідальності проявляється в:

- не до всіх осіб може бути застосоване покарання;
- суд призначає індивідуальне покарання кожному суб'єкту злочину з врахуванням положень розділу XI «Призначення покарання» КК України.

Індивідуалізація судом кримінальної відповідальності здійснюється у межах кримінально-правових та *кримінально-процесуальних* відносин. Ці відносини виникають з моменту вчинення особою кримінального правопорушення. На цьому етапі виконавча влада здійснює кримінальне переслідування цієї особи в рамках кримінально-процесуальних відносин. Суд в обвинувальному вирокі констатує, що дана особа дійсно вчинила певне кримінальне правопорушення, й індивідуалізує їй кримінальну відповідальність. Індивідуалізація визнається завершеною з дня набрання законної сили обвинувальним вирокі суду. У такому вигляді вона існує до дня звернення цього вироку до виконання. Кримінально-правовим наслідком індивідуалізації кримінальної відповідальності є, за загальним правилом, виникнення судимості у засудженої особи [158, с. 134]. Отже, кримінально-правовим наслідком індивідуалізації кримінальної відповідальності є виникнення судимості у засудженої особи, а кримінально-процесуальним – винесення судом обвинувального вироку.

Вбачається, що диференціація кримінальної відповідальності та її індивідуалізація в обвинувальному вирокі суду є напрямом кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, спрямованим на встановлення законодавчої межі караності, удосконалення закону про кримінальну відповідальність та винесення обвинувальних вироків з індивідуальним покаранням кожному суб'єкту злочину.

Встановлення підстав та порядку застосування загальних та спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину: КК України як Загальною (розділ IX), так і Особливою частиною (ч. 5 ст. 110-2; ч. 2 ст. 111; ч. 2 ст. 114; ч. 3 ст. 175; ч. 4 ст. 212; ч. 4 ст. 212-1; ч. 2 ст. 255; ч. 6 ст. 258; ч. 2 ст. 258-3; ч. 4 ст. 258-5; ч. 6 ст. 260; ч. 3 ст. 263; ч. 4 ст. 289; ч. 4 ст. 307; ч. 4 ст. 309; ч. 4 ст. 311; ч. 5 ст. 321; ч. 4 ст. 321-1; ч. 5 ст. 354; ч. 4

ст. 401; ч. 5 ст. 447) визначені види звільнення від кримінальної відповідальності, а КПК України § 2 глави 24 визначено процедуру звільнення від кримінальної відповідальності.

При складанні прокурором клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності має бути доказовість підстав, передбачених КК України. Статтю 286 КПК України доцільно було б доповнити ч. 5 у такій редакції: «Перед складанням клопотання прокурор зобов'язаний доказати підстави для звільнення від кримінальної відповідальності».

Правові наслідки інституту судимості та порядок зняття і погашення судимості: інститут судимості варто розглядати як напрям кримінально-правової та кримінально-процесуальної, на якому повинні вирішуватися питання які стосуються строків погашення судимості та порядку зняття судимості. Для ефективної боротьби зі злочинністю необхідно усунути розбіжності між матеріальним та процесуальним законодавством.

Зарахування строку попереднього ув'язнення у строк покарання: попереднє ув'язнення є запобіжним заходом, який у випадках, передбачених КПК України, застосовується щодо підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та засудженого, вирок щодо якого не набрав законної сили (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про попереднє ув'язнення») [159].

Не розглядаючи проблеми виваженості та соціальної обумовленості прийняття Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» від 26.11.2015 р. № 838-VIII[160], вважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні питання, пов'язані з його практичною реалізацією. Найбільш істотними з них є визначення кола осіб, на яких поширюються оновлені правила зарахування строку попереднього ув'язнення у строк покарання, та територіальної підсудності справ про застосування відповідних положень Закону [161; с. 2].

Прийнятий ВР України Закон мав ряд негативних наслідків, які в першу чергу відчуло суспільство, а не держава. Варто зазначити, що такими негативними наслідками були:

1) відсутні обмеження щодо визначення кола осіб, відносно яких застосовується зарахування строку попереднього ув'язнення – один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі;

2) в КПК України чітко не визначено, до якого суду подається клопотання про перерахування строку попереднього ув'язнення[162; с. 532].

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 539 КПК України клопотання (подання) про вирішення питання, пов'язаного із виконанням вироку, подається до суду, який ухвалив вирок у разі необхідності вирішення питань, передбачених п. 14 ч.1 ст.537 КПК України.

У п. 14 ч. 1 ст. 537 КПК України визначено, що під час виконання вироків суд, визначений ч. 2 ст. 539 КПК України, має право вирішувати інші питання

про всякого роду сумніви і протиріччя, що виникають при виконанні вироку. Тобто це є правом суду, а не обов'язком, і суд в свою чергу може взагалі такі клопотання не розглядати, мотивуючи тим, що КПК України не визначено, що суд має право вирішувати питання про зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання, а під іншими питаннями про всякого роду сумніви і протиріччя можна розуміти будь-що.

Доцільно було б ч. 1 ст. 537 КПК України доповнити п. 13⁴ і викласти в такій редакції: «13⁴) про зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання»

А п. 14) інші питання про всякого роду сумніви і протиріччя, що виникають при виконанні вироку – вилучити з тексту.

Потрібно звернути увагу на прийнятій 18 травня 2017 року Закон «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення», яким повністю скасовуються зміни, внесені у КК України Законом «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» [163], і редакція частини 5 статті 72 КК України повертається до тієї, що існувала з моменту набрання чинності кодексом в 2001 році.

Недоцільно було приймати новий Закон, який повертається до редакції ч. 5 ст. 72, що існувала раніше, потрібно було удосконалити існуючий порядок зарахування строку попереднього ув'язнення.

Доцільно було б абз. 1 ч. 5 ст. 75 КК викласти в такій редакції:

«5. Зарахування судом строку попереднього ув'язнення у разі засудження до позбавлення волі в межах того ж кримінального провадження, у межах якого до особи було застосовано попереднє ув'язнення, провадиться з розрахунку:

один день попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі для злочинів невеликої та середньої тяжкості, крім корупційних злочинів;

один день попереднього ув'язнення за один день позбавлення волі для тяжких та особливо тяжких злочинів, корупційних злочинів».

Варто зазначити, що немає єдиного правового підходу щодо зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання, і сьогодні це є проблемою як для науковців, законодавця так і для практиків.

Вбачається, що для удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання, змін потребує не тільки КК України, а й КПК України.

Порядок та підстави застосування примусових заходів медичного та виховного характеру: Норми чинного КК України та КПК України, що стосуються примусових заходів медичного та виховного характеру мають певні відмінності, тому виникає нагальна потреба у дослідженні серед науковців. Проблемним питанням сьогодні є те, що законодавець в новому КПК України не врахував всі положення КК України, що приводить до виникнення проблем

на практиці. КПК України потребує удосконалення для відповідності нормам КК України.

Відповідно до положень ст. 93 КК України примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані судом до осіб: 1) які вчинили у стані неосудності суспільно небезпечні діяння; 2) які вчинили у стані обмеженої осудності злочини; 3) які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку або під час відбування покарання.

Кримінальній відповідальності не підлягає особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру (ч. 2 ст. 19 КК України).

Не підлягає покаранню особа, яка вчинила злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню (ч. 3 ст. 19 КК України).

Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру (ч. 2 ст. 20 КК України).

Ч. 1 ст. 503 КПК України визначено, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що: 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Звернувшись до змісту ч. 1 ст. 503 КПК України, слід зазначити, що кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, що передбачені законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється відносно особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність у стані неосудності та відносно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку. Таким чином, законодавець проігнорував під час визначення кола осіб, відносно яких можливе застосування примусових заходів медичного характеру, категорію обмежено осудних осіб, які в цьому стані вчинили кримінальне правопорушення [164, с. 235]. В КК України визначено, що примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані до осіб, які вчинили злочин у

стані обмеженої осудності, а в КПК України не визначено, що обмежена осудність є підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. В даному випадку прослідковується невідповідність норм процесуального права нормам матеріального, що є прогалиною в законодавстві.

Тому, доцільно було б внести такі зміни до ч. 1 ст. 503 КПК України, доповнивши її п. 3 і викласти в такій редакції:

«1. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що:

1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності;

2) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані обмеженої осудності;

3) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку».

Варто зазначити, що суто кримінально-процесуальний характер мають положення щодо порядку продовження, зміни чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру, зафіксовані у другому-п'ятому реченнях ч. 2 ст. 95 КК України. Підтвердженням такого висновку може бути те, що у ч. 3 ст. 514 КПК України вказано, що розгляд питання про продовження, зміну чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється за поданням представника медичного закладу (лікаря-психіатра), де тримається дана особа, у передбаченому ст. 95 КК України та ст. 512 КПК України порядку. Тобто у ч. 3 ст. 514 КПК України прямо вказується на те, що у ст. 95 КК України вирішується питання, по суті, кримінально-процесуального характеру [165, с. 86]. Погоджуємося з думкою автора про те, що друге-п'яте речення ч. 2 ст. 95 КК України має кримінально-процесуальний характер. І пропонуємо текст кримінально-процесуального характеру виключити з ч. 2 ст. 95 КК України, а ч. 3 ст. 514 КПК України доповнити текстом, який би визначав порядок продовження застосування примусових заходів медичного характеру у разі відсутності підстав для припинення або зміни.

Пропонуємо ч. 2 ст. 95 КК України викласти в такій редакції:

«2. Особи, до яких застосовані примусові заходи медичного характеру, підлягають огляду комісією лікарів-психіатрів не рідше одного разу на 6 місяців для вирішення питання про наявність підстав для звернення до суду із заявою про припинення або про зміну застосування такого заходу. Порядок продовження, зміна або припинення застосування примусових заходів медичного характеру встановлюється Кримінальним процесуальним кодексом України».

Відповідно ч. 3 ст. 514 КПК України викласти в такій редакції:

«3. Розгляд питання про продовження, зміну чи припинення застосування примусових заходів медичного характеру здійснюється за письмовою заявою представника медичного закладу (лікаря-психіатра), де тримається дана особа. У разі відсутності підстав для припинення або зміни застосування примусового заходу медичного характеру представник психіатричного закладу (лікар-психіатр), який надає особі таку психіатричну допомогу, направляє до суду заяву, до якої додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який містить обґрунтування про необхідність продовження застосування примусового заходу медичного характеру. У разі необхідності продовження застосування примусового заходу медичного характеру понад 6 місяців представник психіатричного закладу (лікар-психіатр), який надає особі таку психіатричну допомогу, повинен направити до суду за місцем знаходження психіатричного закладу заяву про продовження застосування примусового заходу. В подальшому продовження застосовування примусового заходу медичного характеру проводиться кожного разу на строк, який не може перевищувати 6 місяців та в передбаченому статтею 512 цього Кодексу порядку. До письмової заяви додається висновок комісії лікарів-психіатрів, який обґрунтовує необхідність продовження, зміни або припинення застосування таких примусових заходів».

Нарешті звернімо увагу на ситуацію із процесуальним порядком звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням до нього примусових заходів виховного характеру. Ст. 105 КК України припускає можливість застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру й у випадку звільнення його від покарання. З огляду на те, що відповідно до частини першої даної статті КК України питання про звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру повинно вирішуватись на «момент постановлення вироку», правозастосовчим актом, в якому «фіксується» рішення суду про доцільність застосування до особи примусових заходів виховного характеру, у даному разі повинен бути обвинувальний вирок суду. Однак п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК України, який формулює вимоги щодо юридичного змісту резолютивної частини таких правозастосовчих актів, взагалі не містить згадки про можливість застосування ст. 105 КК України [165, с. 82-83]. Також не зазначено і у п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК України про можливість застосування ст. 105 КК України у мотивувальній частині вироку. Законодавець при прийнятті нового КПК України не врахував положення КК України, які стосуються примусових заходів як медичного так і виховного характеру. Доцільно було б п. 2 ч. 3 та п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК України доповнити текстом такого змісту «застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, визначених ч. 2 ст. 105 КК України».

Так само кримінально-правовим за своєю суттю є положення про дострокове звільнення особи від примусового заходу виховного характеру, передбачене ч. 1 ст. 502 КПК України. Питання про дострокове припинення

застосування будь-якого заходу кримінально-правового впливу є насамперед питанням кримінального права, оскільки його вирішення безпосередньо впливає на динаміку та зміст кримінально-правових відносин. На рівні ж кримінального процесуального закону має бути передбачений лише процесуальний порядок вирішення відповідного питання. Відзначимо, що ст. 105 КК України не передбачає можливості дострокового звільнення від будь-якого із примусових заходів виховного характеру [165, с. 85]. Не допустимим є те, що в КК України не визначено, що особа може бути достроково звільнена від примусового заходу виховного характеру. А в КПК України визначений порядок такого звільнення, тому ч. 4 ст. 105 КК України варто доповнити таким текстом «або достроково звільнити від примусового заходу виховного характеру у порядку визначеному ст. 502 КПК України» [166, с. 108].

Для удосконалення застосування примусових заходів медичного та виховного характеру змін потребують норми матеріального та процесуального права.

Кримінально-правова політика в сфері боротьби з корупційними злочинами та кримінально-процесуальна політика в сфері підслідності корупційних злочинів. На сьогоднішній день виникає нагальна потреба у виробленні комплексного підходу щодо зниження рівня корупції у державі, оскільки корупція проникає у всі владні структури держави, це, безумовно, є проблемою як кримінального, так і кримінального процесуального законодавства. Для ефективного вирішення проблеми необхідно знайти взаємозв'язок між матеріальним та процесуальним законодавством, який стосується переліку корупційних злочинів та підслідності таких злочинів.

Насамперед необхідно зазначити, що корупційний злочин, як один із найскладніших з точки зору доказування серед кримінальних правопорушень, потребує високої кваліфікації слідчого та готовності оперативно й ефективно використовувати надані повноваження [167, с. 149]. Повинен бути чіткий процесуальний механізм застосування (незастосування), або виконання регламентованих дій, покладених на службову особу в межах її обов'язків і, відповідно, забезпечення реалізації функцій кримінального процесу [168, с. 156]. Тому корупційні злочини мають належати до підслідності спеціально уповноваженого на те органу.

12 лютого 2015 р. ВР України прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) та Національного агентства з питань запобігання корупції», зміни торкнулися як матеріального (перелік корупційних злочинів), так і процесуального (підслідність корупційних злочинів) законодавства.

З урахуванням досвіду держав, які досягли успіхів у декриміналізації суспільства та подолання системної корупції, пропонується нова форма організації оперативно-розшукових заходів та досудового слідства, яка

передбачає завдяки об'єднанню слідчих та оперативних підрозділів створення підрозділу детективів у складі НАБУ. Необхідно наділити таких детективів повноваженням зі здійснення як оперативно-розшукових заходів на підставі оперативно-розшукових справ, так і гласних та негласних слідчих (розшукових) дій під час кримінального провадження. Це дозволить розширити обізнаність суб'єктів боротьби з корупцією, які зможуть найбільш ефективно та об'єктивно використовувати отриману інформацію для встановлення даних про кримінальне правопорушення, збирання доказів участі в ньому конкретних осіб та процесуального закріплення фактичних даних щодо обставин злочинної діяльності. Водночас така форма сприятиме мінімізації ризиків витоку інформації щодо осіб, які підозрюються в корупції, та запланованих чи здійснюваних відносно них заходів [169, с. 156].

Для ефективної боротьби з корупцією в Україні створено спеціально уповноважений на те орган – НАБУ.

НАБУ є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. До структури управлінь НАБУ можуть входити підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії, а також, з метою попередження, виявлення та розслідування правопорушень у діяльності працівників НАБУ, у складі його центрального управління діє підрозділ внутрішнього контролю. Рішенням Директора НАБУ, у складі територіальних управлінь НАБУ можуть створюватися підрозділи внутрішнього контролю [170].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 38 КПК України органом досудового розслідування (органом, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю НАБУ. Відповідно детективи НАБУ здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених ст. 191, 206-², 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-¹, 368, 368-², 369, 369-², 410КК України, якщо наявна хоча б одна з умов, визначених ч. 5 ст. 216 КПК України.

Перелік корупційних злочинів визначено в примітці до ст. 45 КК України. Відповідно корупційними злочинами вважаються злочини, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, 354, 364, 364-¹, 365-², 368–369-² КК України [171, с. 295].

У примітці до статті 45 КК України визначено дещо інший перелік корупційних злочинів. Загалом обидва переліки потребують уточнення, оскільки: 1) не всі перелічені в них злочини насправді є корупційними, тобто. відповідають, визначеним Законом України «Про запобігання корупції», ознакам корупційного правопорушення; 2) не враховують існування багатьох інших злочинів, зокрема й тяжких та особливо тяжких, які також є

корупційними і при цьому досить поширеними серед високопосадовців, суддів і прокурорів. Тому доцільно точніше визначити перелік корупційних злочинів у КК України і з огляду на це – підслідність НАБУ у КПК України [172].

Доцільно було б розширити перелік корупційних злочинів, визначених приміткою до ст. 45 КК України, а в КПК України корупційні злочини, визначені КК України, віднести до підслідності одного органу досудового розслідування. Проаналізувавши КК України і Закон України «Про запобігання корупції», ознаки корупції мають не тільки злочини, визначені приміткою до ст. 45 КК України, а також злочини, передбачені ст. 211, 222-¹, 358, 366-¹, 369-³ КК України, які потрібно включити до переліку корупційних.

Примітку до ст. 45 КК України варто викласти в такій редакції: «Корупційними злочинами, відповідно до КК України, вважаються злочини, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочини, передбачені ст. 210, 211, 222-¹, 354, 358, 364-¹, 365-², 366-¹, 368-369-³».

Відповідно ч. 5 ст. 216 КПК України викласти в такій редакції: «Детективи Національного антикорупційного бюро України здійснюють досудовозрозслідування злочинів, передбачених ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також злочинів, передбачених ст. 210, 211, 222-¹, 354, 358, 364-¹, 365-², 366-¹, 368-369-³ КК України, якщо наявна хоча б одна з умов, визначених ч. 5 ст. 216 КПК України».

Отже, немає взаємозв'язку між нормами матеріального та процесуального права в КК України, визначено дещо інший перелік корупційних злочинів, ніж в КПК України. В КК України потрібно розширити перелік корупційних злочинів, а в КПК України внести зміни до ч. 5 ст. 216, щоб досудове розслідування корупційних злочинів, визначених приміткою до ст. 45 КК України, здійснювали детективи НАБУ.

Кримінально-правова політика в сфері боротьби зі злочинами проти правосуддя та кримінально-процесуальна політика в сфері забезпечення права на захист, винесення судових рішень: в Особливій частині КК України (насамперед у розділі XVIII) міститься цілий ряд норм, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини, вчинені учасниками кримінального провадження або щодо них. Тобто, беручи під кримінально-правову охорону суспільні відносини, правовою формою яких є кримінальне провадження, положення (норми) КК України тим самим забезпечують (повинні забезпечувати) належний порядок реалізації (застосування) положень (норм) КПК України [165; с. 80].

На даному напрямку дослідження потребує: кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика в контексті порушення права на захист; постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: спірні питання КК та КПК України; завідомо неправдиве

показання: кримінально-правові та кримінально-процесуальні проблеми. Детальніше дана проблема розкрита у підрозділі 3.4 розділу 3.

Підтримуємо пропозицію О. М. Джужі розглядати політику у сфері боротьби зі злочинністю на основі рівневої диференціації [173, с. 13], що, з відповідними корективами, може бути використано і для характеристики рівнів кримінально-правової політики та кримінально-процесуальної політики.

Слід зазначити, що П. Л. Фріс виділяє такі рівні кримінально-правової політики України: 1) доктринальний; 2) програмний; 3) законодавчий; 4) правозастосувальний; 5) правовиконавчий; 6) науковий [20, с. 35]. Д. О. Балобанова, не заперечуючи проти позиції П. Л. Фріса, зазначає, що рівнями кримінально-правової політики є: 1) концептуальний (або доктринальний); 2) законодавчий; 3) правозастосовний [174, с. 154].

Щодо рівнів кримінальної процесуальної політики, то О. Б. Загурський виділяє: 1) науковий; 2) доктринальний; 3) концептуальний; 4) законодавчий; 5) правозастосовний; 6) правовиконавчий [21, с. 38].

Не заперечуючи позицію П. Л. Фріса та О. Б. Загурського і підтримавши позицію Д. О. Балобанової, виділяємо три рівні, на яких досліджуємо взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики: доктринальний, законодавчий та правозастосовний.

Доктринальний рівень – пропозиції науковців щодо змін в КК України та КПК України і приведення норм процесального права у відповідність до норм матеріального права.

Законодавчий рівень – спрямований на розробку та прийняття законів та інших нормативно-правових актів для вирішення завдань кримінально-правової та кримінальної процесуальної політики.

Правозастосовний рівень – пов'язаний із сферою застосування суб'єктами кримінально-правової та кримінальної процесуальної політики норм матеріального та процесуального права.

Рівнева диференціація кримінально-правової політики дозволяє виділити суб'єкти кримінально-правової політики. До них належать: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України; Конституційний Суд України; Верховний Суд. При цьому суб'єктами кримінально-правової політики визнаються лише ті державні інституції, які формують кримінально-правову політику [20, с. 36].

Слід зазначити, що Н. О. Лопашенко проводить класифікацію суб'єктів за відповідними рівнями: на рівні правотворчості – законодавчі органи; на рівні правозастосування – правоохоронні та судові (в переважній більшості ситуацій) органи [3, с. 53].

Таку позицію підтримує і М. А. Жуманязов і в формуванні системи суб'єктів кримінально-правової політики визначальним вважає саме її рівні (рівні формування: концептуальний, законодавчий, нормативний, управлінський, правозастосовний та рівні реалізації: загальнодержавний,

регіональний, місцевий). Систему суб'єктів кримінально-правової політики, на його думку, складають:

- суб'єкти, що визначають напрямки розвитку політики і керують її реалізацією в масштабах країни (президент, уряд, парламент);
- суб'єкти, що розробляють теоретичні та доктринальні положення (науково-дослідні та освітні установи);
- суб'єкти, що реалізують політику на правотворчому та правозастосовному рівнях (судова система, прокуратура, органи внутрішніх справ та ін.) [175, с. 127-141].

Зокрема О. Б. Загурський виділяє такі групи суб'єктів кримінальної процесуальної політики:

1) суб'єкти кримінальної процесуальної політики, які розробляють теоретичні і доктринальні положення кримінальної процесуальної політики (навчальні, наукові та науково-дослідні установи, вчені-процесуалісти);

2) суб'єкти формування кримінальної процесуальної політики: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд;

3) суб'єкти реалізації кримінальної процесуальної політики: суди загальної юрисдикції, прокуратура, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна прикордонна служби України, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, адвокатура [21, с. 34].

Що стосується взаємозв'язку суб'єктів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, то можна їх розділити на 3 групи:

1) ті, які розробляють теоретичні та доктринальні положення (науковці, навчально-наукові та науково-дослідні установи);

2) ті, які формують (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд);

3) ті, які реалізують на практиці (суди, прокуратура, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України).

2.3 Принципи кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики

У юридичній діяльності принципи відіграють істотну роль, оскільки насамперед консолідують правотворчість і правосуддя, надають внутрішньої цілісності чинній правовій системі, гарантують реалізацію прав та інтересів українських громадян. Вони забезпечують єдність процесу реалізації та визначення ефективності правової політики держави [176, с. 87]. М. Г. Чернишевський свого часу слушно зауважив, що «у кого неусвідомлені принципи у всій логічній повноті і послідовності, у того не лише

в голові безлад, але й у справах дурість» [177, с. 335]. Принципи є не тільки основою будь-якої галузі права, а й основою державної політики, зокрема й кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики і є основоположними, визначальними ідеями (началами). В науковій літературі, як правило, принципи поділяють на дві групи: загальні – ті, які притаманні усім галузям права та відповідно усім підсистемам політики і сфері боротьби зі злочинністю та галузеві (спеціальні) – притаманні конкретній галузі права і відповідно конкретній підсистемі. Саме роль системи галузевих (спеціальних) принципів є надзвичайно важливою для внутрішньої побудови кожної підсистеми політики в сфері боротьби зі злочинністю та правильного їх правозастосування. Взаємопов'язана система принципів дає можливість сформулювати уявлення про кримінально-правову та кримінально-процесуальну політику.

Поняття «принцип» походить від лат. *principium* – основа, початок і розуміється в таких значеннях:

- 1) основне, вихідне положення теорії, вчення тощо, керівна ідея, основне правило поведінки;
- 2) внутрішнє переконання, погляд, що означає норму поведінки;
- 3) основу устрою, дії будь-якого механізму [178, с. 30].

В. Даль визначає принцип як наукову чи моральну засаду, основне правило, основу, від якої не відступають [179, с. 431].

Вдало відзначає М. А. Беляєв, що «будь-яка політика повинна бути принциповою і базуватися на визначених основоположних ідеях» [27, с. 21]. Таку позицію підтримує і О. І. Коробеев: «політика, для того щоб, виправдати своє призначення, повинна бути принциповою, мати систему керівних ідей, засад – систему визначених принципів» [180, с. 38]. Такої думки дотримуємося і ми, від правильно визначених принципів залежить досягнення поставленої мети.

Принципи державної політики поділяються на загальні (універсальні) і галузеві (специфічні). Перші застосовуються до всіх видів політики держави і мають загальнозначимий і універсальний характер. В науковій літературі до них відносять принципи об'єктивності, конкретності, головної ланки, оптимальності, зворотнього зв'язку, відповідності юридичним нормам та ін. До других прийнято зараховувати принципи, які застосовуються в управлінні окремими сферами суспільства, або використовуються тільки в державній політиці, політиці політичних партій і громадсько-політичних організацій [181, с. 71].

Принципи в праві відображають втілені в ньому юридичні ідеї, які є відправними в законодавстві й правозастосуванні. Принципи кримінально-правової та *кримінально-процесуальної* політики мають ту відмінну особливість від принципів права, що вони незавжди оформлені у вигляді правових норм [20, с. 81].

У теорії під принципами політики у сфері боротьби зі злочинністю прийнято розуміти основні положення, керівні ідеї, що лежать в основі протидії злочинності. Вони виробляються на основі наукового пізнання закономірностей цієї діяльності і виражаються в законодавчих актах держави, документах державних органів, політичних партій, громадських організацій тощо. Це відповідні вимоги, яким повинні відповідати всі заходи боротьби зі злочинністю, норми відповідних галузей права і практика їх застосування, вся діяльність по боротьбі зі злочинністю [178, с. 79].

Зокрема, на рівні наукового дослідження П. Л. Фріс та А. А. Митрофанов виділяють принципи кримінально-правової політики [20; с. 136], О. Б. Загурський говорить про принципи кримінальної процесуальної політики України [21].

Принципи кримінально-правової, кримінально-виконавчої та кримінально-процесуальної політики, що входять в структуру *політики в сфері боротьби зі злочинністю*, є первинними щодо принципів однойменних галузей права, оскільки останні формуються на їх основі; *принципи політики в сфері боротьби зі злочинністю* є основоположними і лежать в основі кожної правової політики, оскільки остання є опосередкованою і зв'язуючою ланкою між усіма політиками, що входять у її структуру [176, с. 92]. Необхідно знайти взаємозв'язок між спеціальними принципами кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики для ефективної боротьби зі злочинністю, оскільки саме від принципів залежить успішне вирішення першочергових проблем.

Принциповість кримінально-правової політики – така її якість, завдяки якій вона отримує стабільність, стійкість, стрункість, в повному обсязі розкриває свій зміст. Зрозуміти кримінально-правову політику без знання принципів, що її формують, неможливо: принципи в концентрованому вигляді виражають саму політику. В рівній мірі нереальна і реалізація кримінально-правової політики поза й крім системи її принципів: багато в чому вона втілюється в життя саме через принципи, закріплені в праві [20, с. 31].

Як вважає Н. Лопашенко, принципи кримінально-правової політики в цілому є окремими результатами дії такої політики, яка охоплює формування принципів кримінально-правового впливу на злочинність; вони складаються із принципів кримінального права та принципів правозастосовної діяльності [182, с. 155].

Слід повністю погодитись із В. Д. Філімоновим, який зазначає, що «Роль принципів кримінального права ... полягає у тому, щоб служити опосередковуючою і зв'язуючою ланкою між кримінологічною діяльністю і всією сукупністю правових норм, що утворюють ... кримінальне законодавство» [183, с. 11]. Р. Р. Галіакбаров стверджує, що принципи кримінального права визначаються кримінальною політикою, і, що принципи

кримінально-правової політики, будучи закріпленими в нормах права, стають принципами кримінального права [184, с.142].

Так, С. Г. Келіна та В. М. Кудрявцев, вбачаючи необхідність закріплення кримінально-правових принципів у вигляді статей Кримінального кодексу, виділяють саме ті з них, які можуть бути сформульовані у виді законодавчого тексту, а саме: законність; рівність громадян перед законом; принцип особистої відповідальності; принцип вини; невідворотність відповідальності; справедливість відповідальності; гуманізм; принцип демократизму [185, с. 64].

На особливу увагу заслуговує підхід М. Й. Коржанського до виділення кримінально-правових принципів. Дослідник виділяє такі специфічні принципи кримінального права, як принцип законодавчого визначення злочину, принцип особистої винної відповідальності, суб'єктивної та повної осудності, принцип переваги пом'якшуючих обставин, більшої караності групового злочину, відповідності покарання тяжкості вчиненого злочину та принцип економії кримінальної репресії [186, с. 69]. В. В. Мальцев пише, що «хоча принципи кримінально-правової політики і кримінального права по змісту дуже близькі одне до одного, розходження між ними все ж є. Принципи кримінального права первинні. Принципам же кримінально-правової політики належить підлегла, службова роль – щоб точніше і повніше відбити зміст принципів кримінального права в кримінальному законодавстві» [187, с.102]

М. І. Ковальов вважає, що політика не тільки визначає кримінально-правові методи і засоби боротьби зі злочинністю, а й покликана вирішувати профілактичні завдання соціальними, організаційними, ідеологічними і іншими засобами. Це дає підстави вважати, що принципи кримінально-правової політики є керівними ідеями кримінального права, загальні засади, властиві всім її напрямкам: кримінально-правовому, кримінально-процесуальному, кримінально-виконавчому і кримінологічному [188, с.70].

Принципи кримінально-правової політики – це «вихідні соціальні вимоги, які визначають способи організації і функціонування як системи боротьби зі злочинністю в цілому, так і різних її підсистем, поєднують їх в єдину діючу структуру, інтегрують різні процеси, що відбуваються в різних підсистемах, в одну основну тенденцію розвитку, що полегшує ефективність впливу на злочинність у бажаному для суспільства напрямку» [189, с. 330]. Вважається, що принципи кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики повинні знайти своє відображення в нормах КК та КПК України. Оскільки принципи політики та принципи права співвідносяться як ціле та частина.

П. Л. Фріс під принципами кримінально-правової політики розуміє основоположні, керівні ідеї і засади у сфері боротьби зі злочинністю методами матеріального кримінального закону, які спрямовують процес формування кримінально-правових засобів ведення цієї боротьби й практику їх застосування [20, с. 81].

Принципи кримінально-правової та *кримінально-процесуальної* політики, в свою чергу, базуються на загальних принципах, які лежать в основі всієї правової політики України, в тому числі і у сфері політики боротьби зі злочинністю [20, с. 83].

Загальні принципи – це ті керівні начала, які закріплені в Конституції та на основі яких формується правова політика України, політика у сфері боротьби зі злочинністю та всі підсистеми політики у сфері боротьби зі злочинністю.

До загальних принципів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, які взаємопов'язані між собою, можна віднести:

1) принцип законності, закріплений безпосередньо у нормах Конституції (ст. 6, 8, 19, 57, 68, 129), КПК України (ст. 9), КК України (ч. 2 ст. 4, ч. 1, 4 ст. 6, ч. 2, 3 ст. 10, ч. 1 ст. 50);

2) принцип верховенства права – Конституція (ст. 8), КК України (ст. 69), КПК України (ст. 8);

3) принцип заборони подвійної відповідальності – Конституція (ст. 61), КПК України (ст. 19), КК України (ч. 3 ст. 2);

4) принцип презумпції невинуватості – Конституція (ст. 62), КК України (ч. 2 ст. 2), КПК України (ст. 17);

5) принцип рівності перед законом і судом – Конституція (ст. 21, 24), КК України (ст. 161), КПК України (ст. 10);

6) принцип зворотної дії в часі – Конституція (ст. 58), КК України (ст. 5), КПК України (ч. 1 ст. 5);

7) принцип соціальної обумовленості і доктринальної обґрунтованості;

8) принцип дотримання правової форми та ін..

Загальні принципи не входять в систему принципів кримінально-правової політики, оскільки перебувають на більш високому рівні, визначаючи принципи правової політики Української держави в цілому. Нас же цікавлять спеціальні принципи, що лежать в основі кримінально-правової [20, с. 83] та кримінально-процесуальної політики, як підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Погоджуємося з твердженням А. А. Митрофанова та П. Л. Фріса і до спеціальних принципів української кримінально-правової політики відносимо:

- принцип відповідності кримінально-правової політики іншим елементам політики у сфері боротьби зі злочинністю;

- принцип врахування (відповідності) соціально-правової психології;

- принцип економії репресії;

- принцип доцільності;

- принцип невідворотності відповідальності;

- принцип диференціації й індивідуалізації відповідальності та покарання;

- принцип соціальної справедливості [190, с. 50-53; 20, с. 84].

Отже, принципи кримінально-правової політики – це основні положення, керівні ідеї, які визначають структуру, методи реалізації кримінально-правової політики відповідно до завдань, які стоять перед нею.

Для встановлення взаємозв'язку принципів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики необхідно дослідити принципи кримінально-процесуальної політики.

В. С. Зеленецький підкреслює, що «питання про принципи кримінально-процесуальної політики ще не було предметом самостійного дослідження. Звичайно, під принципами прийнято розуміти найбільш загальні правові положення, які визначають організацію і функціонування конкретних правових систем. Таке уявлення про принципи можна було б визнати достатньо прийнятним і для характеристики принципів кримінально-процесуальної політики, за виключенням вказівок на їх правове закріплення. Так коли-небудь воно і станеться, а зараз, виходячи з вказаного уявлення про принципи взагалі» [191, с. 95].

На думку Ю. М. Грошевого, «чинний КПК України вперше в історії вітчизняного кримінального процесу в окремій главі закріплює систему загальних засад кримінального провадження (Глава 2 КПК). Уявляється, що такий підхід законодавця має важливе значення, оскільки загальні засади кримінального провадження, як відомо, це визначальні, фундаментальні, імперативні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження» [192, с. 315].

Досліджуючи принципи кримінальної процесуальної політики, О. Б. Загурський зауважує, що «в Главі 2 «Засади кримінального провадження» КПК України застосовуються паралельно терміни «засада» і «принцип», доцільно, а також етимологічно правильно буде застосовувати термін «засади (принципи) кримінальної процесуальної політики» [21, с. 80] і в своєму дослідженні використовує термін засади (принципи) кримінальної процесуальної політики.

Об'єктивний характер принципів кримінально-процесуальної політики обумовлений тим, що вони впливають із загальних принципів правової держави, з основ конституційного устрою, політичної та економічної систем держави, закономірностей розвитку демократичного суспільства.

Під принципами кримінальної процесуальної політики О. Б. Загурський розуміє «основоположні засади та керівні ідеї, які представляють собою обов'язкові приписи імперативного характеру, що обумовлюють формування та застосування кримінального процесуального законодавства щодо правової природи кримінального провадження, досудового розслідування та судового розгляду» [21, с. 81].

Науковець В. С. Зеленецький виділяє такі принципи кримінальної процесуальної політики: 1) принцип територіальної масштабності і змістовної цілісності політики; 2) принцип багатовекторності і функціональної предметності; 3) принцип законності; 4) принцип обґрунтованості; 5) принцип соціальної доцільності; 6) принцип прикладної реальності; 7) принцип правового гуманізму; 8) принцип предметної конкретності; 9) принцип прогресивності; 10) принцип науковості; 11) принцип стабільності; 12) принцип доброякісності [191, с. 95].

О. Б. Загурський до спеціальних принципів кримінальної процесуальної політики відносить:

- засаду (принцип) розумності;
- засаду (принцип) наукової обґрунтованості;
- засаду (принцип) системності;
- засаду (принцип) поєднання інтересів особи, суспільства і держави [21, с. 90-92]. Погоджуємося з думкою науковців і беремо її до уваги.

Слід зазначити, що спеціальні принципи кримінально-процесуальної політики – це основні положення, керівні ідеї кримінальної процесуальної політики, які характеризують діяльність органів досудового розслідування, прокуратури, слідчого судді та суду.

До спеціальних принципів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, що взаємодіють між собою і потребують ґрунтовного дослідження для вирішення поставлених завдань відносяться:

- принцип системності і узгодженості;
- принцип наукової обґрунтованості;
- принцип економії репресії;
- принцип доцільності.

Принцип системності і узгодженості. Політика України у сфері протидії злочинності є складною системою, в основі якої лежить правова політика держави, в систему якої входить кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна політика. Системоутворюючим її елементом являється кримінально-правова політика, яка тісно взаємодіє (пов'язана) з усіма іншими елементами, які в кінцевому результаті взаємодіятимуть між собою, як одне ціле. Усі системні елементи повинні узгоджуватись, насамперед, між собою в середині системи, а також з правовою політикою держави [176, с. 102-103]. Так само кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика складаються з окремих відносно самостійних інститутів, що перебувають між собою у певному взаємозв'язку та взаємозалежності.

Для визначення поняття та змісту кримінального процесу важливим є аналіз структурних елементів, кожен з яких може бути критерієм співвідношення їх як між собою, так і з будь-якими іншими видами діяльності,

що є актуальним з точки зору методології наукового, законодавчого й практичного вирішення спірних питань [193, с. 43].

Прикладом недотримання принципу узгодженості та системності можна вважати запровадження в національне законодавство інституту «кримінальних проступків». КПК України чітко закріплює такий інститут, проте кримінальне законодавство, як матеріальна галузь, досі його не знає, як не розроблений і механізм виконання покарань за такі діяння [176, с. 103]. Відповідно можна говорити про те, що новий КПК України в першу чергу потребує узгодженості з КК України.

Принцип наукової обґрунтованості. Для вирішення проблемної ситуації в суспільстві, щодо відповідності та взаємозв'язку норм матеріального права з нормами процесуального права та ефективної боротьби зі злочинністю, законодавцю варто брати до уваги результати сучасних наукових досліджень та залучати науковців до обговорення і обґрунтування тих чи інших законодавчих положень.

Для розкриття принципу наукової обґрунтованості побудови *сучасної кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики* треба виконати такі завдання: визначити, у чому полягає проблемність використання наукових положень у роботі над побудовою в Україні *сучасної кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики*; з'ясувати, хто може брати на себе відповідальність за визначення концептуальних підходів до реформування *кримінального та кримінального процесуального законодавства* в умовах, коли неможливо досягти єдності позиції вчених з основних питань реформування [194, с. 41].

Будь-яка зміна, внесена до закону, може бути спрямована на побудову як сучасного, так і «несучасного» *кримінального права та кримінального процесу*. Найнадійнішим, як уявляється, орієнтиром «сучасності» *кримінального права та кримінального процесу* є їх наукова обґрунтованість, оскільки саме наука є тією цариною людської діяльності, що продукує нові, сучасні знання [194, с. 42].

На думку О. Б. Загурського, принцип наукової обґрунтованості означає, що кримінальна процесуальна політика виробляється на основі глибокого наукового пізнання закономірностей правової природи кримінального провадження, аналізу кримінальних процесуальних відносин у сфері досудового розслідування, судового розгляду і вирішення кримінального провадження, прогнозування змін до кримінального процесуального законодавства, дослідження факторів, які впливають на ефективність кримінальної процесуальної політики [21, с. 91].

Як підкреслює О. М. Костенко «очевидно, що в Україні, як і в інших країнах, має відбуватися процес «науковізації» правосуддя. Міф про те, що наука може позбавити суддю незалежності, має бути розвіяний. «Науковізація» сприятиме реалізації принципу незалежності суддів, тому справді незалежним від будь-якого свавілля суддя може бути лише тоді, коли буде здатним

приймати правильне рішення з тих чи інших проблем, які перед ним постають. А саме: сприяти правильному вирішенню проблем і є призначенням науки, в тому числі і юридичної» [195, с. 13-14].

Наукову обґрунтованість необхідно розглядати як принцип кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, щодо процесу реформування кримінального процесуального законодавства у відповідності до закону про кримінальну відповідальність на підставі рекомендацій юридичної науки та теоретичних розробок відповідних наукових установ.

Принцип економії репресії. Даний принцип має основоположне значення для кримінально-правової політики. Свій вираз він знаходить на всіх стадіях її реалізації. На стадії законотворчості його здійснення означає віднесення до числа злочинних тільки тих діянь, із якими дійсно необхідно боротися кримінально-правовими засобами. Ступінь суспільної небезпеки цих діянь повинен бути таким високим, що застосування інших заходів правового впливу виявляється малоефективним і безрезультатним. В тих випадках і ситуаціях, коли позитивний соціальний ефект боротьби із злочинами може досягатися шляхом застосування менш жорстких заходів впливу, використання кримінальної репресії є невідповідним.

Принцип економії репресії означає також, що навіть за наявності всіх підстав для криміналізації, при обґрунтуванні доцільності встановлення кримінально-правової заборони, остання повинна містити як покарання такі його види та розміри, які обмежені мінімальним числом каральних елементів, необхідних і достатніх для досягнення поставлених перед кримінальним законом цілей. Створення в процесі встановлення кримінально-правової заборони «запасу міцності» у вигляді надмірно суворих санкцій, не відповідних характеру й ступеню суспільної небезпеки діяння і винного, також веде до зайвого марнотратства кримінальної репресії і є грубим порушенням принципу її економії. Кримінально-правові норми, прийняті з порушенням принципу економії репресії, будуть або соціально невинуватими, або недосконалими [20, с. 86]. Наприклад, принцип економії репресії застосовується при звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

Таким чином, звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України узгоджується з принципом економії кримінальної репресії. З огляду на те, що державі фінансово складно виконувати цей принцип, а особливо в періоди економічної та соціальної нестабільності, виникає неминуча потреба в виробленні матеріальних або процесуальних засобів, що дозволять вибірково переслідувати відповідно до законодавчих приписів за певні злочини. Саме така «вибірковість» відображає право приватного кримінального переслідування за ініціативою потерпілого, а насамперед відмову від нього. Тобто, приватне кримінальне переслідування узгоджується з дією принципу економії кримінальної репресії [184, с. 192].

Що стосується кримінально-процесуальної політики, то принцип економії репресії знаходить своє вираження у Главі 35 «Кримінальне провадження на підставі угод» та Главі 36 КПК України «Провадження у формі приватного обвинувачення».

З огляду на те, що державі фінансово складно виконувати цей принцип, а особливо в періоди економічної та соціальної нестабільності, виникає неминуча потреба в виробленні матеріальних або процесуальних засобів, що дозволять вибірково переслідувати відповідно до законодавчих приписів за певні злочини. Саме така «вибірковість», на нашу думку, відображає право приватного кримінального переслідування за ініціативою потерпілого, а насамперед відмову від нього. Тобто, *укладення угоди про примирення та про визнання винуватості, а також* приватне кримінальне переслідування узгоджується з дією принципу економії кримінальної репресії [184, с. 192]. Особливо важливим проявом цього принципу кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики є вироблення матеріальних та процесуальних засобів для економії репресій.

Принцип доцільності. В ідеалі все, що законне, повинно бути і доцільно. Саме законність повинна нести в собі вищу доцільність. Але в реальній дійсності через низку обставин (невідповідність заборони характеру потреб суспільства в кримінально-правовому регулюванні, витрати нормотворчості і т. ін.) це співвідношення іноді порушується. В результаті, все ще продовжуючи залишатися законним, воно перестає бути доцільним. Проте порушення закону не може бути виправдано посиланнями на його недоцільність. Ця діалектична суперечність відповідно до принципу доцільності усувається самим законодавцем або шляхом декриміналізації окремих діянь, або в процесі вдосконалення кримінально-правових *та кримінально-процесуальних* норм [20, с. 87-88]. Можемо говорити про те, що доцільність є умовою правильного застосування закону і прийняття органами, що здійснюють правосуддя, не тільки законних, а й доцільних рішень.

На думку Т. Р. Сабітова, зміст кримінально-правового принципу доцільності має виводитися не з бажаного суспільством результату, а реальних якісних особливостей тієї діяльності, яку здійснює суб'єкт кримінально-правової політики, а також з результату цієї діяльності. На даний момент законодавець співвідносить необхідність застосування заходів криміналізації з цілями проведеної кримінально-правової політики, а не безпосередньо з об'єктивними потребами суспільства. У зв'язку з цим цілі суспільства і законодавця в кримінально-правовій сфері можуть істотно різнитися. Доцільність як принцип криміналізації діянь пов'язаний з формулюванням кримінально-правових заборон та відмову від них лише в тому випадку, якщо це сприяє досягненню цілей кримінально-правової політики [196, с. 150].

Доцільність чітко проявляється в ряді кримінально-правових норм, що передбачають можливість: 1) звільнення від кримінальної відповідальності у

зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України); 2) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України); 3) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки умовного засудження (ст. 47 КК України); 4) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України); 5) призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК України); 6) умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України); 7) звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 97 КК України); 8) звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Принцип доцільності важливо враховувати також і при побудові санкцій норм Особливої частини КК України. У статті Особливої частини КК України повинні бути перераховані такі види покарань, які враховують специфіку вчиненого злочину і, отже, можуть сприяти досягненню цілей покарання. Адже суддя має отримати можливість для призначення таких заходів примусу, які є карою саме для конкретного засудженого, сприяють його виправленню та попередженню вчиненню нових злочинів, як ним самим, так й іншими особами [91, с. 164]. Т. Р. Сабітов, вказує на те, що доцільність пронизує вагому сукупність кримінально-правових норм, що дає підстави для визнання його в якості кримінально-правового принципу [196, с. 128]. Підтримуємо думку вченого щодо визнання принципу доцільності, оскільки даний принцип знаходить своє вираження в нормах Загальної частини КК України, а також притаманний нормам Особливої частини КК України.

На думку Н. А. Апостолової, сутність принципу доцільності кримінально-процесуальної діяльності в демократичному кримінальному судочинстві полягає в тому, що в силу конкретних обставин кримінальної справи посадові особи, які здійснюють провадження у справі, у встановлених законом рамках проводять такі дії і приймають такі рішення, які забезпечують найбільш ефективно досягнення цілей кримінального судочинства. Саме спрямованість доцільного рішення на ефективно досягнення цілей кримінального провадження і характеризує його сутність [197, с. 15].

О. Б. Загурський зауважує, що принцип доцільності означає, що нова кримінальна процесуальна політика повинна переслідувати визначену мету, під якою слід розуміти забезпечення неухильного дотримання прав і свобод особи під час кримінального провадження відповідно до вимог Конституції України та міжнародних договорів, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Під принципом доцільності в кримінальній процесуальній політиці можна також розуміти обґрунтованість запровадження в національне кримінальне судочинство об'єднаних кримінальних процесуальних норм та інститутів континентальної та англосаксонської правових систем [21, с. 87].

Варто зауважити, що новий КПК України прямо вказує на необхідність дотримання принципу доцільності: 1) ч. 7 ст. 223 закріплено, що однією із вимог проведення слідчих (розшукових) дій є участь у них понятих, які можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне; 2) п. 2 ч. 2 ст. 319 встановлено, що суддя, що замінив суддю, який вибув, ознайомився з ходом судового провадження та матеріалами кримінального провадження, наявними в розпорядженні суду, згоден з прийнятими судом процесуальними рішеннями і вважає недоцільним нове проведення процесуальних дій, що вже були проведені до заміни судді; 3) ч. 3 ст. 331 передбачено, що незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку. До спливу продовженого строку суд зобов'язаний повторно розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, якщо судове провадження не було завершено до його спливу; 4) ч. 3 ст. 349 визначено, що суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується; 5) ч. 2 ст. 394 встановила, що судові рішення суду першої інстанції не може бути оскаржене в апеляційному порядку з підстав заперечення обставин, які ніким не оспорювалися під час судового розгляду і дослідження яких було визнано судом недоцільним відповідно до положень ч. 3 ст. 349 КПК України; 6) у ч. 2 ст. 496 зазначено, що представники служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції мають право заявляти клопотання, ставити запитання неповнолітньому обвинуваченому, його законному представнику, потерпілому, свідкам, експерту і спеціалісту, висловлювати думку з приводу найбільш доцільних заходів щодо обвинуваченого з метою його перевиховання.

Н. А. Апостолова вказує, що здійснення кримінальної процесуальної діяльності на основі принципу доцільності за умови правильного його застосування приведе до комплексного, системного вирішення багатьох найбільш важливих і актуальних проблем діяльності органів кримінальної юстиції і суттєво покращить їх ефективність [197, с. 20]. Враховуючи те, що доцільність відображена у нормах КК України та КПК України вважаємо за потрібне включення принципу доцільності до системи спеціальних принципів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики [198, с. 236].

В сфері кримінально-правової політики принцип доцільності передбачає відповідність кримінально-правових норм цілям та завданням кримінально-правової політики. В контексті кримінально-процесуальної політики – забезпечує вирішення найбільш важливих проблем діяльності органів кримінальної юстиції, ефективності досягнення цілей кримінального судочинства шляхом прийняття доцільних рішень.

РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1 Подія кримінального правопорушення і підстава кримінальної відповідальності, вирок з точки зору кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики

Норми всіх галузей права перебувають між собою у взаємозв'язку, оскільки всі вони спрямовані на захист та охорону суспільних відносин від неправомірних посягань. Досліджуючи питання взаємозв'язку кримінально-правової політики та кримінально-процесуальної політики, необхідно знайти зв'язок між нормами матеріального та процесуального права. Оскільки кримінальним законодавством встановлено відповідальність за протиправні діяння, а процесуальним – порядок кримінального провадження.

На сьогоднішній день виникає необхідність у дослідженні «події кримінального правопорушення» і «підстава кримінальної відповідальності» як невід'ємних складових матеріального та процесуального права, а також дослідження потребує реалізація кримінальної відповідальності.

У діючому КК України, як і у КК України 1960 р. не визначено поняття «кримінальна відповідальність» та «склад злочину». На доктринальному рівні дана проблема розглядалася і розглядається багатьма вченими, але думки щодо визначення даних понять розходяться, що призводить до виникнення труднощів під час кримінального провадження.

Частина 1 ст. 2 КК України визначає, що єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності є наявність у вчиненому особою суспільно небезпечному діянні всіх ознак складу злочину, передбаченого КК України [199]. Це положення закону дає відповідь на питання: на якій підставі особа підлягає кримінальній відповідальності. Вочевидь, вона підлягає притягненню до відповідальності у разі вчинення такого суспільно небезпечного діяння, яке містить не просто ознаки злочину, а ознаки саме такого складу злочину, який передбачено КК України. Таке законодавче визначення підстави кримінальної відповідальності не дає відповіді на багато теоретичних питань щодо єдиної теоретичної і законодавчої підстави кримінальної відповідальності [200, с. 103].

Оскільки ч. 1 ст. 2 КК України визначає, що є підставою кримінальної відповідальності, то доцільно було б спочатку визначити, що таке «кримінальна відповідальність» і з якого моменту вона виникає.

Як зазначав П. Л. Фріс, «відповідальність полягає в обов'язку давати звіт за свою громадську поведінку й у випадках, коли ця поведінка засуджується

суспільством, брати на себе тягар обмежень, які можуть бути накладені суспільством» [201, с. 110].

Що стосується поняття кримінальної відповідальності, то не існує одного точного визначення. О. Е. Лейст, Н. І. Загородников визначають кримінальну відповідальність як реалізацію санкції кримінально-правової норми, і, таким, фактично ототожнюють її з покаранням [202, с. 85–88; 203, с. 39], А. А. Піонтковський, М. П. Карпушин, П. С. Матишевський, А. О. Пінаєв розглядають її як певний обов'язок винної особи підлягати дії кримінального закону та як осуд такої особи вироком суду за вчинений злочин із призначенням покарання чи без нього [204, с. 40; 205, с. 21; 206, с. 57–58; 207, с. 59; 208, с. 33].

На думку О. О. Дудорова, кримінальна відповідальність – «особливий кримінально-правовий інститут, у межах якого здійснюється реагування держави на вчинений злочин і який полягає у здійснюваному судом в обвинувальному вирокі осуді порушника кримінально-правової заборони та, як правило, у застосуванні щодо нього заходів кримінально-правового впливу» [209, с. 91].

Науковець М. І. Панов вважає, що «кримінальна відповідальність – це юридичний обов'язок особи, яка вчинила злочин, підлягати дії кримінального закону, тобто зазнати з боку держави негативної оцінки в обвинувальному вирокі суду за вчинене суспільно небезпечне діяння, а також заходів державно-правового примусу у вигляді обмежень прав і свобод особистого, майнового чи іншого характеру» [210, с. 47].

На думку Л. В. Юрченко, А. Г. Забабуріні «кримінальна відповідальність – це реакція держави на вчинене особою кримінальне правопорушення та форма реалізації державою правоохоронних норм, яка в кінцевому підсумку, як правило, полягає в застосуванні до особи, що вчинила злочин, конкретних кримінально-правових заходів примусового характеру». Така реакція знаходить своє вираження у певному правозастосовному акті органу держави – обвинувальному вирокі суду. В зв'язку з цим розрізняють матеріальну і процесуальну підстави кримінальної відповідальності. Матеріальною підставою визнається злочин, а процесуальною – обвинувальний вирок суду [211, с. 240].

Відповідно до Рішення КС України від 27 жовтня 1999 року, кримінальна відповідальність виникає з моменту набрання обвинувальним вирокі суду законної сили [212]. І. Я. Соловій вважає, що кримінальна відповідальність виникає з моменту вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить фактичний склад конкретного злочину, передбаченого Особливою частиною КК України [213, с. 7; 214, с. 259]. С. А. Данилюк зазначає, що правова природа кримінальної відповідальності, як і юридичної відповідальності загалом, – зобов'язуюча: вчинення особою злочину є основою для виникнення кримінальної відповідальності [215, с. 9]. Ю. В. Баулін

стверджує, щокримінальна відповідальність існує з моменту набрання чинності відповідним законом про кримінальну відповідальність [216, с. 40].

Кримінальна відповідальність виникає з моменту набрання обвинувальним вирок суду законної сили, оскільки суд не завжди виносить обвинувальний вирок для особи, яка вчинила злочин, наприклад, може винести виправдувальний вирок, або звільняє особу від кримінальної відповідальності.

Проаналізувавши наведене, можна сказати, що кримінальна відповідальність – це встановлений кримінальним законом обов'язок особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння відповісти за свою протиправну поведінку, тобто зазнати певних обмежень з боку держави.

На думку І. І. Митрофанова, «наявність в учиненому діянні складу злочину є єдиною і достатньою підставою для настання кримінальної відповідальності, що розглядається нами як юридичний факт у механізмі її реалізації. При відсутності в учиненому діянні складу злочину неможливо застосувати до будь-кого санкції кримінально-правової норми Особливої частини КК України. Указівка на факт вчинення особою діяння, що підпадає під часові та просторові межі дії даного закону і містить усі ознаки складу злочину, передбаченого таким законом, виступає як гіпотеза кримінально-правової норми Особливої частини КК України. Не визначивши, що таке склад злочину взагалі і які елементи та ознаки до нього включаються, неможливо з'ясувати, що є складом конкретного злочину. Проте відсутність дефініції складу злочину у КК вдало заповнюється доктриною кримінального права»[217, с. 367].

Саме вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого законом, є фактичною підставою кримінальної відповідальності [218, с. 244].

На думку В. О. Навроцького, «склад злочину – це юридична конструкція, що вироблена теорією кримінального права» [219, с. 136].

Достатність складу злочину як підстави кримінальної відповідальності полягає в тому, що для її настання немає необхідності встановлювати які-небудь додаткові обставини, щоб пред'явити особі обвинувачення у скоєнні злочину [220, с. 409].

Відсутність у діянні особи складу злочину означає відсутність підстави кримінальної відповідальності і навпаки. Підстава кримінальної відповідальності має місце з моменту вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину. Останній ніщо інше, як зміст (основний) злочину [218, с. 244].

Так, М. Й. Коржанський зауважив, що «повною мірою кримінальна відповідальність конкретизується саме кваліфікацією злочину, яка визначає сутність, зміст і обсяг обвинувачення»[221, с. 19].

Однак єдності поглядів з деяких кардинальних питань загального вчення про склад злочину немає. В юридичній літературі точаться суперечки щодо

визначення складу злочину. Це зумовлено тим, що ні в КК 1960 р., ні в чинному КК України не дано визначення складу злочину. Воно напрацьоване наукою кримінального права виходячи із законодавчого визначення підстави кримінальної відповідальності (ст. 2 КК України), поняття злочину (ст. 11 КК України) і теоретичного узагальнення ознак складів конкретних злочинів, передбачених нормами Особливої частини КК України [220, с. 410]. У науці кримінального права виникла дискусія щодо визначення поняття «склад злочину», тому законодавець повинен розтлумачити дане поняття у законі про кримінальну відповідальність.

Отже, склад злочину – система обов'язкових об'єктивних і суб'єктивних ознак, вказаних у КК України, які у сукупності визначають суспільно небезпечне діяння як злочин.

Після набрання чинності КПК України 19.11.2012 р., ґрунтовного перегляду потребують загальні положення кримінальної відповідальності, особливо конкретизація підстав та умов цієї форми юридичної відповідальності. Потребує також детальнішого розгляду питання криміналізації і декриміналізації діянь у кримінальному законодавстві України, що провадиться з урахуванням підстави кримінальної відповідальності, передбаченої ст. 2 КК України [200, с. 103].

На сьогоднішній день виникає неспівпадіння між предметом доказування і підставою кримінальної відповідальності, що призводить до прогалин у кримінальному праві та нечіткому визначенні складу злочину. Такі прогалини призводять до неналежного складання обвинувального акту [222, с. 239].

Виходячи з наведених можливих підходів до визначення підстави кримінальної відповідальності, можна стверджувати, що відсутність (не встановлення) події злочину в діянні конкретної особи, відомості про яке як кримінальне правопорушення внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і особі повідомлено про підозру у його вчиненні, – це відсутність у вчиненому особою діянні складу злочину (формальна підстава) і відсутність суспільної небезпечності діяння, що формально містить склад злочину (що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України) (матеріальна підстава) [223, с. 74].

Виникнення кримінальної відповідальності пов'язане з фактом вчинення злочину конкретною особою. У цей момент між нею і державою виникають кримінально-правові відношення і кримінальна відповідальність. Забезпечення того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, можливе лише за умови швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2 КПК України) [211, с. 240].

У кримінально-правовому і кримінально-процесуальному значеннях подія злочину (подія кримінального правопорушення) – це діяння особи, вчинення якого заборонено законом і яке законодавцем визнається злочином (кримінальним правопорушенням). Отже, подія злочину – це вчинення особою діяння, яке має ознаки злочину. В найбільш узагальненому визначенні подія злочину – це вчинення злочину [224, с. 119].

Стаття 91 нового КПК України передбачає ряд обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Однією з обставин, які підлягають доказуванню, є подія кримінального правопорушення. П. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України визначає подію кримінального правопорушення як час, місце, спосіб, та інші обставини вчинення кримінального правопорушення. З позиції науки кримінального права України ці ознаки в сукупності є факультативними ознаками об'єктивної сторони складу злочину. Окрім цих ознак у ст. 91 КПК України зазначено, що підлягають доказуванню винуватість (форма вини, мотив, мета) вчинення кримінального правопорушення, вид і розмір процесуальної шкоди, розмір процесуальних витрат, обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання [225, с. 138].

У КПК України поняття «подія кримінального правопорушення» вживається у кількох значеннях: 1) як предмет доказування – відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України у кримінальному провадженні підлягають доказуванню, зокрема, подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) як одна з обставин кримінального правопорушення – відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України слідчий, прокурор з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події; 3) як обставина, невстановлення (відсутність) якої є підставою закриття кримінального провадження (ст. 284 КПК України). КПК України 1960 р. одним із видів слідчих дій визнавав огляд місця події (ст. 190 КПК України 1960 р.), а також відтворення обстановки й обставин події та відтворення умов, в яких ті чи інші події могли відбуватися в дійсності (ст. 194 КПК України 1960 р.) [223, с. 70].

При доказуванні насамперед мають бути встановлені обставини, які належать до події кримінального правопорушення (злочину чи кримінального проступку). Закон не роз'єднує дане поняття. Його слід тлумачити як окреме явище, що відбулося в певному місці й часі та має передбачені матеріальним законом ознаки. Відомо, що кожне кримінальне правопорушення – подія, але не кожна подія – кримінальне правопорушення (злочин чи кримінальний

проступок). При доказуванні обставин, які утворюють подію злочину, належить встановлювати передбачені нормою кримінального закону діяння наслідки для матеріальних складів та наявність між ними причинного зв'язку вчинення. Подія злочину розуміється як елементи об'єктивної сторони складу злочину, що відбуваються у певному часі, місці та певним способом. Перелік таких ознак визначається відповідною нормою кримінального закону, що визнає злочином конкретне суспільно небезпечне діяння, та іншими нормами КК України, наприклад, ст. 26 КК України «Поняття співучасті», ст. 27 КК України «Види співучасників», ст. 32 КК України «Повторність злочинів» і т. ін. [145].

Іншими словами, подія злочину (кримінального правопорушення) – це: 1) кримінально-правова кваліфікація вчиненого особою діяння як злочину (кримінального правопорушення); 2) наявність підстави кримінальної відповідальності, визначеної ч. 2 ст. 2 КК України. Виходячи з цього, матеріальною (кримінально-правовою) підставою закриття кримінального провадження є встановлення слідчим, прокурором, суддею відсутності підстави кримінальної відповідальності, визначеної ч. 2 ст. 2 КК України [223, с. 74]. Подія кримінального правопорушення повинна пов'язуватись з відкриттям кримінального провадження [226, с. 124].

Таким чином, виникнення кримінальної відповідальності пов'язане з фактом вчинення злочину конкретною особою. Вона може бути реалізована тільки через належну правову процедуру, встановлену кримінальним процесуальним законом, шляхом встановлення всіх обставин вчинення кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, та визнання судом такої особи винною та призначенні щодо неї кримінального покарання на підставі обвинувального вироку, що набрав законної сили. Особа не несе кримінальної відповідальності до тих пір, доки її не буде визнано судом винною [211, с. 242].

Для реалізації кримінальної відповідальності необхідним є обвинувальний вирок, який розглядається у цьому аспекті як процесуальна правова підстава кримінальної відповідальності [218, с. 244]. Винесення вироку є завершальною стадією судового розгляду, а вирок є найважливішим актом правосуддя. Від рішення суду залежить доля підсудного, тому наука, законодавець та практика спрямовані на винесення законних, обґрунтованих та вмотивованих вироків для досягнення завдань кримінального судочинства. Важливим є також питання, яке стосується взаємозв'язку кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої політик щодо винесення вироку та його відбування. Актуальним сьогодні є питання, яке стосується не тільки поняття вироку та винесення вироку, а і призначення, виконання та відбування покарання після винесення вироку [227, с. 69-70].

Ст. 62 Конституції України та ч. 1 ст. 17 КПК України встановлено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено

обвинувальним вироком суду. Презумпція невинуватості є одним із базових конституційних принципів сучасного кримінального провадження. Принцип презумпції невинуватості закріплений і у міжнародному праві ч. 1 ст. 11 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту» [228], у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, зокрема у п. 2 ст. 14: «Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом» [229], в п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод, в якій зазначено, що кожен обвинувачений в скоєнні кримінального злочину вважається невинним до тих пір, поки його винність не буде встановлена в законному порядку [230]. Проаналізувавши вітчизняне законодавство та міжнародні нормативно-правові акти, можна говорити про те, що особа вважається невинуватою до тих пір, доки її вину не буде доведено стороною обвинувачення в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Механізм реалізації вироку як акту правосуддя набуває конкретного значення лише після набрання ним законної сили. Законна сила вироку є ефективним засобом досягнення завдань кримінального судочинства і забезпечує реальний захист прав і свобод людини і громадянина [231, с. 102]. При прийнятті вироку суд повинен враховувати тяжкість заподіяного, ступінь вини, обставини, що покращують або погіршують становище підсудного, якщо вони наявні.

Для правильного розуміння поняття «вирок», а зокрема і його виконання необхідно у законодавстві надати роз'яснення даного поняття. КПК України 1960 р. у п. 12 ст. 32 роз'яснив значення терміну вирок – «рішення суду першої інстанції про винність або невинність особи» [232]. На відміну від КПК України 1960 р. чинний КПК України не роз'яснив поняття вироку. Доцільно було б доповнити ч. 1 ст. 3 п. 27 в такій редакції: «27) вирок – обґрунтоване та справедливе рішення суду, постановлене іменем України в нарадчій кімнаті про винність або невинність особи, винесене судом першої або апеляційної інстанції».

Відповідно до п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВС України) «Про виконання судами України законодавства і ППВС України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» від 29.06.1990 р. № 5: «вирок, постановлений іменем України, є найважливішим актом правосуддя і до його постановлення належить підходити з винятковою відповідальністю. Зважаючи на те, що наспіх, непослідовно, неохайно написаний вирок може викликати сумніви в його законності, обґрунтованості, ісправедливості» [233].

Як зазначає Є. О. Матвієнко, «вирок повинен бути не тільки обґрунтованим, але й справедливим. Під справедливістю вироку розуміється встановлення дійсної вини підсудного і призначення йому покарання у суворій відповідності з тяжкістю вчиненого ним злочину і його особи» [234, с. 10].

У літературі правильно зазначається, що справедливість рішень органів розслідування, прокуратури і суду означає їх законність, обґрунтованість, вмотивованість і істинність [235, с. 10]. Відповідно до ч. 1 ст. 370 КПК України «судове рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим». Не можемо стверджувати, що вирок повинен бути обґрунтованим і справедливим. Вбачається, що вирок повинен бути законним, обґрунтованим і вмотивованим, в такому випадку він буде і справедливим.

Відповідно до ст. 373 КПК України, судом ухвалюються виправдувальний або обвинувальний вирок.

Узагальнюючи теоретичні та законодавчі дефініції (ч. 1 ст. 373 КПК України) поняття «виправдувальний вирок», можна дійти до висновку, що під цим поняттям потрібно розуміти судовий акт законом визначеної форми, в якому презюмується невинуватість підсудного (обвинуваченого) та, що проголошується судом після розгляду ним кримінального провадження в тому разі, якщо у передбаченому кримінальним процесуальним законом України порядку:

1) не доведено, що:

- вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа;
- кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим;
- в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення;

2) встановлені судом підстави для закриття кримінального провадження, якими є:

- відсутність події кримінального правопорушення;
- відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;
- не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;
- набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;
- потерпілий (а у випадках, передбачених КПК України – його представник) відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;
- стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

- звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення (за винятком випадків, передбачених КПК України) [236, с. 41].

Одним із завдань чинного КПК України було збільшення кількості виправдувальних вироків в судах, але новий КПК України призвів до скорочення виправдувальних вироків.

В першу чергу це пов'язано з:

1) недостатнім висвітленням в доктрині кримінального-процесуального права питання щодо винесення виправдувального вироку;

2) прогалинами у законодавстві;

Доцільно внести такі зміни в абз. 1 ч. 1 ст. 373 КПК України:

1) п. 1 ч. 1 викласти в такій редакції: «відсутнє діяння, заборонене кримінальним законом, за ознаками якого почато досудове розслідування»;

2) п. 3 ч. 1 викласти в такій редакції: «не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи, якій оголошено про підозру, а також обвинуваченого в суді і вичерпані можливості їх отримати»;

3) ч. 6 викласти в такій редакції: «Якщо обставини, передбачені пунктами 1, 2, 3 частини першої і пунктом 2 частини другої цієї статті, виявляються під час судового розгляду, суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок» [237, с. 28].

3) недотриманням органами досудового слідства вимог, щодо всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, що призводить до неефективності та несправедливості кримінального провадження.

При встановленні невинності обвинуваченого суд виправдовує його і своїм вирокom повністю відновлює невинного у всіх правах, негайно скасовує усі обмеження, якщо вони застосовувалися під час розгляду кримінального провадження. По закінченню строку на оскарження вироку він набирає законної сили, що означає:

по-перше, виправдувальний вирок має обов'язкову силу для правоохоронних та інших органів держави та підлягає беззаперечному неухильному виконанню;

по-друге, виправдувальний вирок у відношенні особи, яка знаходиться під вартою, виконується негайно після його проголошення – обвинувачений звільняється з-під варти в залі суду;

по-третє, скасувати виправдувальний вирок не має права жоден орган держави, за винятком вищестоящого суду у випадках, передбачених законом [238, с. 1-2].

Основною причиною скорочення виправдувальних вироків є те, що суспільство не готове сприймати виправдувальні вироки і розглядає їх як недолік кримінального судочинства; судді бояться виносити виправдувальний вирок.

Прослідковується суттєве погіршення стану додержання конституційних прав і свобод громадян, що зумовлено неефективністю та недосконалістю законодавства.

Якщо обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, суд ухвалює обвинувальний вирок і призначає покарання, звільняє від покарання чи від його відбування у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, або застосовує інші заходи, передбачені законом України про кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 373 КПК України).

Виходячи із норми ч. 2 ст. 373 КПК України можемо говорити про те, що існує два види обвинувального вироку:

- 1) з призначенням покарання (ст. 65 КК України);
- 2) із звільненням від покарання та його відбування (Розділ XII КК України).

В обвинувальному вирокі суду насамперед здійснюється суспільна і правова оцінка вчиненого діяння як злочину та його осуд з боку держави. Не постановляючи вирок, держава, вочевидь, відмовляється від свого права притягнути особу, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим виникає безліч протиріч та суперечностей щодо реалізації конституційного принципу презумпції невинуватості, невідворотності кримінальної відповідальності і покарання та ін. [239, с.44].

Суд виносить обвинувальний вирок у разі, якщо винуватість підсудного було доведено в суді, якщо винуватість було не доведено – виправдувальний вирок.

Зважаючи на положення ст. 374 КПК України, в обвинувальному вирокі:

- 1) суб'єкту обов'язково має бути призначена певна міра покарання;

Відповідно до ч. 2 ст. 65 КК України особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів.

2) у деяких передбачених законом випадках, щодо нього може бути застосоване: а) звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст.ст. 74–79, 104 КК України); б) примусове лікування (ст. 96 КК України); в) примусові заходи медичного характеру (ч. 2 ст. 20, ст. 93 КК України). Окрім того, хоча про це безпосередньо не зазначено в ст. 374 КПК України, на підставі обвинувального вироку неповнолітнього може бути звільнено від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ст. 105 КК України) [240, с. 233-234].

Обвинувальний вирок виконується після набрання ним законної сили. Виникає необхідність дослідити сутність законної сили вироку.

Сутність і значення законної сили як обов'язкової умови обвинувального вироку – це специфічна ознака вироку чи рішення суду, яка створює правові наслідки:

1) обов'язковість вироку – неодмінність і безумовність виконання вироку всіма органами та особами, яким він адресований;

2) винятковість вироку – виключається можливість повторного розгляду кримінальної справи в суді стосовно однієї особи по тому самому обвинуваченню, за яким уже є вирок, що набув законної сили, чи інше рішення суду про припинення провадження у справі;

3) преюдиціальність – висновки суду в конкретному кримінальному провадженні для інших справ у межах, встановлених цим вирок, обставин є обов'язковими. Зазначені властивості вироку, яким наділяє його законна сила, незмінні та не можуть бути порушені в процесі виконання [241, с. 134].

Вирок суду звертається до виконання тільки в тому випадку, якщо він набрав законної сили. Вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді, якщо інше не передбачено КПК України, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги. У разі подання апеляційної скарги судові рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції. Судові рішення суду апеляційної та касаційної інстанцій, ВС України набирають законної сили з моменту їх проголошення (ч. 1, 2, 4 ст. 532 КПК України).

Виконання вироку здебільшого здійснюється органами виконавчої влади відповідної компетенції з застосуванням норм кримінального, кримінально-виконавчого та інших галузей права [242, с. 416].

Норми кримінально-виконавчого права є похідними від норм кримінального права. Вони виконують допоміжну роль у реалізації інституту покарання, визначену у матеріальному праві. Тобто кримінальне право є базовим щодо кримінально-виконавчого, а визначення у КК України поняття, завдань, мети та видів покарань мають вирішальне значення для визначення предмета правового регулювання кримінально-виконавчого права [243, с. 10-11]. Отже, кримінально-виконавча політика підпорядкована кримінально-правовій політиці, оскільки друга відповідає за призначення покарання, а перша – за виконання покарання.

Первинне коло обов'язків, які були покладені на особу обвинувальним вирок суду, може зазнавати змін та доповнень на підставі різноманітних положень Загальної частини КК України (див., зокрема, ч. 5 ст. 53, ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62, положення розділу XII Загальної частини КК України) та, навіть, деяких положень (ч. 3 ст. 37, ч. 2 ст. 42, ч. 9 ст. 59) Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК Україн). Такі зміни можуть полягати: а) у звільненні особи від певного обов'язку (наприклад, ст. 80 КК України); б) зміні його характеру (наприклад, ч. 1 ст. 82 КК України); в) «комбінованому» поєднанні звільнення особи від певного обов'язку та зміни

характеру іншого обов'язку (ч. 2 ст. 82 КК України); г) в особливих випадках – у покладенні на особу більш суворого обов'язку (наприклад, ч. 2 ст. 78 КК України) [240, с. 234].

В даному випадку чітко виражений зв'язок між нормами матеріального права і процедурою процесуального права, п. 10 ст. 537 КПК України врегульовані питання, які вирішуються судом під час виконання вироку, у п. 2 ч. 2 ст. 539 КПК України визначено порядок подання клопотання про вирішення питання, пов'язаного із виконанням вироку.

Кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча політики відіграють важливе значення у постановленні, виконанні вироку і відповідають за законне, обґрунтоване та вмотивоване винесення вироку, призначення та відбування покарання.

В нашому випадку можна говорити про взаємозв'язок цих трьох політик, такий зв'язок впливає з норм КК України, КПК України та КВК України. Згідно норм КПК України обвинувачений визнається винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, якщо суд ухвалює обвинувальний вирок і призначає покарання, або звільняє від покарання чи його відбування. Відповідно до норм КК України покарання застосовується від імені держави за вироком суду, суд при винесенні вироку відповідно до положень Загальної частини КК України посилається на статтю Особливої частини КК України в санкції статті визначено, яке покарання повинен понести засуджений. У КВК України прописано, що підставою виконання і відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили, порядок виконання покарань визначений КВК України. Кримінально-процесуальна політика відповідає за ухвалення вироку; кримінально-правова – за призначення покарання, якщо суд ухвалив обвинувальний вирок; кримінально-виконавча – за виконання призначеного покарання.

3.2 Звільнення від кримінальної відповідальності як основа в КК України і процедура в КПК України

На сьогоднішній день виникають розбіжності між науковою позицією, чинним законодавством та практикою при звільненні особи від кримінальної відповідальності. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності, безумовно, відіграє важливу роль у розвитку кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики, оскільки саме цей інститут визначає максимальне коло осіб, які можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності, таким чином держава хоче запобігти злочинам, економлячи на здійсненні кримінального правосуддя. Наявність даного інституту відповідає завданням гуманізації законодавства, які стоять перед політикою у сфері боротьби зі злочинністю [244, с. 136].

Питання закриття кримінального провадження та звільнення від кримінальної відповідальності досліджувалося багатьма вченими, однак на сьогоднішній день не існує єдиного підходу, щодо визначення поняття звільнення від кримінальної відповідальності.

На думку С. Г. Келіна, звільнення особи від кримінальної відповідальності є «звільнення її від винесення негативної оцінки її поведінки у формі обвинувального вироку» [245, с. 31].

За В. Ч. Песлякасом, звільнення від кримінальної відповідальності – «це звільнення від наслідків, що становлять зміст такої відповідальності, тобто від осуду, кримінального покарання і наявності судимості» [246, с. 19].

Позиція В. С. Єгорова визначає «звільнення від кримінальної відповідальності стосовно особи, винної у вчиненні суспільно небезпечного діяння, негативних правових наслідків, передбачених законом за його вчинення, у силу відпадання чи суттєвого зниження суспільної небезпечності злочинного діяння або особи, яка його вчинила» [247, с. 50].

На думку Н. Ф. Кузнецової, звільнення від кримінальної відповідальності є «звільнення особи, яка вчинила злочин, але після цього втратила свою суспільну небезпечність через низку обставин, указаних у кримінальному законі, від застосування до винного з боку держави заходів кримінально-правового характеру» [248, с. 191].

Як зазначає В. В. Скибицький, звільнення від кримінальної відповідальності «передбачене законодавством усунення відповідальності особи, яка вчинила передбачене законом суспільно небезпечне діяння, якщо цілі покарання і завдання кримінального законодавства можуть бути досягнуті (або вже досягнуті) без застосування кримінально-правового примусу» [249, с.25].

На думку С. С. Яценка, звільнення від кримінальної відповідальності – «це здійснювана, відповідно до кримінального та кримінально-процесуального законів, відмова держави в особі відповідного суду від застосування заходів кримінально-правового характеру щодо осіб, які вчинили злочин» [250, с. 88].

Звільнення від кримінальної відповідальності О. С.Козак, розглядає як «здійснювану відповідно до вимог кримінального та кримінально-процесуального законів відмову держави в особі суду від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, передбачених КК України обмежень її певних прав і свобод, яка не тягне за собою кримінально-правових наслідків» [251, с.18–19].

Зокрема О. Ф. Ковітіді вважає, що звільнення від кримінальної відповідальності – це «відмова держави в передбачених законом випадках від засудження й покарання особи, діяння якої містить склад злочину» [252, с.107].

З позиції Ю. В. Бауліна, під звільненням від кримінальної відповідальності розуміється «передбачену законом відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України» [253, с. 58].

Поняття «звільнення від кримінальної відповідальності» дається також і в п. 1 ППВС України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005р. №12 – «це відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК України, та у порядку, встановленому КПК України. Закриття кримінального провадження зі звільненням від кримінальної відповідальності можливе лише в разі вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України, та за наявності визначених у законі правових підстав, вичерпний перелік яких наведено у ч.1 ст.44 КК України, а саме: у випадках, передбачених цим Кодексом, а також на підставі Закону України про амністію чи акта помилування»[254].

Таким чином, кожне з цих визначень має свої ознаки, що характеризують поняття звільнення від кримінальної відповідальності, які умовно можна поділити на три групи. Першу групу поєднує одна загальна ознака – суб'єкт, який має право здійснювати звільнення від кримінальної відповідальності (держава, суд або інший уповноважений орган). Ознакою другої групи є відмова від державного осуду особи, яка вчинила злочин. Для третьої групи характерною є ознака у вигляді відмови держави від застосування заходів кримінально-правового характеру (впливу) [255, с. 211-212].

Застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності спрямоване на виправлення особи, яка вчинила певний злочин шляхом прояву позитивної посткримінальної поведінки. Однією з головних рис цього інституту кримінального права є домінування принципу гуманізму. Соціальною обумовленістю інституту звільнення від кримінальної відповідальності є те, що далеко не завжди мета, якої прагне досягти держава, застосовуючи покарання та інші засоби кримінально-правового впливу, передбачені за вчинення кримінально караного діяння, може бути досягнута лише за допомогою реального їхнього призначення до винного. У деяких випадках, незважаючи на те, що особа вчинила суспільно небезпечне діяння, доцільнішим для суспільства та її самої є звільнення від кримінальної відповідальності на підставах, визначених законом [256, с. 357-358].

Як зауважує Ю. В. Баулін, «особа звільняється саме від потенційної відповідальності, адже звільнення від такої відповідальності відбувається до початкового моменту реальної кримінальної відповідальності, а саме до моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду. Немає вироку – немає і реальної кримінальної відповідальності, а отже, особу звільняють від потенційної кримінальної відповідальності. Така відповідальність уже в потенції закріплена в санкції кримінально-правової норми, однак ця потенція не переходить у дійсність, оскільки суд виносить не обвинувальний вирок, а ухвалу про припинення провадження у справі (ст. 288 КПК України). Зазначене

дає підставу вважати, що під звільненням від кримінальної відповідальності слід розуміти звільнення особи лише від майбутньої, потенційної відповідальності» [257, с. 194].

Потенційним є те, що згодом за певних умов може стати дійсним. Тому потенційне завжди виступає як можливе. Потенційна можливість настання відповідальності людини в разі порушення нею кримінально-правових приписів (велінь) здатна модифікувати її поведінку в просоціальному руслі лише за умови, що вона буде вчасно доведена державою до неї та сприйнята нею, її розумом, свідомістю, знайде відображення на скрижальях її совісті у вигляді просоціальних морально-правових настанов, що детермінують її волю [258, с. 54].

Реальна кримінальна відповідальність розглядається як реальне перетерпіння, зазнавання обмеження прав конкретною особою, що вчинила кримінальне правопорушення (злочин) [259, с. 69].

ПВС України не уточнив галузеву належність закону, який передбачає відповідні обмеження прав і свобод людини [260, с. 50]. В даному випадку має йтися про те, що на особу не покладаються пов'язані з покаранням втрати й обмеження особистого, майнового та іншого характеру, а також про відсутність судимості як результат невинесення судом обвинувального вироку.

Складовою мети інституту звільнення від кримінальної відповідальності є оптимізація правозастосовного процесу притягнення особи до кримінальної відповідальності і безпосередньої її реалізації. Сьогодні, в умовах значного зростання темпів злочинності, система кримінальної юстиції явно перевантажена. У зв'язку з цим, звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини і не представляють підвищеної суспільної небезпеки, коли їхня причетність до них очевидна і не заперечується ними, дає змогу почасти розвантажити апарат органів досудового розслідування. Це сприяє концентруванню на більш небезпечних і складних у розслідуванні діяннях. З економічної точки зору наявність інституту звільнення від кримінальної відповідальності також уявляється виправданою, тому що як досудове розслідування, так і стадія судового розгляду кримінального провадження вимагають істотних фінансових витрат, у багатьох випадках набагато більших, ніж шкода, безпосередньо заподіяна самим злочином [256, с. 360]. Варто погодитися із позицією авторів, оскільки за рахунок інституту звільнення від кримінальної відповідальності держава витрачає значно менше коштів на здійснення кримінального правосуддя, розвантажуються апарат органів досудового розслідування, але важливим є те, що таким чином держава проявляє гуманне ставлення до осіб, які вперше вчинили злочин, і звільняє їх від кримінальної відповідальності згідно з підстав, передбачених нормами матеріального права і за процедурою – процесуального права.

Підстави для звільнення від кримінальної відповідальності можуть бути виявлені як на досудових, так і в судових стадіях кримінального провадження,

але рішення про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності завжди приймається судом згідно з нормами матеріального права (ч. 2 ст. 44 КК України) [261, с. 67]. КК України передбачає випадки звільнення від кримінальної відповідальності як у Загальній, так і в Особливій частині КК України [257, с. 200]. До переліку підстав, передбачених Загальною частиною КК України, належать: 1) у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України); 2) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України); 3) з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України); 4) у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України); 5) у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України); 6) неповнолітньої особи із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97 КК України); 7) неповнолітньої особи у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106 КК України); 8) на підставі закону України про амністію (ст. 86 КК України); 9) на підставі акту про помилування (ч. 3 ст. 87 КК України).

Особливою частиною КК України передбачені спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. До них належать: ч. 5 ст. 110⁻²; ч. 2 ст. 111; ч. 2 ст. 114; ч. 3 ст. 175; ч. 4 ст. 212; ч. 4 ст. 212⁻¹; ч. 2 ст. 255; ч. 6 ст. 258; ч. 2 ст. 258⁻³; ч. 4 ст. 258⁻⁵; ч. 6 ст. 260; ч. 3 ст. 263; ч. 4 ст. 289; ч. 4 ст. 307; ч. 4 ст. 309; ч. 4 ст. 311; ч. 5 ст. 321; ч. 4 ст. 321⁻¹; ч. 5 ст. 354; ч. 4 ст. 401; ч. 5 ст. 447.

З прийняттям у 2012 р. нового КПК України звільнення від кримінальної відповідальності, нарешті, було виділено законодавцем в окремий інститут кримінального процесуального права, але порядок звільнення від кримінальної відповідальності, передбачений статтями 285–289 КПК України, залишився загальним для всіх підстав звільнення, а тому не може не викликати запитань з боку вчених та практичних працівників правоохоронних органів. Питання процесуального порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених Особливою частиною КК України, залишається відкритим, оскільки багато аспектів, що охоплюють зазначену проблему, досліджені недостатньо повно. Процесуальний порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності за спеціальними підставами потребує окремого регулювання у вигляді відповідних кримінально-процесуальних норм чи приписів [255, с. 213].

Суди мають розмежовувати передбачені КК України випадки звільнення від кримінальної відповідальності і випадки, коли відповідно до цього Кодексу вона взагалі неможлива, наприклад, у разі: малозначності діяння (ч. 2 ст. 11 КК України), готування до злочину (ч. 2 ст. 14 КК України); вчинення діяння у стані неосудності (ч. 2 ст. 19 КК України), недосягнення особою віку кримінальної відповідальності (ст. 22 КК України), наявності обставин, що виключають злочинність діяння (Розділ VIII Загальної частини КК України), а також випадки, коли особа не підлягає такій відповідальності (ч. 2 ст. 385, ч. 2 ст. 396 КК України). Звільнення особи від кримінальної відповідальності

потрібно відмежовувати і від звільнення засудженого від покарання та його відбування на підставі норм Розділу XII або статей 104, 105, 107 Загальної частини КК України [254].

Сфера застосування закону про кримінальну відповідальність обмежується ще більше, виходячи, передусім, з гуманістичних міркувань. Сукупність цих обмежень утворює самостійний інститут кримінального права, який може бути визначений як інститут обмеження дії законодавства про кримінальну відповідальність [201, с. 349]. Особливе місце займає добровільна відмова при незакінченому злочині (ст. 17 та 31 КК України), яка обмежує можливості застосування закону про кримінальну відповідальність межами правомірності добровільної відмови. Про те, що добровільна відмова належить саме до інституту обмеження дії законодавства про кримінальну відповідальність, а не до інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Свідчить і той факт, що ці норми не включені до розділу IX, а містяться у розділах III та VI КК України [201, с. 351]. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності потрібно відмежовувати від інших кримінально-правових інститутів, а саме – від інституту обмеження дії законодавства про кримінальну відповідальність.

З позиції П. В. Хряпінського, «ознаками звільнення від кримінальної відповідальності є: а) відсутність офіційного осуду особи з боку держави у вигляді обвинувального вироку суду; б) офіційна відмова від застосування до особи, яка вчинила злочин, обтяжень кримінально-правового характеру; в) припинення усіх кримінально-правових відносин між державою та звільненою особою» [262, с. 82].

На думку О. С. Козак, у якості характерних рис звільнення від кримінальної відповідальності вказує, по-перше, на те, що воно здійснюється відповідно до вимог кримінального та кримінального процесуального законодавства, що є фактичними правовими та процесуальними його підставами; по-друге, звільнення здійснюється від імені держави в особі суду; по-третє, завжди є повним припиненням правовідносин між державою та особою, звільненою від кримінальної відповідальності, у зв'язку з чим часткове звільнення від кримінальної відповідальності є неможливим; по-четверте, звільнення полягає в незастосуванні державою щодо особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, передбачених КК України, та не тягне за собою кримінально-правових наслідків у вигляді засудження та судимості [257, с. 17–18].

Зокрема В. О. Меркулова виокремлює такі загальні ознаки, які характеризують інститут звільнення від кримінальної відповідальності: 1) цей інститут врегульований нормами кримінального та кримінально-процесуального законодавства; 2) є чинним лише за умови вчинення діяння, яке містить склад злочину невеликої та середньої тяжкості; 3) полягає в тому, що держава в особі компетентних органів (суду) відмовляється від офіційного

осуду (негативної оцінки) злочинної поведінки винної особи та від її засудження (обвинувальний вирок не ухвалюється); 4) до винного не застосовується ніяка форма кримінальної відповідальності, тим більш найсуворіша, пов'язана з призначенням і виконанням покарання; 5) є звільненням за nereабілітуючих обставин, що здійснюються лише судом на підставі ухвали про закриття кримінального провадження [263, с. 149].

Водночас звільнення особи від кримінальної відповідальності не свідчить про її виправдання, оскільки кримінальне провадження припиняється з nereабілітуючих для особи підстав, тобто не за відсутності події злочину і не відсутності в діянні особи складу злочину [257, с. 203].

Звільнення від кримінальної відповідальності характеризується такими ознаками: 1) здійснюється тільки судом у випадках передбачених КК України та у порядку, встановленому КПК України; 2) можливе лише в разі вчинення особою вперше суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину невеликої та середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, або у зв'язку із закінченням строків давності; 3) підстави для звільнення від кримінальної відповідальності можуть бути виявлені як на досудових, так і в судових стадіях кримінального провадження; 4) припиняє усі кримінально-правові відносини між державою та особою; 5) немає обвинувального вироку – немає судимості.

Звільнення від кримінальної відповідальності – відмова держави від засудження особи, що вчинила злочин, яка здійснюється судом у випадках, передбачених КК України та у порядку, встановленому КПК України і припиняє усі кримінально-правові відносини між державою та особою.

До числа суб'єктів, задіяних у процесі прийняття рішення про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, можна віднести суд, прокурора, потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого). Кожний із вказаних суб'єктів відіграє специфічну роль у процесуальному механізмі звільнення від кримінальної відповідальності. Оскільки правовідносини, що складаються між ними, характеризуються процесуальною незалежністю кожного із суб'єктів і здійсненням власної кримінально-процесуальної функції [264, с. 2].

Ч. 2 ст. 283 КПК України передбачено, що прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру [265].

Суд при прийнятті рішення повинен оцінити законність й обґрунтованість заявленого клопотання прокурора. Це впливає з положень ч. 3 ст. 288 КПК України, згідно із якими суд своєю ухвалою закриває кримінальне провадження та звільняє підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності у

випадку встановлення підстав, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, тобто від суду безпосередньо вимагається встановлення всіх цих підстав. Крім того, відповідно до ч.4 цієї статті, у разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності суд своєю ухвалою відмовляє у його задоволенні та повертає клопотання прокурору для здійснення кримінального провадження в загальному порядку або продовжує судове провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду. Таким чином, суд при вирішенні питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності не зв'язаний висновками прокурора з цього питання, а керується лише вимогами закону і власним переконанням [264, с. 3].

Особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність (ч. 1 ст. 285 КПК України). Законодавство України про кримінальну відповідальність становить КК України, який ґрунтується на Конституції України (ч. 1 ст. 3 КК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 44 КК України звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється виключно судом. Порядок звільнення від кримінальної відповідальності встановлюється законом. КПК України визначає порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності (§ 2 глави 24 КПК України). Особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення (ч. 2 ст. 285 КПК України).

Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. У разі, якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперечує проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку (ч. 3 ст. 285 КПК України).

Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду (ч. 2 ст. 286 КПК України). Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 286 КПК України). Якщо під час

здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, сторона кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання (ч. 4 ст. 286 КПК України) [265].

Наприклад, Калуський міськрайонний суд Івано-Франківської області розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду в м. Калуші клопотання прокурора Калуської міжрайонної прокуратури про звільнення від кримінальної відповідальності.

ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, громадянки України, уродженці та жительки с. Мостище, вул. І. Франка, 25, тимчасово не працюючої, ІНФОРМАЦІЯ_2, не одруженої, не судимої, у вчиненні злочину, передбаченого частиною 1 статті 286 Кримінального кодексу України, суд встановив: ОСОБА_2 порушила правила безпеки дорожнього руху, яка керує транспортним засобом, що спричинило середньої тяжкості тілесне ушкодження.

ОСОБА_2 раніше не судима, злочин у вчиненні якого вона підозрюється є злочином невеликої тяжкості. Підозрювана щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину, добровільно відшкодувала завдані збитки.

Враховуючи наведене, суд приходять до висновку, що ОСОБА_2 слід звільнити від кримінальної відповідальності, передбаченої ч. 1 ст. 286 КК України, а кримінальне провадження щодо неї слід закрити.

На підставі ст. 45 КК України керуючись ст. ст. 284-286, 370-372 КПК України, суд ухвалив: клопотання задоволити.

Звільнити ОСОБУ_2 від кримінальної відповідальності у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України на підставі ст. 45 КК України, а кримінальне провадження щодо неї закрити [266].

Відповідно до ст. 45 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості, щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки, звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Оскільки були встановлені підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримана згода підозрюваної на таке звільнення, прокурор склав клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надіслав його до суду (ч. 2-3 ст. 286 КПК України).

У суді потерпілане заперечувала щодо можливості звільнення підозрюваної від кримінальної відповідальності і суд своєю ухвалою закрити кримінальне провадження та звільнив підозрювану від кримінальної відповідальності, виходячи із підстав, передбачених ст. 45 КК України (ч. 2-3 ст. 288 КПК України).

Таким чином, стає очевидним, що звільнення від кримінальної відповідальності є наявним на протязі всього судового розгляду у кримінальному провадженні, але до моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду [267, с. 411].

Отже, звільнення від кримінальної відповідальності набуло значного розповсюдження як у судовій практиці, так і актуальності у теорії кримінального права. Сучасна наука кримінального права та чинне законодавство про кримінальну відповідальність знаходяться в активному пошуку альтернативних форм боротьби зі злочинністю. Актуальність цієї проблеми зумовлюється рядом обставин, серед яких необхідно виокремити: значну криміналізацію багатьох сфер життєдіяльності українського суспільства; сучасна злочинність визнається антисоціальним явищем, що загрожує національній безпеці України; невисокій ефективності традиційних кримінально-правових форм та методів боротьби зі злочинністю; гуманізацію вітчизняного законодавства відповідно до міжнародно-правових стандартів кримінального судочинства; запровадження у вітчизняному законодавстві низки новітніх інститутів, що виступають альтернативою кримінальній відповідальності та покаранню [268, с. 289].

Відповідно до законодавства України особа звільняється судом від кримінальної відповідальності, якщо наявні умови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені КК України.

У сучасному матеріальному та процесуальному кримінальному праві все більшої актуальності набуває звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Ст. 46 КК України передбачено, що особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Інститут примирення винного з потерпілим знайшов своє відображення у нормах КК України та КПК України. З прийняттям нового КПК України на законодавчому рівні відбулися значні зміни, які стосуються і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. З впровадженням інституту угод в КПК України, наша держава наблизилася до європейських правових стандартів відновного правосуддя, однак даний інститут не є досконалим і потребує дослідження та вдосконалення, оскільки виникає неузгодженість між нормами КК України та КПК України.

На думку А. М. Яценка, існуюча позиція законодавця, відображена у формулюванні звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України, є некоректною з точки зору юридичної техніки, оскільки вона не враховує вимоги принципу презумпції невинуватості, відображеного в ч. 1 ст. 62 Конституції України [269, с. 11]. Можна погодитися із думкою автора, оскільки до винесення судом обвинувального вироку особа вважається

невинуватою, такою що немає кримінальної відповідальності, тоді про яке звільнення від кримінальної відповідальності може йти мова. Така позиція законодавця, відображена не тільки в ст. 46 КК України, а ще в ст. 45, 47 КК України.

Підтримуємо позицію А. М. Яценка, який під примиренням розуміє «належним чином оформлену письмову угоду, юридичний зміст якої полягає в тому, що суб'єкт, який вчинив суспільно небезпечне діяння, відшкодував завдані збитки або усунув заподіяну шкоду, а потерпіла особа висловила своє задоволення вжитими щодо неї заходами й висловила згоду на звільнення винного від кримінальної відповідальності» [269, с. 7].

Отже, підставами звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим є: вчинення злочину вперше; вчинення злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, крім корупційних злочинів; примирення з потерпілим та відшкодування завданих винною особою збитків або усунення заподіяної шкоди [270, с. 125].

Соціально-політичні зміни, що відбулися останнім часом у державі, створили передумови для реформування системи кримінальної юстиції в напрямку її подальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини та громадянина. Вказане зумовлюється тим, що суспільству необхідний розумний баланс під час визначення способів впливу на злочинність, оскільки вдале виконання завдань кримінальної правової охорони особи, суспільства та держави забезпечує не тільки практика застосування покарання, а й відмова від покарання [271; с. 61]. Таким чином держава відмовляється застосовувати покарання до винної особи у разі, якщо нею дотримано норм матеріального та процесуального права.

З прийняттям нового КПК України процедура примирення винного з потерпілим стала більш складною, оскільки у КПК України законодавець ввів нову процедуру, яка не була передбачена КПК України 1960 р. проведення кримінального провадження на підставі угод, яка закріплена у главі 35 КПК України. З точки зору закріплення у кримінальних процесуальних нормах – це новітні нормативні положення, які потребують дослідження. Однак укладення угод про примирення чи так званих «медіаційних угод» у випадку вчинення злочину практикується більше десяти років [272; с. 255]. Значна увага приділяється визначенню статусу потерпілого, захисту його інтересів та задоволенню потреб. Виникає неузгодженість між нормами матеріального та процесуального права, яка призводить до виникнення труднощів на практиці.

Наприклад, із тексту ст. 46 КК України випливає, що примирення має відбутись із потерпілим (важливим є волевиявлення саме цієї особи), а не з іншими особами, які беруть участь у кримінальному провадженні. Водночас відповідно до ч. 6 ст. 55 КПК України якщо внаслідок кримінального правопорушення сталася смерть особи (наприклад, це може бути вбивство через необережність, передбачене ч. 1 ст. 119 КК України, або каране за ст. 118

КК України умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони), права потерпілого можуть мати близькі родичі чи члени сім'ї такої особи [273; с. 75].

Згідно з ч. 1 ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Слід звернути увагу на те, що за новим КПК України потерпілим може бути як фізична так і юридична особа на відміну від КПК України 1960, який передбачав, що потерпілим може бути виключно фізична особа.

Ст. 468 КПК України передбачає два види угод в кримінальному провадженні, один з яких угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. Дана угода укладається за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого (ч. 1 ст. 469 КПК України) і може бути ініційована в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку (ч. 5 ст. 469 КПК України). Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді) (ч. 1 ст. 469 КПК України). В даному випадку під «іншою особою» можемо розглядати особу медіатора. Медіатор – це незацікавлена особа щодо учасників кримінального провадження, яка залучена органом чи посадовою особою, що здійснює кримінальне провадження, з метою здійснювати посередництво у примиренні потерпілого і підозрюваного та обвинуваченого відповідно до чинного законодавства.

Як зазначає Ю. І. Микитин, «медіація – це добровільна і конфіденційна форма примирення потерпілого з обвинуваченим (підсудним), яка полягає в залученні нейтрального посередника (медіатора) для вирішення конфлікту, що виник внаслідок вчинення злочину. Забезпечує відновлення порушених прав потерпілого і здійснюється відповідно до законодавства» [274, с. 12].

Проблемним питанням є допустимість застосування медіації у випадку вчинення повторного злочину, при наявності рецидиву злочинів або при існуванні непогашеної судимості. Проведення медіації можливе у таких випадках. У той же час, при наявності рецидиву злочинів відновні програми не слід застосовувати [272; с. 259]. Проте заборони законодавця щодо застосування медіації при вчиненні повторного злочину або у випадку непогашеної судимості немає.

З одного боку таке рішення законодавця є безумовно прогресивним, в порівнянні із попереднім КПК України, однак чинні кримінальні процесуальні норми враховують далеко не всі аспекти відновного правосуддя. Об'єктивна вимога часу – прийняття окремого закону у сфері медіації, який би регламентував її проведення у кримінальному провадженні [275; с. 241]. З

прийняттям якісного закону «Про медіацію» Україна наблизиться до європейської правової системи.

Угода про примирення ініціюється та укладається з метою: спрощення процедури розгляду певної категорії кримінальних проваджень, скорочення загальних процесуальних строків розгляду справи та сприяння економії бюджетних витрат на проведення кримінального судочинства шляхом нездійснення досудового розслідування та судового провадження у загальному порядку відповідно до КПК України [276, с. 170]. Відповідно до ч. 3 ст. 469 КПК України угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається. Отже, угода про примирення винного з потерпілим не може бути укладена у разі вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину та щодо уповноваженої особи юридичної особи за винятком кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Аналіз правових норм, які регламентують інститут угод, дає можливість дійти висновку, що кримінальне провадження, котре здійснюється на їх основі, суттєво відрізняється від звичайного, а відтак є проявом диференціації кримінальної процесуальної форми, заснованої як на матеріально-правових, так і кримінальних процесуальних критеріях [271, с. 33-34]. Матеріально-правовим критерієм диференціації є ступінь тяжкості злочину, який включає в себе такі поняття, як «суспільна небезпечність діяння», «вид та міра покарання», «суспільна небезпечність особи, яка вчинила діяння» [277, с. 220].

До кримінальних процесуальних критеріїв, які свідчать про особливість кримінального провадження на підставі угод у порівнянні зі звичайним провадженням, належать правова позиція особи, щодо котрої ведеться кримінальне провадження, та потерпілого, складність встановлення обставин справи [278, с. 80].

Важливим елементом укладення угоди про примирення є згода на примирення обох сторін, яка припускає остаточне вирішення виниклого кримінально-правого конфлікту [279].

Вбачається, щонеобхідно у кримінальному законодавстві чітко визначити кримінально-правове значення такої угоди. Наприклад, висловлюється думка про можливість визнання угоди про примирення в якості обставини, яка пом'якшує покарання, що надасть змогу суду призначити більш м'яке покарання. При цьому суд керується положеннями розділу XI Загальної частини КК України «Призначення покарання», та саме суд визначає верхню межу покарання (нижча межа визначається в нормах Загальної частини КК

України), яке потім узгоджується сторонами угоди про примирення [280, с. 139]. У разі примирення винного з потерпілим у справах приватного та публічного обвинувачення, особа, яка вчинила злочин, звільняється тільки від кримінальної відповідальності і ні в якому разі не від покарання, але відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є обставиною, що пом'якшує покарання, яку суд може врахувати, або може призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом за вчинення особливо тяжкого, тяжкого або середньої тяжкості злочину (ст. 69 КК України).

Законодавець, намагаючись спростити кримінальний процес та розширити права потерпілого і створити додаткові гарантії їх захисту, створив додаткові труднощі в розумінні правової природи примирення та процесуального порядку його регулювання. Норми КПК України не можуть закріплювати нові інститути матеріального права, а повинні чітко визначати процесуальний порядок застосування кримінально-правових норм [272; с. 248]. Цілком підтримуємо думку автор стосовно закріплення в КПК України інститутів матеріального права, як це проявляється на прикладі інституту звільнення від кримінального права. КК України закріплює правові підстави звільнення від кримінальної відповідальності, а КПК України повинен визначити процесуальний порядок застосування правових підстав звільнення від кримінальної відповідальності.

3.3 Співвідношення інституту судимості з заходами кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб в контексті кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики

На протязі багатьох років питання, яке стосується інституту судимості в кримінальному праві, поняття судимості та зняття, або погашення судимості, є актуальним, як для науковців, законодавця, так і для практиків. На сьогоднішній день інститут судимості не є досконалим, і виникає велика необхідність у подальшому розвитку даного інституту.

Оскільки судимість має правове значення у разі вчинення нового злочину, а також в інших випадках, передбачених законами України (ч. 2 ст. 88 КК України), необхідно дотримуватися встановлених в КК України строків погашення судимості та передбаченого КПК України порядку зняття судимості. Виникає необхідність у прийнятті нових документів, які б встановлювали порядок погашення і зняття судимості відповідно до норм КК України та КПК України.

Поняття «судимість» є загальноживаним спеціальним юридичним терміном, тому недопустимим є те, що в основному джерелі кримінального права – КК України – не визначено поняття «судимість», а в КПК України не

встановлено порядок зняття судимості та не закріплено строки повторного подання клопотання до суду у разі відмови у знятті судимості [281, с. 170].

Взагалі, інститут судимості є комплексним правовим інститутом, який регулює відносини, що виникають між державою і особою, стосовно якої набрав законної сили обвинувальний вирок суду, у сфері досягнення та закріплення мети кримінальної відповідальності. Він створює правові гарантії законності застосування до судимих осіб, передбачених законом правообмежень та надає можливість особам, які мають судимість (судимості), позбавитись загальноправових і кримінально-правових її наслідків шляхом законослухняної поведінки [282, с. 102].

У сучасній кримінально-правовій доктрині робиться спроба розкритисутність судимості не тільки через її співвідношення з покаранням, а й у цілому з інститутом кримінальної відповідальності. Сутністю кримінальної відповідальності є обмеження прав і свобод правопорушника [283, с. 254]. Кожен науковець по-різному розглядає судимість і дає своє поняття даного кримінально-правового явища. Можна погодитися з думкою автора, оскільки більшість науковців при визначенні поняття «судимість» чітко показують зв'язок з інститутом покарання та кримінальної відповідальності.

Наука розглядає поняття «судимість» як:

- набрання обвинувальним вирокком суду чинності з призначенням особі певного покарання, внаслідок чого створюється певний правовий статус особи, пов'язаний із цілою низкою обмежень та інших несприятливих наслідків (М. І. Бажанов [284], А. В. Наумов [285, с. 502-503]);

- складне юридичне явище, яке має багатофункціональне соціальне і правове призначення (В. В. Голіна [283, с. 252]);

- правовий наслідок засудження особи, який визначає її правовий стан, пов'язаний з наявністю відповідних правообмежень на період виконання обвинувального вироку та на час, обумовлений законом після його виконання (П. Л. Фріс [286]);

- правовий стан особи, засудженої за вчинений злочин із призначенням покарання, що передбачає можливість настання для неї встановлених законом наслідків соціально-адаптаційного та правообмежувального характеру (Є. О. Письменський [287, с. 6]);

- правовий стан особи, засудженої за вчинений злочин, що триває від моменту набрання законної сили обвинувальним вирокком суду до припинення судимості за зазначених в законі умов та підстав, і характеризується настанням для неї встановлених законом кримінально-правових та загальноправових обмежень чи позбавлень (А. О. Расюк [288, с. 16]);

- особливе правове становище (статус) особи, що є результатом засудження її вирокком суду за вчинений злочин до певного виду та міри кримінального покарання, пов'язаного із реальним його відбуванням – повністю або частково, чи зі впливом іспитового строку (при звільненні від покарання з

випробуванням), і досягненням цілей кримінальної відповідальності, що поєднано з передбаченими чинним законодавством обмеженнями негативного кримінально-правового та (чи) іншого правового характеру, які діють з моменту набрання чинності вироком суду і розповсюджуються навесь строк відбування покарання – до погашення або зняття судимості (С. О. Муратова [289, с. 308-309]).

Початком настання кримінальної відповідальності є день набрання чинності обвинувальним вироком і появи судимості (ч. 1 ст. 80 КК України), з погашенням або зняттям якої завершується і кримінальна відповідальність [290, с. 30]. «Оскільки метою такої відповідальності, – відзначає Ю. В. Баулін, – є покарання, а також виправлення і попередження злочинів, то кримінальна відповідальність не може бути нічим іншим, як обмеженням прав і свобод правопорушника» [291, с. 627].

Судимість особи є результатом засудження винної особи обвинувальним вироком суду за вчинений нею злочин до покарання. Злочин виступає підставою для державного осуду і застосування до неї передбачених законом протягом певного, законом установленого часу обмежень та позбавлень і відіграє роль сприяючого засобу досягнення і закріплення цілей покарання. Для виконання завдань, які постають перед інститутом судимості, законодавець пов'язує з ним можливість обмеження суб'єктивних прав особи (тобто загальноправові наслідки судимості) або настання певних кримінально-правових обтяжень (кримінально-правові наслідки) [292; с. 269].

Варто зазначити, що судимість – це особливий правовий статус особи, який виникає з дня набрання обвинувальним вироком суду законної сили і тягне за собою настання певних обмежень та інших негативних наслідків [293; с. 118].

Закон визначає, що судимість виникає з дня набрання обвинувальним вироком суду законної сили, та встановлює підстави її припинення. Підставами припинення судимості є її погашення чи зняття.

Судимість як правова інституція зумовлена потребою більш рішучої боротьби з рецидивом злочинів та заходами кримінально-правового характеру щодо запобігання злочинності в цілому. Судимість має завдання продовжити на деякий час кримінально-виконавчий вплив на засудженого після відбуття ним покарання. У цьому розумінні визнання особи судимою тягне для неї не лише несприятливі фізичні та психологічні наслідки, пов'язані з призначенням та відбуванням самого покарання, а й певні правообмеження після відбуття покарання. Одна частина таких наслідків має винятково кримінально-правовий характер, друга – загально-правовий характер [292, с. 270].

Інститут судимості потрібно розглядати, як самостійний кримінально-правовий інститут, завданням якого є:

- боротьба з рецидивом злочинів;
- запобігання та попередження вчинення нових злочинів;

- запобігання проникненню злочинної ідеології у владні структури;
- встановлення більш жорстких умов застосування пільгових норм звільнення від покарання та заміни призначеного покарання більш м'яким.

Варто зазначити, що судимість виступає ознакою, що обтяжує покарання при повторності злочинів та рецидиві злочинів. А при звільненні від кримінальної відповідальності, або від покарання, особа вважається такою, що не мала судимості.

З'ясування судами питання про погашення або зняття судимості за раніше вчинені підсудним злочини є важливим для кваліфікації злочину та призначення покарання.

У цілому суди з'ясовують, чи не погашена (знята) судимість, чи не підлягає особа за перший злочин звільненню від кримінальної відповідальності. У зв'язку з цим у вироках зазначається, що підсудний в силу ст. 89 КК України судимості не має і його дії кваліфікуються без ознаки повторності вчинення злочину. Переважно йдеться про тих осіб, які раніше засуджені, але від відбування покарання звільнені на підставі ст. 75 КК України, а іспитовий строк у них закінчився. Тому необхідно звернути увагу судів на те, що за ст. 89 КК України сам факт спливу іспитового строку не є достатньою підставою для того, щоб вважати судимість погашеною.

КК України передбачено правові наслідки судимості, строки погашення судимості, обчислення строків погашення судимості, зняття судимості.

У кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві України вирішується лише частина питань, пов'язаних із виникненням у засудженої особи судимості та її припиненням. Норми про судимість потребують ґрунтовного наукового аналізу за умов всебічного реформування правової системи України [287, с. 3]. А саме, увагу варто приділити вирішенню питання, яке стосується строків погашення судимості та зняття судимості.

З урахуванням норм кримінального законодавства та положень теорії кримінального права зроблено висновок про наявність різноманітних видів погашення судимості залежно від дотриманих умов. Пропонується така їх класифікація:

- 1) погашення судимості у зв'язку з усуненням законом злочинності й караності діяння, за яке особа відбула покарання;
- 2) погашення судимості внаслідок реабілітації засудженої особи;
- 3) погашення судимості у зв'язку із закінченням іспитового строку;
- 4) погашення судимості після виконання чи відбування покарання;
- 5) погашення судимості за перебігом певних строків після виконання чи відбуття покарання [287, с. 14].

Тривалість строків погашення судимості має залежати не лише від виду покарання, відбутого винним, ступеня тяжкості вчиненого злочину, а й від того, за який злочин засуджено особу – умисний чи необережний. Доцільно було б доповнити ст. 89 КК України положенням про залежність строків припинення

судимості від стадії вчиненого злочину, що, в свою чергу, визначилося б і на строк припинення судимості в судовому порядку, передбачених ст. 91 КК України [288, с. 9-10]. Погоджуємося із твердженням автора, оскільки при припиненні судимості суд повинен взяти до уваги:

1) форму вини, за який злочин було засуджено особу (умисний чи необережний);

2) на якій стадії вчинення злочину було вчинено злочин (готування до злочину чи замах на злочин);

3) ступінь тяжкості злочину, який злочин було вчинено (невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкий чи особливо тяжкий).

У ч. 1 ст. 91 КК України визначені підстави зняття судимості, а у ч. 3 ст. 91 КК України дана пряма вказівка на те, що в КПК України повинна бути встановлена процедура зняття судимості. Законодавець у КПК України не визначає процедуру зняття судимості, що призводить до того, що зняття судимості на практиці здійснюється на розсуд судді. Судимість може бути знята чи погашена тільки за «реально» відбуте покарання. Якщо виходити з норми ст. 538 КПК України, то можна говорити про те, що розгляд питання про зняття судимості є правом, а не обов'язком суду.

Вбачається, що після відбуття покарання у виді позбавлення волі, або обмеження волі, суд, який ухвалив вирок, зобов'язаний розглянути питання про зняття судимості з цієї особи за її клопотанням.

Отже, для того, щоб з особи була знята судимість за вчинений злочин, необхідно пройти певну процедуру, яка складається з таких етапів:

1) відбування покарання у виді обмеження, або позбавлення волі;

2) зразкова поведінка та сумлінне ставлення до праці, таким чином особа доводить своє виправлення;

3) подання клопотання про зняття судимості до суду, який ухвалив обвинувальний вирок, яким призначено покарання.

Суд зобов'язаний розглянути дане клопотання і має право прийняти рішення про задоволення клопотання, або про відмову у клопотанні.

Причинами відмови суду у знятті судимості повинні бути:

1) особа не довела своє виправлення;

2) не дотримано строків, зазначених у ст. 89 КК України.

КПК України не встановлено, яким чином особа повинна довести своє виправлення. Для того, щоб суд відмовив у знятті судимості, потрібно встановити певні вимоги, які особа повинна виконати, наприклад, подати до суду такі документи: характеристику з місця проживання, з місця роботи, з місця відбування покарання.

Отже, на законодавчому рівні варто було б закріпити положення, що після відбуття покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі суд, який ухвалив вирок, зобов'язаний розглянути питання про зняття судимості з цієї

особи за її клопотанням. Це є обов'язком суду, а не правом, як зазначено в ст. 538 КПК України.

Ч. 6 ст. 539 КПК України встановлено, що у разі набрання законної сили ухвалою суду про відмову в задоволенні клопотання щодо зняття судимості розгляд повторного клопотання з цього ж питання може мати місце не раніше як через рік з дня винесення ухвали суду про відмову.

Було б доцільно доповнити абз. 2 ч. 6 ст. 539 КПК України у такій редакції «у разі набрання законної сили ухвалою суду про відмову в задоволенні клопотання щодо зняття судимості особа має право повторно подати клопотання до суду про зняття судимості у разі вчинення:

1) злочину невеликої та середньої тяжкості не раніше, як через шість місяців з дня відмови;

2) тяжкого та особливо тяжкого злочину не раніше, як через рік з дня відмови».

Норми про судимість потребують ґрунтовного наукового аналізу за умов всебічного реформування правової системи України. До того ж серйозного теоретичного обґрунтування вимагають окремі питання інституту судимості, які об'єктивно не могли бути досліджені в науці кримінального права, оскільки виникли у зв'язку з прийняттям у 2001 р. чинного КК України, в якому цим питанням уперше присвячено розділ XIII «Судимість» (ст. ст. 88 – 91) [288, с. 3]. Також наукового аналізу потребує і порядок зняття судимості, який передбачений КПК України. Окремого розгляду при вирішенні питання про зняття, або погашення судимості потребує ППВС України «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» від 26.12.2003 р. №16. З часу набрання чинності КК України ВР України прийнято низку законів, якими внесено зміни та доповнення до розділу XIII КК України. У зв'язку з цим виникає питання, як правильно тлумачити і застосовувати закон про кримінальну відповідальність на практиці.

З прийняттям чинного КПК України у 2012 р. порядок зняття судимості дещо змінився і не доцільно при погашенні чи знятті судимості посилатися на ППВС України «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» від 26.12.2003 р. №16, оскільки КПК України 1960 р. втратив чинність, а до розділу XIII, а саме до ст. 88, 89, 91 КК України внесено зміни, які потрібно враховувати.

Необхідно визнати такою, що втратила чинність, ППВС України «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» від 26.12.2003 р. № 16 у зв'язку з змінами в КК України та прийняттям нового КПК України. Виникає необхідність у прийнятті нових відповідних документів, які б регулювали порядок погашення і зняття судимості, усуваючи при цьому колізії між нормами матеріального та процесуального права.

На практиці при винесенні вироку раніше судимій особі. суддя встановлює, чи судимість знята або погашена.

Наприклад, Снятинський районний суд Івано-Франківської області розглянув у відкритому судовому засіданні в залі суду кримінальне провадження № 1204090230000007 за обвинуваченням ОСОБА_1 ІНФОРМАЦІЯ_1, уродженця та жителя АДРЕСА_1, громадянина України, освіта середня, непрацює, раніше судимого за ч. 1ст. 185 КК України, вироком Снятинського районного суду від 24/10/2012 р.

за ч. 2ст. 185 КК України, -

ОСОБА_1 повторно вчинив крадіжку, злочин, передбачений ч. 2ст. 185 КК України.

Вироком Снятинського районного суду від 24/10/2012 року обвинувачений був засуджений за ч. 1ст. 185 КК України, йому було призначено покарання у виді 100 годин громадських робіт. Відповідно до інформації Снятинського міжрайонного відділу кримінально-виконавчої інспекції від 10/01/2014 р. ОСОБА_1 знятий з обліку 26/02/2013 року у зв'язку з відпрацюванням 100 годин громадських робіт. Отже, відповідно до п. 5 ч. 1ст. 89 КК України вказана судимість обвинуваченого на час ухвалення цього вироку ще не погашена [266].

Відповідно до ч. 5 ст. 89 КК України особи, засуджені до основного покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт або арешту, якщо вони протягом року з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину визнаються такими, що не мають судимості.

У випадку, якщо на протязі року з дня відбування покарання обвинувачений вчинив новий злочин, він вважається раніше судимим (судимість не погашена).

Актуальним сьогодні є питання, яке стосується кримінальної відповідальності юридичних осіб.

До некаральних, інших заходів кримінально-правового характеру законодавець відносить примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальну конфіскацію та заходи щодо юридичних осіб. За своєю природою, і з цим погоджуються більшість вчених, до вказаних заходів також відносяться примусові заходи виховного характеру. Для характеристики взаємозв'язку інститутів інших заходів кримінально-правового характеру та судимості необхідно прослідкувати зв'язок судимості з кожним із вказаних елементів [294; с. 217]. Необхідно дослідити зв'язок інституту судимості з новим інститутом КК «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є різновидом некаральних заходів кримінально-правового характеру. Не

наголошуючи на доцільності введення вказаних положень у чинний КК України, звернемо увагу на те, що не тягнуть за собою стану судимості [294; с. 219].

На думку К. В. Пугачова, «судимість може застосовуватись до юридичних осіб з певними особливостями. По-перше, судами, при прийнятті рішення про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, обов'язково необхідно враховувати кримінально-правовий елемент судимості. У разі вчинення вказаних у ст. 96-³ КК України злочинів уповноваженою особою в інтересах юридичної особи, до якої застосовувались заходи кримінально-правового характеру, суд має враховувати це у поєднанні з відповідними наслідками щодо повторності або рецидиву [294; с. 219-220].

По-друге, соціальні та загально-правові обмеження, які тягне за собою стан судимості, також можуть мати позитивний характер. Мова йде про ситуацію, коли юридична особа, до якої застосовано відповідні заходи кримінально-правового характеру, які не тягнуть за собою її ліквідацію, продовжить свою діяльність. У такому разі не виключені випадки, коли остання не братиме участі, наприклад, у проведенні тендерних процедур чи розподілі дотаційних коштів державного бюджету. Також не виключена ситуація різноманітного впливу юридичної особи на органи та установи публічної влади. У цьому випадку наявність правообмежень, пов'язаних із станом судимості, дозволить обмежити юридичну особу у реалізації певних прав, що відповідатиме принципу справедливості» [294; с. 220]. В даному випадку потрібно внести зміни до абз. 2 ч. 1 ст. 96-⁷ ККУ України і викласти його в такій редакції: «Суд застосовує штраф, виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди і позбавляє юридичну особу права займатися будь-яким видом діяльності на 3 роки, а у разі повторно незаконно одержаної неправомірної вигоди ліквідує таку юридичну особу».

Ч. 2 ст. 96-⁷ КК України викласти в такій редакції:

«2. У разі коли неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, суд, залежно від ступеня тяжкості злочину, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, застосовує штраф у таких розмірах:

за злочин невеликої тяжкості - від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за злочин середньої тяжкості - від десяти до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за тяжкий злочин - від двадцяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і позбавляє юридичну особу права займатися будь-яким видом діяльності на 3 роки;

за особливо тяжкий злочин - від п'ятдесяти до сімдесяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і позбавляє юридичну особу права займатися будь-яким видом діяльності на 3 роки».

Сучасний стан розвитку України та її прагнення до інтеграції в єдиний європейський простір вимагає фундаментальних та комплексних змін у багатьох сферах життєдіяльності держави. Безумовно, до їх числа належить кримінально-правова політика. Належне нормативне регулювання суспільних відносин обов'язково потребує попереднього узгодженого, комплексного наукового дослідження кримінально-правових проблем, що, безперечно, сприятиме впровадженню ефективних та своєчасних реформ. Однією з найбільш актуальних проблем, що обговорюються в період проведення кримінально-правових реформ у сучасних державах світу, зокрема у пострадянських державах, є проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб [295; с. 4]. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» були внесені зміни до Загальної частини КК України, запроваджено новий інститут «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» [296; с. 99].

В українській та зарубіжній теорії кримінального права ніхто і ніколи не заперечував того, що суб'єктом злочину може бути фізична особа. Разом з тим багаторічну історію має дискусія щодо встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб. Аргументи як прихильників так і противників кримінальної відповідальності юридичних осіб давно відомі, будь-якій з їх позицій важко віддати перевагу [297, с. 232].

Виникає ряд питань, які стосуються кримінальної відповідальності юридичних осіб:

- чи юридична особа є суб'єктом злочину;
- щодо переліку видів заходів кримінально-правового характеру;
- щодо закриття кримінального провадження;
- чи варто до юридичних осіб застосовувати судимість?

Як бачимо, наукового дослідження щодо застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб потребує не тільки кримінально-правова політика, а й кримінально-процесуальна політика.

У юридичній літературі склалися дві прямо протилежні точки зору щодо вказаної проблеми. Так, наприклад, одні автори законодавче врегулювання питання кримінальної відповідальності юридичних осіб у зарубіжних законодавствах оцінюють як крок у боротьбі зі злочинністю, інші ж висловлюють сумнів або повністю заперечують доцільність подібного нововведення у кримінальних законодавствах [295; с. 137]. Вбачається, що немає взаємозв'язку між доктриною та законодавцем і, як наслідок, такі зміни негативно впливають на розвиток політики в сфері боротьби зі злочинністю. Доцільно було б спочатку на доктринальному рівні прийняти концепцію щодо визнання юридичної особи суб'єктом злочину.

Згідно з чинним КК України до юридичних осіб можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, а не покарання. Така позиція законодавця цілком виправдана, адже в юридичній літературі неодноразово зверталася увага на те, що покарання, як таке, не може бути застосовано до юридичних осіб, оскільки останні через свою юридичну природу не можуть відчувати органічно притаманної покаранню каральної, репресивної функції [298; с. 158]. Оскільки до юридичних осіб можуть бути застосовані саме заходи кримінально-правового характеру, а не покарання, то юридичні особи, відтак, не можуть бути суб'єктом кримінальної відповідальності [299; с. 216-217]. В. М. Куц вважає, що «необхідно звикати до того, що ці заходи не є кримінальною відповідальністю, тому що не можуть усвідомлюватися суб'єктами, до яких їх застосовують через брак у останніх свідомості, а отже, здатності зрозуміти сенс таких засобів» [12; с. 53–55].

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України «суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність». На законодавчому рівні не закріплено, що юридична особа є суб'єктом злочину, в даному випадку не доцільно говорити про притягнення юридичної особи до кримінальної відповідальності, тому законодавець застосував термін «заходи кримінально-правового характеру», а не кримінальна відповідальність. У зв'язку із цим доцільно повернутись до перегляду концепції суб'єкту злочину у кримінальному праві і зафіксувати, що ним, окрім фізичної осудної особи, що досягла встановленого законом віку кримінальної відповідальності, є юридична особа [300; с. 155].

Правовий аналіз норм Розділу XIV-¹ Загальної частини КК України не дає підстав ототожнювати покарання та заходи кримінально-правового характеру, оскільки назва деяких з них хоч і дублює назву певних видів покарань, але заходам кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не властиві ознаки, які притаманні покаранню. Хоча слід визнати, що законодавець обрав найпростіший шлях у визначенні назви заходів, що можуть бути застосовані щодо юридичних осіб, дублює їх назву та поділяє як і покарання на основні (штраф та ліквідація – ч. 2 ст. 96-⁶ КК України) та додаткові (конфіскація майна – ч. 2 ст. 96-⁶ КК України). На те, що вказані заходи стосовно юридичних осіб не є спеціальними видами покарання вказує те, що їх застосування не тягне судимості [301; с. 78].

Що торкається видів заходів кримінально-правового впливу, можливість застосування яких щодо юридичної особи передбачена ст. 96-⁶ КК України, то вони теж вбачаються надзвичайно обмеженими. Цей перелік повинен бути доповнений: призупиненням (повним) діяльності юридичної особи на відповідний строк; призупиненням (частковим, щодо окремих видів діяльності) на відповідний строк. Передбачена п. 2 цієї статті конфіскація майна повинна

визначатись як повна або часткова (це потребує внесення відповідних змін і до ст. 96-⁸ КК України) [300; с. 155].

Доцільно було б доповнити ч. 1 ст. 96-⁶ п. 4, 5, 6 КК України в такій редакції:

«4) призупинення (повне) діяльності юридичної особи на відповідний строк;

5) призупинення (часткове, щодо окремих видів діяльності) на відповідний строк;

б) заборона брати участь у державних закупівлях на 5 років».

Ст. 96-⁸ КК України викласти в такій редакції «конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з цим Кодексом».

Необхідно визначити коло осіб, які можуть представляти інтереси юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. КПК України визначено, що представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, може бути:

- особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником;

- керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами;

- працівник юридичної особи (ч. 1 ст. 64-¹ КПК України).

Особливістю законодавчого регулювання відповідальності юридичної особи в Україні є те, що провадження щодо неї здійснюється одночасно з відповідним кримінальним провадженням, в якому фізичній особі повідомлено про підозру (ч. 8 ст. 214 КПК України). Провадження щодо юридичної особи підлягає закриттю у разі встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру, закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

Про закриття провадження щодо юридичної особи прокурор приймає постанову, а суд зазначає про це у виправдувальному вироку або постановляє ухвалу. Рішення про закриття провадження щодо юридичної особи може бути оскаржено в порядку, встановленому КПК України (ч. 3 ст. 284 КПК України).

Рішення про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (ст.ст. 96-⁶, 96-⁷-96-⁹ КК України) знаходить свій вияв у резолютивній частині обвинувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила один зі злочинів, передбачених у ст. 96-³ КК України. Однак, незважаючи на те, що ці заходи хоча і реалізуються через ухвалення обвинувального вироку, який є змістовною ознакою саме кримінальної відповідальності, до юридичної особи, зважаючи на її правову природу, застосовуються заходи кримінально-правового характеру, які не є кримінальною відповідальністю. Інакше кажучи, до юридичної особи

застосовується не кримінальна відповідальність у вигляді покарання, а державне реагування у вигляді заходів кримінально-правового характеру [299; с. 220].

Не доцільно до юридичної особи застосовувати судимість, оскільки судимість застосовується для реалізації кримінальної відповідальності, а кримінальна відповідальність настає в тому випадку, коли фізична особа є суб'єктом злочину.

3.4 Взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики на прикладі правової охорони забезпечення правосуддя

Важливим пріоритетом дослідження взаємозв'язку кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики вважаємо дослідження на прикладі розділу XVIII «Злочини проти правосуддя» Особливої частини. Саме в цьому розділі міститься цілий ряд норм, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини, вчинені учасниками кримінального провадження або щодо них. Тобто, беручи під кримінально-правову охорону суспільні відносини, правовою формою яких є кримінальне провадження, положення (норми) КК України тим самим забезпечують (повинні забезпечувати) належний порядок реалізації (застосування) положень (норм) КПК України [167; с. 80]. Поглиблені розробки проблем протидії злочинам проти правосуддя вкрай актуальні для налагодження системи запобігання злочинності в умовах реформування системи кримінальної юстиції і кримінального та кримінального процесуального законодавства України [302; с. 34].

Відповідно до ч. 1 ст. 30 КПК України «у кримінальному провадженні правосуддя здійснюється лише судом згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом». Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються (ч. 1 ст. 124 Конституції).

Доцільно спочатку розглянути розуміння самого терміна «правосуддя». За визначенням В. І. Даля, «правосуддя» – «правий суд, рішення по закону, по совісті, ... правда» [181; с. 380]. С. І. Ожегов визначив правосуддя більш обмежувально як «діяльність правових, судових органів» [303; с. 511]. На думку В. І. Борисова «правосуддя в Україні – це діяльність органів судової влади, яка відповідно до конституційних засад поділу влади (ст. 6 Конституції України) здійснюється судами, утвореними згідно із законом» [304; с. 4]. С. С. Мірошніченко зазначив, що «правосуддя – це форма реалізації державної влади, здійснювана виключно судами, шляхом розгляду всіх спірних правовідносин, які виникають у державі на основі врегульованих законом

правил(норм) цивільного, господарського, адміністративного, кримінального й конституційного судочинства» [302; с. 30].

Проблемними питаннями взаємозумовленості і взаємодії кримінально-правової і кримінально-процесуальної політики щодо злочинів проти правосуддя є, зокрема:

1) забезпечення права на захист як засада кримінального провадження та порушення права на захист (ст. 374 КК України);

2) законодавець не розтлумачив поняття «правосудне», «неправосудне». У диспозиції ч. 1 ст. 375 КК України зазначено «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови», ч. 1 ст. 370 КПК України визначає, що «судове рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим» термін «правосудне» не згадується;

3) завідомо неправдиве показання, уточнення та змін потребує КК України та КПК України.

Забезпечення права на захист відповідно до п. 5 ч. 2 ст.129 Конституції України є основною засадою судочинства, а згідно з п. 13 ч. 1 ст.7 КПК України віднесено до загальних засад кримінального провадження.

З прийняттям чинного КПК України деякі питання щодо процесуального положення захисника не втратили своєї актуальності, і викликано це тим, що це – одна з найскладніших і найактуальніших проблем теорії і практики кримінального судочинства. Від правильного його застосування, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, залежить вирішення багатьох конкретних питань, пов'язаних з участю захисника в кримінальному процесі, ефективного здійснення функції захисту прав і свобод особи [305, с. 36].

Відповідно до ч. 1 ст. 20 КПК України підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений має право на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника (ч. 2 ст. 20 КПК України).

У ч. 1 ст. 45 КПК України закріплено, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України, або

стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (ч. 2 ст. 45 КПК України). Як наслідок, в результаті реалізації кримінально-процесуальної політики України на правовиконавчому рівні, відбулося ідеологічне визнання за адвокатами виключного права надавати правову допомогу в кримінальному провадженні [306. с. 142].

Слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, якщо:

1) відповідно до вимог ст. 52 КПК України участь захисника є обов'язковою, а підозрюваний, обвинувачений не залучив захисника;

2) підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але за відсутністю коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно;

3) слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний, обвинувачений не залучив його.

Захисник може бути залучений слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в інших випадках, передбачених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги (ч. 1 ст. 49 КПК України).

Варто взяти до уваги п. 4 ч. 2 ст. 412 КПК України, яким визначено, що судові провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою, у будь-якому разі підлягає скасуванню.

Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів (ч. 3 ст. 93 КПК України).

Крім того, ч. 7 ст. 46 КПК України визначено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх службові особи зобов'язані виконувати законні вимоги захисника, проте законодавством відповідальність за невиконання таких вимог не передбачена, що не гарантує повноцінну реалізацію прав адвоката-захисника [307. с. 205].

Абз. 2 ч. 3 ст. 93 КПК України передбачає ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Постанова слідчого, прокурора

про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

Ч. 2 ст. 220 КПК України визначає, що про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй.

Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України).

Участь захисника у слідчих (розшукових) діях, які спричинили негативний для підзахисного результат, може посилити їх доказову значимість, повністю виключити сумніви у суду в об'єктивності провадження цієї дії, що зробить практично неможливим оскарження отриманих даних у ході судового розгляду. Клопотання про доповнення слідства виправдані, якщо захисник володіє достатньою інформацією, аналіз якої приводить його до висновку, що проведення додаткової слідчої (розшукової) дії приведе до виявлення обставин, що виправдовують підзахисного або пом'якшують його відповідальність. В іншому разі будуть підкріплені відомості, раніше зібрані стороною обвинувачення, що посилять його позиції і погіршить становище підозрюваного [308, с. 82].

Вбачається, що проведення слідчих (розшукових) дій є процесуальною дією, за допомогою якої сторона захисту може отримати (зібрати), або перевірити наявні докази у кримінальному провадженні. Тому не допустимим є те, що стороні захисту може бути необґрунтовано відмовлено в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій. П. 8 ч. 2 ст. 42 КПК України визначено, що підозрюваний, обвинувачений має право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, п. 2 ч. 4 ст. 42 КПК України – обвинувачений також має право збирати і подавати суду докази. Особу, яка заявила клопотання, повинно бути проінформовано про час проведення слідчих (розшукових) дій. Оскільки не надання можливості отримати чи перевірити докази є порушенням права на захист.

У диспозиції ч. 1 ст. 374 КК України зазначено «недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене слідчим, прокурором або суддею».

Виникає питання, що мав на увазі законодавець під «іншим грубим порушенням». Грубим порушенням права на захист у контексті ст. 374 КК України, з огляду на вітчизняну судову практику, а також практику Європейського суду з прав людини, зважаючи на семантичне тлумачення понять «грубий» та «істотний», слід вважати такі порушення цього права, які згідно з положеннями КПК України (у тому числі й КПК України 1960 р.)

визначаються істотним порушенням процесуального закону та є підставою для скасування судового рішення, тобто порушення законодавчо гарантованих процесуальним законом прав і свобод такої особи, що перешкодило чи могло перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення [309, с. 81]. Інше грубе порушення права на захист може мати місце, наприклад, у разі тиску на особу, щоб вона відмовилася від запрошеного чи призначеного адвоката, непризначення захисника у випадках, передбачених законом, тощо [152, с. 938]. Р. І. Сахно вважає, що грубим, тобто істотним порушенням права на захист особи підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого, з огляду на синонімічність понять «грубий» та «істотний», є порушення гарантованих процесуальним законом прав і свобод такої особи, що перешкодило чи могло перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення [309, с. 80].

Під іншим грубим порушенням права на захист слід розуміти тиск на особу, щоб вона відмовилася від запрошеного чи призначеного захисника, перешкоджання отриманню захисником доказів шляхом невиконання органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх службовими особами законних вимог захисника.

В. М. Єднак запропонував виключити покарання у виді виправних робіт з санкцій тих статей розділу XVIII Особливої частини КК України, в яких суб'єктом злочину є службова особа відповідного правоохоронного органу (ч. 1 ст. 374, ч. 1 ст. 381, ч. 2 ст. 387 КК України). Адже покарання у виді виправних робіт не повинно призначатися особам, які вчинили злочини, пов'язані з виконанням ними службових обов'язків, коли залишення винного на тій самій роботі може призвести до послаблення виховного та запобіжного впливу покарання або до вчинення таких самих злочинних діянь [310, с. 11]. Підтримуємо думку вченого щодо виключення покарання у виді виправних робіт із санкції ч. 1 ст. 374 КК України, оскільки така норма суперечить ч. 2 ст. 57 КК України «Виправні роботи не застосовуються до ... працівників правоохоронних органів, нотаріусів, приватних виконавців, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування».

Доцільно було б ч. 1 ст. 374 КК України викласти в такій редакції:

«1. Недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх службовими особами, – карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

І доповнити приміткою з визначенням поняття «інше грубе порушення права на захист»:

«Примітка. Під іншим грубим порушенням права на захист розуміється вплив на особу, щоб вона відмовилася від запрошеного чи призначеного захисника, перешкоджання отриманню захисником доказів шляхом невиконання органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх службовими і посадовими особами законних вимог захисника».

Абз. 2 ч. 3 ст. 93 КПК України викласти в такій редакції:

«Ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому статтею 220 цього Кодексу».

Ст. 220 КПК України викласти в такій редакції:

«1. Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчих, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання.

2. Про час проведення слідчих (розшукових) дій повідомляється особа, яка заявила клопотання. Виноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй».

Вбачається, що для забезпечення права на захист у кримінальному судочинстві потребує змін не тільки КПК України, а й КК України, в якому передбачена кримінальна відповідальність за порушення права на захист.

Будь-які неправосудні судові рішення є надзвичайно небезпечними для суспільства та держави, оскільки, завдаючи шкоду безпосередньо суб'єктам правовідносин, сприяють девальвації у суспільній свідомості права і законності, ігноруванню законів, недооцінці їх регулятивної соціальної ролі. Тому, протидія злочинам, які вчиняються суддею у сфері правосуддя є пріоритетним завданням кримінально-правової політики, зокрема, щодо запобігання постановленню суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали та постанови [311; с. 3]. Проблема неправосудності має широке соціальне значення як частина проблеми соціальної справедливості [312; с. 33].

Найважливішим актом правосуддя, покликаним забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод людини, правопорядку та дотримання принципу верховенства права є судові рішення (вирок, рішення, постанова, ухвала), а єдиними суб'єктами прийняття таких рішень є носії судової влади – судді (ст. 127 Конституції України).

У п. 10 ППВС України «Про незалежність судової влади» вказано, що відповідно до ч. 5 ст. 124 Конституції України судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України і тому вважаються законними, доки вони не скасовані в апеляційному чи касаційному порядку або не переглянуті

компетентним судом в іншому порядку, визначеному процесуальним законом, в межах провадження справи, в якій вони ухвалені. Виключне право перевірки законності та обґрунтованості судових рішень має відповідний суд згідно з процесуальним законодавством[313].

Актуальним питанням, яке потребує дослідження для науковців, законодавця та практиків, є розтлумачення терміна «неправосудне судове рішення», яке використовується у ст. 375, 376 КК України.

Неправосудність повинна визначатися як морально-етична, філософська категорія. Тут необхідно визнати, що існує реальна проблема, пов'язана з індивідуальним сприйняттям судді цього поняття. Прийнято вважати, що, приймаючи рішення по конкретній справі, суддя повинен оперувати не поняттями «добро, зло, справедливість і несправедливість», а поняттями «законно чи незаконно» [312; с. 35].

Процесу застосування норми права передуює її тлумачення, тобто з'ясування того смислу, який мав на увазі у відповідному приписі законодавець [314; с. 43]. Норму, сформульовану у ст. 375 КК України, умовно можна вважати нормою з бланкетною диспозицією, головним регулятивним актом щодо якої є КПК України, положення якого визначають зміст ознак складу злочину, передбаченого ст. 375 КК України [315; с. 38]. Певні труднощі у практичному застосуванні ст. 375 КК України виникають через відсутність термінологічної єдності між матеріальною (кримінальним правом) і відповідною їй процесуальною галузями права [314; с. 43]. Оскільки у ст. 375 КК України вживається термін «неправосудний» вирок, рішення, ухвала або постанова, а у КПК України використовується термін «незаконний», «необґрунтований» (п. 7 ст. 36, ч. 6 ст. 36, п. 17 ч. 3 ст. 42, ч. 1 ст. 130, ч. 6 ст. 284, п. 4 ч. 2 ст. 396, ч. 3 ст. 419, п. 3 ч. 1 та п. 3 ч. 3 ст. 420, п. 4 ч. 2 ст. 427, ч. 2 ст. 463 КПК України) або «неправильний» (п. 5 ч. 2 ст. 459 КПК України) рішення, вирок, ухвала чи постанова.

Ознаками правосудності судового рішення є його законність, обґрунтованість і вмотивованість. Якщо ж обґрунтованість і вмотивованість судового рішення вважати ознаками його законності, то правосудним судовим рішенням у кримінально-правовому значенні (розумінні, аспекті) слід вважати законне судове рішення в кримінально-процесуальному розумінні [315; с. 40]. У кримінально-правовому розумінні законодавець виділяє неправосудне рішення, а у кримінально-процесуальному – незаконне, необґрунтоване, неправильне.

Аналізуючи поняття «неправосудність» судового рішення, передусім слід звернути увагу на те, що воно є міжгалузевим. Такого висновку можна дійти принаймні тому, що текстуальне використання цього терміна у КК України безумовно передбачає звернення до інших (насамперед процесуальних) галузей права. Понад те, аналіз правових актів України дає можливість стверджувати, що означення «неправосудний» стосовно рішень органів судової влади досить

широко використовується у сфері нормативного регулювання [314; с. 43]. Так, у ч. 4 ст. 62 Конституції України проголошено, що у разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням; ст. 375 КК України встановлює кримінальну відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови; п. 7 ч. 2 ст. 65 КПК України визначає заборону допиту як свідків професійних суддів, народних засідателів та присяжних про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку чи ухвали [316; с. 119]. Разом з тим, оперуючи поняттям «неправосудність», жоден із правових актів не дає уявлення про його юридичний зміст, а тому питання про нормативний зміст цього терміна залишається відкритим, що у свою чергу, як зазначають дослідники, призводить до проблеми індивідуального сприйняття цієї категорії у судовій практиці [317; с. 13]. Проте юридичне визначення змісту терміну «неправосудність вироку» у чинному законодавстві відсутнє, у зв'язку з чим виникає необхідність доктринального тлумачення поняття та ознак неправосудного вироку суду. Оскільки ж оцінка правосудності чи неправосудності вироку суду знаходиться у площині кримінального провадження, видається доцільним розглянути це питання у зв'язку з нормативно визначеними у кримінальному процесуальному законі положеннями та розробленими у теорії кримінального процесу категоріями [316; с. 119].

Вирок, ухвала чи постанова суду в кримінальній справі будуть неправосудними, якщо: 1) засуджено невинного або виправдано винного чи він безпідставно звільнений від покарання; 2) призначено явно несправедливе, занадто суворе чи занадто м'яке, покарання; 3) здійснено неправильну кваліфікацію злочину, що потягло за собою несправедливу міру покарання, тощо. Завідомо неправосудним буде вирок чи інше рішення судді, який при цьому знає (усвідомлює), що рішення, яке ним прийняте (постановлене), є незаконним (неправосудним) і бажає його прийняття [315; с. 43].

Неправосудним є вирок, що не відповідає вимогам законності, обґрунтованості та справедливості внаслідок істотного порушення норм кримінального процесуального права, неправильного застосування норм кримінального права, невідповідності висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження, неповноти судового розгляду або невідповідності призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого [316; с. 121].

Філософсько-правове поняття неправосудності судового рішення означає виражену у неправильному застосуванні некомпетентним або (і) упередженим суддею норм матеріального і (або) процесуального права, невідповідність

судового акту (вироку, рішення, ухвали, постанови) фактичним обставинам юридичного конфлікту та існуючим в суспільстві уявленням про справедливість і законність [311; с. 12].

Н. Д. Квасневська виділяє ознаки неправосудності судового рішення: 1) єдиним способом є неправильне застосування суддею норм матеріального або (і) процесуального права. Суддя застосовує ті норми, які не відповідають змісту юридичного конфлікту і тому не в змозі його правильно вирішити; 2) причинами є некомпетентність (відсутність у судді необхідних знань для правильного вирішення юридичного конфлікту), або (і) упередженість судді (будь-яка заінтересованість у неправильному вирішенні справи); 3) результатом є невідповідність судового акту (вироку, рішення, ухвали, постанови) не лише фактичним обставинам справи, але й існуючим у суспільстві уявленням про справедливість і законність [311; с. 12].

П. П. Андрушко вважає, що незаконність судового рішення може зумовлюватись неврахуванням правових позицій ВС України, викладених у його рішеннях, щодо кримінально-правової кваліфікації певних діянь, особливо у випадках, коли вони відмінні від правових позицій ВС України, які були викладені у постановках його Пленуму, що слугували правозастосовними орієнтирами для органів досудового слідства і судів. Неврахування правових позицій ВС України судами може бути двох видів: 1) незнання суддями того, що ВС України змінив чи вперше сформулював правозастосовні орієнтири з питань кримінально-правової кваліфікації певних діянь; 2) свідоме ігнорування судами правових позицій ВС України, що є досить поширеним явищем останніми роками [315; с. 42].

На думку М. А. Погорецького, терміни «неправосудне судове рішення» та «незаконне судове рішення» мають різне змістовне навантаження. Правосудне судове рішення повинно відповідати стандартам законності, обґрунтованості, вмотивованості, справедливості, розумності та своєчасності. Коли судове рішення не відповідає одному із зазначених стандартів, воно є неправосудним. Під неправосудним судовим рішенням слід розуміти судовий акт, який не відповідає стандартам законності, обґрунтованості, вмотивованості, справедливості, розумності та своєчасності. Незаконним є рішення, ухвалене суддею (суддями) з порушенням норм матеріального та/або процесуального права [318; с. 6].

У законодавчій конструкції складу злочину, передбаченого ст. 375 КК України, поняття «завідомо» кореспондується зі словом «неправосудного» і визначає інтелектуальний момент умислу щодо акту, який постановляє суддя, тобто вказує, що суб'єкт не помиляється, а усвідомлює незаконність, необґрунтованість (неправосудність) прийнятого рішення по справі [311; с. 9].

Постановлення завідомо неправосудного рішення вчиняється лише з прямим умислом: суддя достовірно знає, переконаний в тому, що діє всупереч вимогам закону і справедливості. А постановлення неправосудного рішення з

необережності у кожному разі є проявом некомпетентності судді, а, отже, підставою притягнення до дисциплінарної відповідальності або до кримінальної відповідальності (службова недбалість) [311; с. 10]. Варто також взяти до уваги ст. 376 КК України «Втручання в діяльність судових органів» у диспозиції ч. 1 цієї статті йде мова про: «втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення», як бути в такому випадку, притягати суддю до кримінальної відповідальності чи ні.

Постановлення завідомо неправосудного рішення – це його фактичне винесення (ухвалення) при фактичному здійсненні правосуддя в межах відповідної судової юрисдикції в порядку, передбаченому процесуальним законодавством для відповідної судової юрисдикції [315; с. 45].

Н. Д. Квасневська пропонує замінити у назві та тексті ст. 375 КК України слова «вироку, рішення, ухвали або постанови» словосполученням «акту судової влади», а також доповнення статті 375 КК України «Приміткою» з роз'ясненням поняття «акт судової влади» [311; с. 9]. Підтримуємо думку автора про заміну у назві статті та доповнення її «Приміткою».

Вбачається, що назву ст. 375 КК України доцільно замінити на «Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного судового рішення», а також доповнити ст. 375 КК України «Приміткою» з роз'ясненням поняття «завідомо неправосудне судове рішення».

Отже, назву і зміст ст. 375 КК України викласти таким чином:

«Стаття 375. Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного судового рішення

1. Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного судового рішення – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Ті самі дії, що спричинили тяжкі наслідки або вчинені з корисливих мотивів, в інших особистих інтересах чи з метою перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна.

Примітка. Під завідомо неправосудним судовим рішенням розуміється постановлення вироку, рішення, ухвали або постанови суддею (судьями), який знає (усвідомлює), що його дії є незаконними, необґрунтованими, суперечать нормам матеріального та процесуального права».

Суспільна небезпечність злочину, передбаченого ст. 384 КК України, полягає в тому, що він посягає на виконання одного з найважливіших завдань конституційного, цивільного, адміністративного чи кримінального судочинства: встановлення істини по справі з метою прийняття обґрунтованого та законного рішення. Таким чином, викривлення відомостей про фактичні обставини або повідомлення неправдивих відомостей можуть призвести до порушення інтересів правосуддя і винесення незаконного рішення [304, с. 75].

Кримінальний закон у ст. 384 КК України встановлює кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання. Аналіз ст. 384 КК України дозволяє стверджувати про невідповідність назви цієї статті «Завідомо неправдиве показання» з її текстом, де йдеться про кримінально-правову заборону у передбачених законом випадках не лише завідомо неправдивого показання свідка чи потерпілого, але й завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивого звіту оцінювача про оцінку майна та завідомо неправильного перекладу [319]. Назва статті не відповідає її змісту і потребує уточнення. Вбачається, що назву ст. 384 КК України доцільно замінити на «Завідомо неправдиве показання, висновок або роз'яснення такого висновку, звіт та переклад».

Звертає на себе увагу і надзвичайно м'яка санкція ч. 1 ст. 384 КК України. Некваліфікована дача завідомо неправдивої інформації взагалі не передбачає покарання у вигляді позбавлення волі. При цьому не враховується, що суспільна небезпека подібних діянь у ряді випадків значна (наприклад, коли неправдиві свідчення стосуються повідомлення про вчиненням злочину середньої тяжкості). Тому необхідно посилити відповідальність за некваліфіковану дачу завідомо неправдивої процесуально значущої інформації, передбачивши можливість призначення за діяння, передбачене ч. 1 ст. 384 КК України, більш суворого покарання – позбавлення волі. Необхідно ще доповнити ст. 384 КК України ще й такою кваліфікуючою ознакою як узгоджена дача двома чи більше особами неправдивих показань, дача завідомо неправдивого висновку чи перекладу. Нині ж, при встановленні змови декількох осіб на дачу неправдивих показань, висновку чи перекладу, їх дії слід розглядати як дії співучасників і інкримінувати кожному з них всі випадки дачі інформації такого роду. Поки що при призначенні покарання потрібно звертатися до п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України, пам'ятаючи, що вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою справедливо розглядається законом як обставина, що обтяжує покарання [319].

Отже, назву і зміст ст. 384 КК України доцільно викласти таким чином:

«Стаття 384.Завідомо неправдиве показання, висновок або роз'яснення такого висновку, звіт та переклад

1. Завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта або роз'яснення такого висновку під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією ВР України або в суді, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна під час здійснення виконавчого провадження, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках, -

караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, обмеженням або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, або вчинені групою осіб, а також вчинені з корисливих мотивів, -

караються виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років».

Варто зазначити, що відповідно до ст. 384 КК України кримінальна відповідальність настає за завідомо неправдиві показання свідка чи потерпілого, звернувшись до норм КПК України свідок зобов'язаний давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду (п. 2 ч. 2 ст. 66 КПК України). За завідомо неправдиві показання слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду або за відмову від давання показань слідчому, прокурору, слідчому судді чи суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом, свідок несе кримінальну відповідальність (ч. 1 ст. 67 КПК України). Що стосується потерпілого, то в ст. 57 КПК України визначено обов'язки потерпілого, серед яких немає такого обов'язку, як давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду, що є прогалиною процесуального законодавства. У разі допиту свідка він попереджається про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілий – за давання завідомо неправдивих показань (ч. 3 ст. 224 КПК України). Вбачається, що якщо потерпілий попереджається про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, то КПК України повинно бути визначено обов'язок потерпілого давати правдиві показання [320, с. 79].

Доцільно було б ч. 1 ст. 57 КПК України доповнити п. 4 такого змісту:

«4) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду».

Передусім, відповідно до ст. 384 КК України, кримінально каранним є лише завідомо неправдивий висновок експерта, про завідомо ж неправдиве роз'яснення такого висновку мова в законі не йде [319]. Незважаючи на те, що висновок експерта (докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи) подається у письмовій формі. Кожна сторона відповідно до ч. 9 ст. 101 КПК України має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення наукового висновку. При цьому експерт згідно з ч. 3 ст. 94 КПК України зобов'язаний надати показання щодо проведеного ним дослідження, які, у свою чергу, відповідно до ч. 1, 3 ст. 95 та ч. 2 ст. 84 КПК

України є процесуальними джерелами доказів кримінального провадження. Перед допитом експерта головуєчий встановлює його особу (перевіряє документ, який посвідчує особу та його повноваження) та особисто (або згідно з п. 5 ч. 2 ст. 74 КПК України за його розпорядженням – судовий розпорядник) приводить експерта до присяги такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості». Після цього головуєчий попереджає експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку. Слід зауважити, що згідно з ч. 1 ст. 70 КПК експерт несе відповідальність не лише за завідомо неправдивий висновок, але й за відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді (з'явитися за судовим викликом до суду, давати показання щодо проведеного ним дослідження тощо), невиконання інших обов'язків (заявлення самовідводу за наявних на те підстав тощо) [321]. Не виключена ситуація, за якої експерт, знаючи про загрозу настання кримінальної відповідальності за дачу завідомо неправдивого висновку, дає правдивий, достовірний висновок, а от свої показання стосовно нього – завідомо хибні. Відсутність правової регламентації подібного випадку є явною прогалиною. Тому необхідно передбачити заходи відповідальності за дачу цим учасником процесу завідомо неправдивих показань [319]. Погоджуємося з вище наведеними думками про притягнення експерта до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве роз'яснення висновку.

Доцільно було б ч. 1 ст. 70 КПК України викласти в такій редакції:

«1. За завідомо неправдивий висновок або завідомо неправдиве роз'яснення такого висновку, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом».

Абз. 3 ч. 1 ст. 356 КПК України викласти в такій редакції:

«Після цього головуєчий попереджує експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку або завідомо неправдиве роз'яснення такого висновку, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків».

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає у розв'язанні концептуальних питань, що стосуються взаємозв'язку кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем політики в сфері боротьби зі злочинністю на основі аналізу законодавства України, практики його реалізації, наукових праць, сформульовано основні результати та пропозиції, які мають теоретичне та практичне значення, а саме:

1. Аналіз стану дослідження системи політики в сфері боротьби зі злочинністю показав, що кримінально-правова політика повинна бути первинною щодо кримінально-процесуальної політики.

2. Запропоновано періодизацію кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики поділити на дві групи:

1) кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика незалежної України;

2) кримінально-правова та кримінально-процесуальна політика під час перебування України у складі інших держав.

3. Завдання кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики реалізуються у наступних сферах: охорона прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина як основа в КК України і процедура в КПК України; запобігання злочинам та запобігання кримінальним правопорушенням; відповідність європейським та світовим стандартам.

4. Взаємозв'язок напрямів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики визначається на основі інститутів Загальної частини КК України, групування об'єктів злочинних посягань (Особлива частина КК України) та кримінальних процесуальних інститутів.

Виділено три рівні, на яких прослідковується взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики: доктринальний, законодавчий та правозастосовний.

Доктринальний рівень – пропозиції науковців щодо змін в КК України та КПК України і приведення норм процесуального права у відповідність до норм матеріального права.

Законодавчий рівень – спрямований на розробку та прийняття законів та інших нормативно-правових актів для вирішення завдань кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики.

Правозастосовний рівень – пов'язаний зі сферою застосування суб'єктами кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики норм матеріального та процесуального права.

Виділено такі групи суб'єктів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики: 1) ті, які розробляють теоретичні та доктринальні положення (науковці, навчально-наукові та науково-дослідні установи); 2) ті, які формують (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд); 3) ті, які реалізують на практиці (суди, прокуратура, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України).

5. До загальних принципів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики України слід віднести: 1) принцип законності; 2) принцип верховенства права; 3) принцип заборони подвійної відповідальності; 4) принцип презумпції невинуватості; 5) принцип рівності перед законом і судом; 6) принцип зворотної дії в часі; 7) принцип соціальної обумовленості і доктринальної обґрунтованості; 8) принцип дотримання правової форми та ін.. Спеціальними принципами є: принцип системності і узгодженості; принцип наукової обґрунтованості; принцип економії репресії; принцип доцільності.

6. Подія кримінального правопорушення та підстава кримінальної відповідальності – різні поняття, які не можна ототожнювати. Подія кримінального правопорушення визначена у КПК України, а підстава кримінальної відповідальності у КК України, але вони нерозривно пов'язані між собою і недопустимим є порушення взаємозв'язку між нормами матеріального та процесуального права.

Кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча політики відіграють важливе значення у постановленні, виконанні вироку і відповідають за законне, обґрунтоване та вмотивоване винесення вироку, призначення та відбування покарання.

7. Звільнення від кримінальної відповідальності характеризується такими ознаками: 1) здійснюється тільки судом у випадках, передбачених КК України та у порядку, встановленому КПК України; 2) можливе лише в разі вчинення особою вперше суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину невеликої та середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, або у зв'язку із закінченням строків давності; 3) підстави для звільнення від кримінальної відповідальності можуть бути виявлені як на досудових, так і в судових стадіях кримінального провадження; 4) припиняє усі кримінально-правові відносини між державою та особою; 5) немає обвинувального вироку – немає судимості.

Звільнення від кримінальної відповідальності – відмова держави від засудження особи, що вчинила злочин, яка здійснюється судом у випадках, передбачених КК України та у порядку, встановленому КПК України. Звільняючи особу від кримінальної відповідальності суд припиняє усі кримінально-правові відносини між державою та особою.

8. Після виконання вироку суд зобов'язаний розглянути клопотання про зняття судимості, це обов'язок суду, а не право, як визначено в ст. 538 КПК України. Пропонується ст. 538 КПК України викласти в такій редакції: «після

відбуття покарання у виді позбавлення волі, або обмеження волі, суд, який ухвалив вирок, зобов'язаний розглянути питання про зняття судимості з цієї особи за її клопотанням».

Причинами відмови суду у знятті судимості можуть бути:

- 1) особа не довела своє виправлення;
- 2) не дотримано строків, зазначених у ст. 89 КК України.

Недоцільно застосовувати судимість до юридичної особи, оскільки судимість застосовується для реалізації кримінальної відповідальності, а кримінальна відповідальність настає в тому випадку, коли фізична особа є суб'єктом злочину.

9. У розділі XVIII Особливої частини КК України міститься цілий ряд норм, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини, вчинені учасниками кримінального провадження або щодо них. Норми КК України повинні забезпечувати належний порядок застосування норм КПК України, зокрема:

1) забезпечення права на захист як засада кримінального провадження та порушення права на захист (ст. 374 КК України);

2) законодавець не розтлумачив поняття «правосудне», «неправосудне». У диспозиції ч. 1 ст. 375 КК України зазначено: «Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови», ч. 1 ст. 370 КПК України визначає, що «судове рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим», термін «правосудне» не згадується;

3) назву ст. 384 КК України «Завідомо неправдиве показання» запропоновано викласти таким чином «Завідомо неправдиве показання, висновок або роз'яснення такого висновку, звіт та переклад». У зв'язку з цим зроблено висновки: 1) про необхідність доповнення ч. 1 ст. 57 КПК України «Обов'язки потерпілого» п. 4) «давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду»; 2) у ст. 286 КПК України передбачити, що перед складанням клопотання прокурор зобов'язаний доказати підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, які передбачені в КК України; 3) ч. 1 ст. 70 КПК України викласти в такій редакції «1. За завідомо неправдивий висновок або завідомо неправдиве роз'яснення такого висновку, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом»; 4) абз. 3 ч. 1 ст. 356 КПК України викласти у наступній редакції «Після цього головуєчий попереджує експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку або завідомо неправдиве роз'яснення такого висновку, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баулін Ю. В., М. В. Буроменський, В. В. Голіна та ін. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монографія. Київ: ВАІТЕ, 2015. 688 с.
2. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини: монографія. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. 208 с.
3. Лопашенко Н. А. Уголовная политика: учебное пособие / Москва. Волтерс Клувер, 2009. 608 с.
4. Чубинский М. П. Очерки уголовной политики: понятие, история и основные проблемы уголовной политики, как составного элемента уголовного права: монография. Харьков: Право, 1905. 539 с.
5. Фельдштейн Г. С. Главные течения в истории науки уголовного права в России: учебник / под ред. и с предисл.: В. А. Томсинова. Москва: Зерцало, 2003. 542 с.
6. Лист Ф. Задачи уголовной политики. Преступление как социально-патологическое явление: ученик / Сост. И предисл.: В. С. Овчинского. Москва: ИНФРА-М, 2004. 110 с.
7. Пионтковский А. А. Наука уголовного права, ее предмет, задачи, содержание и значение: ученик. Ярославль: Типо-Литография Э. Г. Фалькь, 1895. 24 с.
8. Mikhailov P. E. About The Main Types of the Right of Sciences. On the classification of legal sciences. New ideas in jurisprudence. Collection of a second. Philosophy of Law and Morality I. Publishing house «Education». SPb: 1914. 141 с.
9. Калмыкова П. Д. Учебник уголовного права. / изд. А. Любавким. С. Петербург, 1866. – 551 с.
10. Владимиров Л. Е. Учебник русского уголовного права. Общая часть. Харьков: Типография Каплана и Бирюкова, 1889. 253 с.
11. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства: Часть общая. Киев: Ф.А. Иогансон, 1891. 892 с.
12. Куц В. М. Деякі аспекти вдосконалення національної кримінально-правової політики. Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: матер. міжнар. наук. конф. (Донецьк, 17-18 лист. 2006 р.). Донецьк: Донецьк. юрид. ін-т ЛДУВС, 2006. С. 47-52.
13. Павленко Т. А. Щодо визначення поняття кримінальної політики / Т. А. Павленко. Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: матер. міжнар. наук. конф. (Донецьк, 17-18 лист. 2006 р.). Донецьк: Донецьк. юрид. ін-т ЛДУВС, 2006. С. 247-250.

14. Панченко П. Н. Советская уголовная политика. Общетеоретическая концепция борьбы с преступностью: ее становление и предмет: монография. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1988. 198 с.
15. Босхолов С. С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты: монография. Москва: ЮрИнфоР, 1999. 293 с.
16. Чаадаев С. Г. Уголовная политика и преступность: проблемы, пути решения: пособие для слушателей народных университетов. Москва: Знание, 1991. 111 с.
17. Коломієць Ю. Ю. Вплив марксистсько-ленінської ідеології та поняття, сутність та зміст кримінальної політики. Актуальні проблеми держави і права. Одеса. 2009. Вип. 47. С. 139-144.
18. Гребеньков Г. В. Понятие «уголовно-правовая политика» как предмет лингво-семантического анализа (философский аспект проблемы). Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: матеріали Міжнародної наукової конференції (Донецьк, 17-18 листопада 2005 р.). Донецьк. 2005. С. 22-23.
19. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Одеса, 2007. 17 с.
20. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2006. 440 с.
21. Загурський О. Б. Кримінальна процесуальна політика України: історико-правовий аспект: монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 215 с.
22. Смирнова И. Г. Уголовно-процессуальная политика: некоторые суждения о ее сущности, социальной обусловленности и месте в уголовной политике. Криминологический журнал ОГУЭП. 2010. Вип. 3(13). С. 61-67. doi:file:///C:/Documents%20and%20Settings/admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/5947.pdf
23. Козич І. В. Чи має сучасна політика в сфері протидії злочинності систему?. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 1-2 березня 2013 р.). Івано-Франківськ. 2013. С. 113-115.
24. Исмаилов И. А. Преступность и уголовная политика: монография. Баку: Азерб. гос. изд-во, 1990. 305 с.
25. Герцензон А. А. Уголовное право и социология: монография. Москва: Юрид. лит., 1970. 286 с.
26. Дагель П. С. Проблемы советской уголовной политики: учебное пособие. Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1983. 124 с.
27. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации: монография. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1986. 176 с.

28. Александров А. И. Уголовная политика и уголовный процесс в российской государственности: история, современность, перспективы, проблемы: книга. под ред. В. З. Лукашевича. С.Пб: Изд-во С.ПбГУ, 2003. 562 с.
29. Денисова Т. А. Корегування мети покарання як крок до гуманізації кримінальної політики. *Адвокат*. 2006. № 8. С. 7-10.
30. Зинченко И. А. Уголовно-процессуальная политика в контексте уголовной политики государства. *Вісник Академії митної служби України*. 2012. № 1. doi: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsup_2012_1\(8\)_19.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsup_2012_1(8)_19.pdf)
31. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки. *Проблеми законності: акад. зб. наук. пр.* 2009. Вип. 100. С. 305-312.
32. Тацій В. Я. Боротьба зі злочинністю на початку ХХІ ст. – проблема сьогодення. *Щорічник українського права: зб. наук. пр.* 2009. № 1. С. 215-228.
33. Козаченко О. В. Сучасна кримінальна політика Української держави: новації та традиції, *Сучасні тенденції розвитку держави і права: зб. наук. праць*. 2008. Вип. 2. С. 29–40.
34. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування і реалізація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 17 с.
35. Арндаренко А. В. Реализация принципа социальной справедливости в современном уголовном праве: монография. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. 351 с.
36. Красій М. О. До питання кримінально-правової політики. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали міжнародної наук.-практ. інт. конф.* (Івано-Франківськ, 11-13 березня 2015 р.). Івано-Франківськ. 2015. С. 107-110.
37. Загурський О. Б. Питання кримінально-процесуальної політики України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. №3(22). С.149-154.
38. Письменный Д. Кримінально-правова та кримінальна процесуальна політика України: поняття, співвідношення, реалізація. *Правова політика в Україні: питання теорії та практики: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 24 жовтня 2014 року). Київ: 2014. Т. 2. С. 292–297.
39. Алексеев Н. С. Уголовно-процессуальная политика Советского государства на современном этапе. *Правоведение*. Санкт-Петербург, 1977. №5. С. 98.
40. Ляхов Ю. А. Сущность и тенденции развития уголовно-процессуальной политики Российской Федерации: дисс. ... докт. юр. наук. Ростов-на-Дону, 1994. 414 с.
41. Красій М. О. Деякі питання взаємозумовленості і взаємодії кримінально-правової та кримінальної процесуальної політики. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2015. Вип. 38. С. 213-223.

42. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства: книга / Под ред. А.В. Смирнова. Санкт Петербург: Альфа, 1896. 607 с.
43. Случевский В. Учебник русского уголовного процесса Санкт Петербург: Типография М. М. Стасюлевича, 1913. 683 с.
44. Розин Н.Н. Уголовное судопроизводство: пособие к лекциям. Второе издание, измененное и дополненное. Санкт Петербург: издание Юридического книжного склада «Право», 1914. 546 с.
45. Яковлев А. М. Право и объективные социальные нормы. *Проблемы совершенствования советского законодательства*. Москва. 1974. Вып. 1. С. 19-34.
46. Ткаченко Ю. Г. Методологические вопросы теории правоотношений. Москва: Юридическая литература, 1980, 176 с.
47. Даев В. Г. Взаимосвязь уголовного права и процесса: монография. Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1982. 112 с.
48. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении: книга. Москва: Юридическая литература, 1974. 340 с.
49. Общая теория государства и права: учебник: в 2 т. / под ред.: В.С. Петрова и Л.С. Явича., Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1974. Т. 2. 416 с.
50. Иванов О.В. О связи материального и гражданского процессуального права. *Правоведение*. Москва. 1973. № 1. С. 47-53.
51. Дашковська Т. М. Норми матеріального та процесуального права: до питання співвідношення. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса. 2015. Вип. 75. С. 90-96.
52. Сидоренко О.О., Уварова О.О. Матеріальне і процесуальне право: питання функціонального співвідношення. *Юрист України*. 2012. № 4(21). С. 19-24.
53. Ніколенко Л.М. Матеріальні та процесуальні норми і правовідносини: їх взаємозв'язок у господарському судочинстві. *Наше право*. 2013. № 10. С. 148-154.
54. Саміло Г. О. Теорія держави і права: навчальний посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. 348 с.
55. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 9 т. / Москва, Государственное издательство политической литературы, 1955. Т. 1. 699 с.
56. Элькинд П. С. Сущность советского уголовно-процессуального права: монография. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1963. 179 с.
57. Шпилев В. Н. Содержание и формы уголовного судопроизводства. Книга. Минск: Изд-во Белорусского ун-та, 1974. 143 с.
58. Атаманчук І. В. Генеза процесуального права України: тенденції, перспективи розвитку: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 196 с.
59. Сидоренко О. О. Процесуальні норми права: поняття, особливості, різновиди: монографія. Харків: Право, 2014. 192 с.

60. Горшенев В. М. О природе процессуального права. *Правоведение*. Москва. 1974. № 2, С. 48.
61. Сабо И. Основы теории права: монография. Москва: Прогресс, 1974. с. 270.
62. Курс советского уголовного процесса: в 2 т. / Москва: Издательство «Наука», 1970. Т. 2: Порядок производства по уголовным делам по советскому уголовно-процессуальному праву / М. С. Строгович. 616 с.
63. Каминская В. И. Соотношение норм уголовного и уголовно-процессуального права. *Демократические основы советского социалистического правосудия*. Москва. 1965. С. 81-97.
64. Галкин Б. А. Советский уголовно-процессуальный закон. *Госюриздат*. Москва. 1982. С. 78-82.
65. Строгович М. С. [Рецензия]. *Правоведение*, 1976. № 4. С. 136. Рецензия на книгу: Элькинда П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве.
66. Элькинд П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве: монография. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. 142 с.
67. Божьев В. П. Уголовно-процессуальные правоотношения: монография. Москва: Юридическая литература, 1975. 175 с.
68. Бисага Ю.М., Гомонай В. В., Чечерський В.І. Конституційно-процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Ю. М. Басиги. Ужгород: Ліра, 2011. 360 с.
69. Стремовский В. А. Участники предварительного следствия в советском уголовном процессе. Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1966. 260 с.
70. Джалилов Р. Д. О структурном анализе процессуального права. *Вопросы уголовного права, прокурорского надзора, криминалистики и криминологии*. Душанбе, 1971. С. 284.
71. Боброва, Н. А. Системность государственно-правовых норм как гарантия их функционирования. *Правоведение*. 1980. № 6. С. 28-34.
72. Уварова О.О. Норми матеріального і процесуального права: функціональне співвідношення. *Юридична осінь 2012 року: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених та здобувачів (м. Харків, 13 листопада 2012 р.)* Харків. 2012. С. 3-5.
73. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права: ученик / Київ: Ф.А. Иогансон, 1882. 940 с.
74. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків: Право, 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. 726 с.

75. Фріс П. Л. Нарис історії кримінально-правової політики України: монографія. Київ: Атіка, 2005. 124 с.
76. Марисюк К. Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні: монографія. Львів: Тріада плюс, 2013. 404 с.
77. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
78. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посібник / упорядник А.С. Чайковський, О.Л. Копиленко та ін. ; Київ: Юрінком Інтер, 2003. 656 с.
79. Будзилович І. Особливості розвитку державності, права і функцій церкви у Київській Русі (аналітичний нарис). *Право України*. 1999. № 1. С. 130-142.
80. Повість врем'яних літ: літопис (за Іпатським списком) / пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. Київ: Радянський письменник, 1990. 558 с.
81. Іванишев М. Д. О плате за убийство в древнем русском и других славянских законодательствах в сравнении с германскою виурою. III. Вири и головничество, или головщина в древнем Русском праве. Антологія української юридичної думки. Т. 2. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. С. 37–39.
82. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. 640 с.
83. Памятники русского права: 8 выпусков / Москва. 1952. Вып. 1: Памятники права Киевского государства X-XII вв./ С. В. Юшков, А. А. Зимин. 439 с.
84. Шаломеєв Є. В. Розвиток поняття злочину у кримінальному праві України (X – кінець XVII століття). *Юридичні і політичні науки*. 2001. Вип. 19. С. 56–58.
85. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII–XVIII ст. (1648-1782): монографія. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1967. 179 с.
86. Сиза Н. П. Суд і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 13 с.
87. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Укр. енцикл., 1998, Т. 2. 1999, 744 с.; Т. 4. 2002, 720 с.; Т. 5. 2003, 736 с.
88. Права, за якими судиться малоросійський народ: Київ: НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Інститут археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1997. 547 с.
89. Музиченко П. П. Історія держави і права: навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. 471 с.
90. Малюга В. І. Принципи організації та діяльності прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 205 с.

91. Лантінов Я. О. Щодо теоретичних основ пеналізаційного розвитку, як складової наукового обґрунтування вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти основ громадського суспільства в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2014. №1106. вип. 17. С. 161-165.
92. Історія держави і права України: навчальний посібник / за ред. А. С. Чайковського. Київ: ЮрінкомІнтер, 2000. 290 с.
93. Історія держави і права України: підруч. для студ. юрид. вузів у 2 т. / В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин. Київ: Ін Юре, 2000. Т. 2. 578 с.
94. Мироненко О. М. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: словник-довідник. Київ: Либідь, 1997. 380 с.
95. Сташис В. Основні новели нового Кримінального кодексу України. *Вісник до 10-річчя Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33). С. 613-626.
96. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України: автореф. дис. ...канд. юр. наук. Харків, 2003. 20 с.
97. Левицька Л. В. Якість кримінального закону України як показник ефективності кодифікації законодавства. *Судова апеляція*. 2009. № 2 (15). С. 31-40.
98. Азаров Д. С. КК і КПК України: питання узгодженості у площині класифікації кримінальних правопорушень. *Наука і правоохорона*. 2013. № 4 (ч. 2).
99. Шульгін В. В. Вплив кримінально-процесуальної систематизації на ефективність реалізації військового законодавства України. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 104-115.
100. Історія держави і права України: підручник / А. С. Чайковський, В. І. Батрименко, Л. О. Зайцев та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 511 с.
101. Кузьминець О., Калиновський В., Дігтяр П. Історія держави і права України: підручник / Київ: Україна, 2000. 429 с.
102. Статут Великого князства Литовського 1529 года. Минск: Изд-во АН БССР, 1960. С. 69–83.
103. Швидько Г. К. Історія держави і права України (X - поч. XIX ст.): навч. посіб. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетров. ун-ту, 1998. 176 с.
104. Усенко І., Чехович В. Литовські статути. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О.М. Мироненка. Київ: Либідь, 1997. С. 271.
105. Марчук Р. П. Обумовленість права суспільним устроєм українських земель за Польсько-Литовської доби. doi:<http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10mrppld.pdf>
106. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України: навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.

107. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. Київ: Вид-во А.С.К., 2003. 1120 с.
108. Зеленський С. М. Історія та перспективи вирішення кримінальних справа у судовому порядку в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2011. №2(4). С. 1-15.
109. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 1999. 536 с.
110. Бойко І.Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ–ХХ ст.): навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 408 с.
111. Janka K. Das österreichische Strafrecht. Dritte Auflage. Prag: Wien, Leipzig: Verlag vom F. Tempsky, 1894. 358 с.
112. Шуп'яна М. Ю. Кодифікація австрійського кримінального законодавства у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 37. Том 1. С. 47-50.
113. Уголовный кодекс УССР. Москва: Юриздат НКЮ СССР, 1942. 104 с.
114. Об утверждении Уголовного кодекса РСФСР. закон РСФСР от 27 окт. 1960 г. URL: <http://www.economics.kiev.ua/index.php?id=584&view=article>. Об утверждении Уголовно-процессуального кодекса РСФСР. закон РСФСР от 27 окт. 1960 г. URL: <http://www.economics.kiev.ua/index.php?id=584&view=article>. О мероприятиях, связанных с введением в действие Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов РСФСР. постановление Президиума Верховного Совета СССР от 19 дек. 1960 г. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5626.htm. О порядке введение в действие Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов РСФСР. указ Президиума Верховного Совета СССР от 20 янв. 1961 г. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_5647.htm.
115. ЗУ УСРР. 1922. № 20-21. ст. 230.
116. ЗУ УСРР. 1922. № 41. ст. 598; ЗУ УСРР. 1922. № 44. ст. 539.
117. Сушло Д. С. Історія суду Радянської України (1917-1967 рр.): підручник. Київ: Видавництво Київського ун-ту, 1968. 229 с.
118. О внесении изменений в действующее уголовное-процессуальные кодексы союзных республик. постановление Центрального Исполнительного Комитета СССР от 1 дек. 1934 г. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4027.htm.
119. История законодательства СССР и РСФСР по уголовному процессу и организации суда и прокуратуры 1917-1954 гг.. сборник документов. Москва: Госюриздат, 1955. 635 с.
120. Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу Української РСР: Закон УРСР від 28 груд. 1960 р. № 1000-05. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. С. 15.
121. Об уголовно-процессуальном законодательстве союзных республик: сборник статей / под. ред. проф. Д. С. Карева. Москва: Госюриздат, 1962. 438 с.

122. В. І. Шинкарук Філософський словник. Київ: УРЕ, 1986. 800 с.
123. Психологія: Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд. испр. и доп. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.
124. Сезонова І. К., Оробець К. М. Правова політика держави в боротьбі зі злочинністю. *Форум права*. 2005. № 1. С. 65–69.
125. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика : монографія. Київ: Атіка, 2005. 382 с.
126. Тихомиров Ю. А. Механизм управления в развитом социалистическом обществе. під ред. Б. М. Лазарев. Москва: Наука, 1978. 336 с.
127. Епифанова Е. В. Концепция уголовно-правовой политики России как средство управления процессом противодействия преступности. *Вестник Самарской гуманитарной академии*. Право. 2009. №2(6). С. 72-76.
128. Гегель Наука Логики. в III Т. / Москва: Наука, 1978. Т. III. 487 с.
129. Музика А., Лящук Є. Міжнародна кримінально-правова політика, як новий науковий напрямок. *Право України*. Київ. 2012. № 9. С. 81–89.
130. Politique criminelle et droit penal dans one Europe en transformation. Conseil del'Europe. Mars 1999. PP. 7–38.
131. Фріс П. Л., Харченко В. Б. Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Івано-Франківськ-Харків, 2016. С. 10-24.
132. Сабитов Т. Р. Уголовно-правовая политика Российской Федерации и ее принципы. *Вестник Новосибирского государственного университета*. Серия: Право. 2007. Т.3. № 1. С. 161–175.
133. Борисов В. І. Поняття кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 15-31.
134. Рожнова В. В. Сучасна концепція кримінального процесу та її відображення у системі завдань кримінального провадження. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2012. № 4. С. 122-128.
135. Нор В. Т. Інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні за чинним КПК України: здобутки і резерви для вдосконалення. *Право України*. 2013. № 11. С. 32-41.
136. Шибіко В. П. Щодо призначення і завдань кримінального судочинства України. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. Юридичні науки. 2011. № 88. С. 16-19.
137. Павлишин А. А. Ціль сучасного кримінального процесу України. *Право України*. 2009. № 2. С. 134-138.
138. Загурський О. Б. Взаємозв'язок кримінальної процесуальної та кримінально-правової політики України на концептуальному рівні. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=380:101012-22&catid=51:5-1012&Itemid=63&lang=ru

139. Зеленецький В. С. Концептуальні основи формування інноваційної кримінально-процесуальної політики України. *Щорічник українського права*. 2009. № 1. С. 248-268.
140. Челохсаев О. З. Современная уголовно-процессуальная политика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 26 с.
141. Патюк С. О. Цілі і завдання сучасного кримінального судочинства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 17 с.
142. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
143. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. Т. 1. Харків: Право, 2013. 376 с.
144. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Т. 1. Харків: Право, 2012. 768 с.
145. Тацій В. Я. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/63406-stattya-2-zavdannya-krimnalnogo-provadjennya.html>
146. Юхно О. О. Актуальні проблеми запобігання кримінальним правопорушенням при запровадженні та вдосконаленні чинного Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 275-286.
147. Беккария Ч. О преступлениях и наказаниях. Москва, 1939. 424 с.
148. Вольтер Ф. М. Комментарии к книге о преступлениях и наказаниях: Избр. произведения. Москва, 1956. 342 с.
149. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – Київ: Канон, 2001. 1103 с.
150. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці. *РОДОВІД*. 2013. С. 156.
151. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3 кн. Київ: Ін Юре, 2007. Кн. 1. 424 с.
152. Недов С. Л. Поняття і принципи впровадження міжнародно-правових актів кримінальне законодавство України. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 236-239.
153. Красій М. О. До питання взаємозв'язку напрямів кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2017. Вип. 44. С. 137-147.
154. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Москва: Изд-во "Наука", 1968. Т.1. 468 с.

155. Лемешко О. М. Звільнення від кримінальної відповідальності: диференціація чи індивідуалізація кримінальної відповідальності. *Наукові дослідження*. 2010. Вип. 20. С. 93-106.

156. Красій М. О. Диференціація кримінальної відповідальності та її індивідуалізація в обвинувальному вирокі суду. *Актуальні питання державотворення в Україні: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ 19 травня 2017 р.)*. Київ. 2017. Том II. С. 225-227.

157. Княженко О. О. Визначення меж кримінально-правових санкцій. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 165-169.

158. Гринь О. Д., Донченко О. І. Кримінальна відповідальність як різновид юридичної відповідальності. *Правова держава*. 2015. № 19. С. 129-135.

159. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-12. Дата оновлення 01.03.2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>

160. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання: Закон України від 26.11.2015 р. № 838-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/838-19>

161. Гладун О. Новий порядок зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання: проблеми правозастосування. URL: http://www.akademia.gp.gov.ua/userfiles/file/Academia2016/Akt_schema/new_strok.pdf

162. Красій М. О. Про зарахування строку попереднього ув'язнення у строк покарання: кримінально-правова та кримінальна процесуальна політика *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків 12-13 жовтня 2016 р.)*. Харків. 2016. С. 531-535.

163. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо правила складання покарань та зарахування строку попереднього ув'язнення: Закон України від 18.05.2017 2046-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2046-19>

164. Шаповалова Л. І. Урахування обмеженої осудності особи під час кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 232-237.

165. Задоя К. П. Проблеми надмірності та недостатності «зворотного зв'язку» між положеннями Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2 (14). С. 79-89.

166. Красій М. О. Кримінально-правова та кримінальна процесуальна проблема застосування примусових заходів медичного та виховного характеру.

Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (Івано-Франківськ 28 квітня 2017 р.). Івано-Франківськ. 2017. С. 104-108.

167. Кимлик Н. В. Роль оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування корупційних злочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 1. Т. 3. С. 146–149.

168. Патик А. А. Підслідність злочинів на досудовому розслідуванні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 155-164.

169. Удалова Л. Д. Кримінальна процесуальна діяльність Національного антикорупційного бюро України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. том 12 число 2 (33). С. 154-160.

170. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

171. Красій М. О. Підслідність корупційних злочинів: основні положення КК та КПК України. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ 9-10 грудня 2016 р.). Івано-Франківськ. 2017. С. 293-296.*

172. Проект концепції створення суду із залученням міжнародних слідчих, публічних обвинувачів і суддів для розгляду кримінальних справ про найбільш небезпечні злочини. URL: <http://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Kontsepsiya-stvorenniya-sudu-iz-zaluchennyam-mizhnarodnyh-slidchyh-publichnyh-obvynuvachiv-i-suddiv-dlya-rozhlyadu-kryminalnyh-sprav-pro-najbilsh-nebezpechni-zlochyny-1.doc>

173. Джужа О. М. Науково-практичний інтерес щодо становлення кримінально-виконавчої та кримінологічної політики України. *«Pojęcie interesu w prawie, prawiestanowionymorzecznictwiesądówkonstytucyjnychPolskiiUkrainy»*: матеріали І Люблінсько-Українського семінару (Люблін, 7-9 квітня 2005 р.) Люблін. 2005. С. 10-14.

174. Балобанова Д. О. Рівні кримінально-правової політики. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 12-13 жовтня 2016 р.). Харків: Право, 2016. С. 153-156.*

175. Жуманиязов М. А. Сущность уголовной политики Республики Казахстан: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. 218 с.

176. Максимів О. Д. Теоретичні засади політики України у сфері протидії злочинності: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 334 с.

177. Полное собрание сочинений: в 15 т. / Н. Г. Чернышевский. Москва: Гослитиздат, 1949. Т. 9. 1011 с.
178. Державне управління: теорія і практика: підручник / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 432 с.
179. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. Москва: Цитадель, 1998. 11465 с.
180. Коробеев А. И. Советская уголовная политика: понятие, содержание, структура. Проблемы советской уголовной политики: межвузовский тематический сборник. Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1985. С. 33-41.
181. Государственная политика и управление: учебник. в 2 ч. / под ред. Л. В. Сморгунова. Москва: РОССПЭН, 2006. Ч. 1. Концепции и проблемы государственной политики и управления. 381 с.
182. Лопашенко Н. А. Разумная уголовная политика и завтрашний уголовный кодекс России: идеи и идеалы. *Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели*: материалы VII Российского конгресса уголовного права (г. Москва, 31 мая-1 июня 2012 года). Москва: Проспект, 2012. 664 с.
183. Филимонов В. Д. Принципы уголовного права: монография. Москва: ЮрИнфоР, 2002. 139 с.
184. Галиакбаров Р. Р. Преступность и уголовная политика (актуальные проблемы борьбы с преступностью). Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1993. 321 с.
185. Келина С. Г., Кудрявцев В. Н. Принципы советского уголовного права: книга. Москва: Наука, 1988. 176 с.
186. Коржанський М. Про принципи кримінального права України. *Право України*. 1995. № 11. С. 69-70.
187. Мальцев В. В. Принципы уголовного законодательства и общественно опасное поведение. *Государство и право*. 1997. № 2. С. 98-102.
188. Ковалев М. И. Соотношение уголовной политики и уголовного права. *Советское государство и право*. 1978. № 12. С. 69-73.
189. Анденес И. Наказание и предупреждение преступлений: книга. Москва: Юрид. лит., 1999. 540 с.
190. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація: монографія. Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. 132 с.
191. Зеленецкий В. Принципы современной уголовно-процессуальной политики Украины. *Юридичний Радник*. 2007. № 5. С. 95-100.
192. Грошевий Ю. М. Система загальних засад кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Актуальні проблеми кримінального права, кримінального процесу та криміналістики*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М. В. Салтевського (м. Одеса, 2 листопада 2012 р.). Одеса. 2012. С. 315-317.

193. Погорецький М. Поняття, зміст та структура кримінального процесу: проблеми теорії та практики. *Право України*. 2013. № 11. С. 43-54.
194. Лобойко Л. М. Принцип наукової обґрунтованості побудови сучасного кримінального процесу України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 31. С. 40-54.
195. Костенко О. М. «Натуралістична» юриспруденція і правова реформа в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 4. С. 13-18.
196. Сабитов Т. Р. Система уголовно-правовых принципов: книга. Москва: Проспект, 2012. 240 с.
197. Апостолова Н. Н. Целесообразность (дискреционность) в российском уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2010. 62 с.
198. Красій М. О. Доцільність як принцип кримінально-правової та кримінальної процесуальної політики. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 8-10 червня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 234-237.
199. Кримінальний кодекс України від 18.04.2018 р. № 2341-14. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>
200. Гнатенко Є. С. Підстави кримінальної відповідальності за законодавством України. *Вісник АМСУ*. Серія: «Право». 2013. № 2 (11). С. 102-106.
201. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студ. вищ. навч. Закладів. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ: Атіка, 2009. 512 с.
202. Лейст О.Э. Санкции в советском праве: монографія. Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1962. 239 с.
203. Загородников Н. И. О пределах уголовной ответственности. *Советское государство и право*. 1967. № 7. С. 39-46.
204. Пионтковский А. А. О понятии уголовной ответственности. *Советское государство и право*. 1967. № 12. – С. 40-56.
205. Карпушин М. П., Курлядский В. И. Уголовная ответственность и состав преступления: монографія. Москва: Юридическая література, 1974. 232 с.
206. Матишевський П. С. Кримінальне право України: загальна частина: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 272 с.
207. Пинаев А. А. Курс лекций по Общей части Уголовного права Украины: книга. Харьков: Харьков юридический, 2002. 570 с.
208. Лесниевска-Костарева Т. А. Дифференция уголовной ответственности Теория и законодательная практика: монографія. Москва: Норма, 1998. 296 с.
209. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права: книга. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 952 с.

210. Панов М. Кримінальна відповідальність та її підстава. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2010. №4. С. 45-52.

211. Юрченко Л. В., Забабуріна А. Г. Притягнення до кримінальної відповідальності – як стадія кримінального провадження. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. Серія «Юридические науки». 2012. Том 25 (64). № 2. С. 238-243.

212. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 року. *Офіційний вісник України*. 1999. № 44. 2193 с.

213. Соловій Я. І. Межі кримінальної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Київ, 2004. 17 с.

214. Соловій Я. І. Межі кримінальної відповідальності: монографія. Івано-Франківськ: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. 297 с.

215. Данилюк С.А. Освобождение от уголовной ответственности (вопросы дифференциации): автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 1984. 18 с.

216. Баулін Ю.В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування Нового Кримінального кодексу України. *Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ-Харків, 25-26 жовт. 2001 р.). Київ-Харків. 2002. С. 39-42.

217. Митрофанов І. І. Взаємозв'язок доктрини кримінально-правового вчення про механізм реалізації кримінальної відповідальності. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 9-10 жовтня 2014 р.). Харків. 2014. С. 365-369.

218. Тихий В. П. Підстава кримінальної відповідальності. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1(14). С. 244-245.

219. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: монографія. Київ: Атіка, 1999. 464 с.

220. Шаргородська Н. В. «Кримінальна відповідальність» та «склад злочину» як категорії кримінального права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 406-412.

221. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Атіка, 2002. 640 с.

222. Красій М. О. Подія злочину з точки зору підстави кримінальної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 239-241.

223. Андрушко П. П. Подія кримінального правопорушення: поняття, кримінально-процесуальне та кримінально-правове значення. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 9-10 жовтня 2014 р.). Харків. 2014. С. 70-74.

224. Андрушко П. П. Встановлення відсутності події кримінального правопорушення як підстава закриття кримінального провадження: окремі кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти застосування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2 С. 114-122.

225. Созанський Т. І. Чи підлягає доказуванню подія кримінального правопорушення з урахуванням положень Особливої частини КК України. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19-20 вересня 2013 р.). Львів. 2013. С. 138-140.

226. Красій М. О. Подія кримінального правопорушення: кримінально-правовий і кримінальний процесуальний підхід. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 18-19 грудня 2015 р.). Івано-Франківськ. 2016. С. 122-124.

227. Красій М. О. Вирок з точки зору кримінально-правової, кримінальної процесуальної та кримінально-виконавчої політики. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2016. Вип. 41. С. 69-81.

228. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. № 995_015. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

229. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19.10.1973 р. № 995_043. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

230. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 01.06.2010 р. № 995_004. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

231. В'юник М. С. Законна сила вироку у кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 2. С. 102-107.

232. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. № 1001-05. URL: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>

233. Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 29 черв. 1990 року № 5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90>

234. Матвиенко Е. А. Приговор суда и его исполнение: монографія. Минск: *Высшая школа*, 1968. 179 с.

235. Цыпкин А. Л. Очерки советского уголовного судопроизводства / А.Л. Цыпкин. – Саратов, 1975. – С. 76.

236. Дяков В. С. Поняття та юридичне значення виправдувального вироку. *Митна справа*. 2014. № 5(95) ч. 2, книга 2. С. 40-45.

237. Ляш А. О., Благодир С. М. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання. *Адвокат*. 2013. №1 (148). С. 25-28.

238. Узагальнення судової практики Запорізької області ухвалення виправдувальних вироків за КПК України в ред. 2012 року. URL: http://zpa.court.gov.ua/userfiles/uz_AI.doc

239. Яценко С. С. Щодо відповідності інституту звільнення від кримінальної відповідальності конституційному принципу презумпції невинуватості: порівняльно-правовий підхід. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 7(107). С. 43-48.

240. Задоя К. П. Юридична природа відстрочки виконання вироку за кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. *Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 19-20 вересня 2013 р.). Львів, 2013. С. 232-236.

241. Шевченко Е. Законна сила як обов'язкова умова виконання обвинувального вироку. *Науковий часопис Національної академії прокуратури*. 2014. № 2. С. 130-136.

242. Коваленко В. В., Удалова Л. Д., Письменний Д. П. Кримінальний процес: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

243. Бадира В. А., Денисов С. Ф., Денисова Т. А. Кримінально-виконавче право: навч. посібник. Київ: Істина, 2008. 400 с.

244. Красій М. Звільнення від кримінальної відповідальності як основа в Кримінальному кодексі України і процедура в Кримінальному процесуальному кодексі України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică* № 2 (18). 2016. С. 136-140.

245. Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности: монографія. Москва: Наука, 1974. 232 с.

246. Песлякас В. Ч. Уголовная ответственность и освобождение от нее: учеб. пособ. Минск, 1988. С. 19-21.

247. Егоров В. С. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности: учебник. Москва: Московский психолого-социальный институт, 2002. 278 с.

248. Кузнецова Н. Ф., Тяжкова И. М. Курс уголовного права. Общая часть. Учение о наказании: ученик. Москва: Зерцало, 2002. 624 с.

249. Скибицкий В. В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания: монографія. Київ: Наукова думка, 1987. 184 с.

250. Яценко С. С. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України (Нормативні документи та коментарі). Київ: А.С.К. 2002. 936 с.

251. Козак О. С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні: монографія. Київ: Освіта України, 2009. 204 с.

252. Ковітіді О. Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України: навч. посібник. Сімферополь: ВД «Квадранал», 2005. 224 с.

253. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.

254. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/82F83474EC054657C2257B33004F2F07](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/82F83474EC054657C2257B33004F2F07)

255. Леоненко І. В. Звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України. *Науковий вісник національної академії Внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 209-216.

256. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України: навч. посіб. / Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса: Фенікс, 2015. 576 с.

257. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 185-207.

258. Грищук В. К. Поняття, види, підстави і форми реалізації кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 50-65.

259. Пономаренко Ю. А. Форми реалізації кримінальної відповідальності за кримінальним законодавством України. *«ПРАВО»*. 2013. Вип. 20. С. 65-72.

260. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Звільнення від кримінальної відповідальності і звільнення від покарання та його відбування: порівняльно-правова характеристика. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 3. С. 46-52.

261. Кобернюк В. Інститут закриття кримінального провадження зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності: сучасний стан і перспективи. *Вісник прокуратури*. 2012. № 10. С. 64-70.

262. Хряпінський П. В. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за діючим законодавством. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2014. Вип. 1 (1) С. 76-83.

263. Меркулова В. О. Тенденції реформування інституту звільнення від кримінальної відповідальності: кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. С. 146-152.

264. Кобернюк В. М. Взаємодія суду, прокурора та інших учасників кримінального провадження при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/215/236>

265. Кримінальний процесуальний кодекс України від 12.04.2018 р. № 4651-17. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

266. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/51905184>

267. Леоненко І. В. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК України. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. Серія «Юридические науки». 2013. Том 25 (64). № 1. С. 408-413.

268. Сташис В. В., Тацій В. Я. Концептуальні положення і система чинного Кримінального кодексу України. *Проблеми законності*. 2009. № 10. С. 278-290.

269. Ященко А. М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 20 с.

270. Красій М. О. Кримінально-правова та кримінально-процесуальна природа звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. *Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 8-9 квітня 2016 р.)*. Київ. 2016. С. 125-127.

271. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 214 с.

272. Микитин Ю. І. Місце медіації у кримінальному провадженні та критерії її застосування в контексті нового КПК України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 32. С. 254-261.

273. Актуальні питання кримінального провадження на підставі угод. Матеріали наради при голові Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (26 вересня 2013 року). URL: <http://zta.court.gov.ua/userfiles/file/sud0690/viropk%20na%20pidstavi%20ygod.doc>

274. Микитин Ю. І. Відновне правосуддя у кримінальному процесі: міжнародний досвід та перспективи розвитку в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.

275. Микитин Ю. І. Історія кримінально-процесуальної політики у сфері примирення та посередництва в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 35. С. 231-244.

276. Новак Р. В., Теремецький В. І. Деякі питання виконання угод у кримінальному провадженні. *Юридична освіта та юридична наука в Україні: витоки, сучасність, перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 16-17 жовтня 2014 р.)*. Запоріжжя. 2014. С. 169-171.

277. Савицький Д. О. Підстави диференціації процесуальних форм і їх реалізація у провадженні зі спрощеною формою. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2002. № 2. С. 214-223.

278. Новак Р. В. Інститут угод як прояв диференціації кримінально-процесуальної форми. *Вісник Вищої Ради Юстиції*. 2013. № 3 (15). С. 74-86.

279. Узагальнення судової практики з застосування Городоцьким районним судом Львівської області угод у кримінальному провадженні за І-ше

півріччя 2014 року. URL: <https://gr.lv.court.gov.ua/sud1305/pres-centr/novunu/134342/>

280. Демченко І. М. Оптимізація кримінально-правового регулювання призначення покарання на підставі угоди. *VIII Прибузькі юридичні читання: «Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект»*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 23–24 листопада 2012 р.). Миколаїв. 2012. С. 138–139.

281. Красій М. О. Інститут судимості: проблеми теорії і практики, необхідність вдосконалення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. Харків. 2016. № 2 (7). С. 169-178.

282. Расюк А.О. Судимість та правові наслідки її реалізації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 2 (15). С. 102-108.

283. Голіна В. В. Судимість у змісті кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1(1). С. 252-257.

284. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть: учебник. Днепропетровск: Пороги. 1992. 162 с.

285. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть: Курс лекций. Москва: Изд-во БЕК, 1999. С. 502–503.

286. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 333 с.

287. Письменський Є. О. Інститут судимості в кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 23 с.

288. Расюк А. О. Судимість у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.

289. Муратова С. О. Судимість як інститут кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2(3). С. 293-310.

290. Баулін Ю. В., Боривов В. І., В. В. Сташис, Тацій В. Я., Тютюгін В. І., Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. Харків: Право, 2010. 177 с.

291. Баулін Ю. В. Кримінальна відповідальність: сутність, зміст та правова форма. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3. С. 627.

292. Чумак Ю. І., Соболев О. І. Правові наслідки судимості. *Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 21-22 травня 2015 р.). Суми. 2015. С. 268-270.

293. Красій М. О. Судимість як інститут: кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспект. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 13-14 травня 2016 р.). Івано-Франківськ. 2016. С. 118-121.

294. Пугачов К. В. Співвідношення інститутів судимості та інших заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 214- 221.

295. Грищук В. К., Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 248 с.

296. Красій М. О. Проблеми кримінально-правової та кримінальної процесуальної політики щодо заходів кримінально-правового характеру юридичних осіб. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 12-13 серпня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 98-101.

297. Берзін П. С., Денисова Т. А., Дудоров О. О., Ковальський В. С., Навроцький В. О., Юзікова Н. С. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

298. Минин Р. В. Институт уголовной ответственности юридических лиц в России: проблемы обусловленности и регламентации: дис.... канд. юрид. наук. Тюмень, 2007. 193 с.

299. Ященко А. М. Деякі міркування щодо форм реалізації кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. *Вісник кримінологічної Асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 212-223.

300. Фріс П. Л. До питання про кримінальну відповідальність юридичної особи. *Юридичний вісник*. 2015. № 2 (35). С. 152-156.

301. Гончар Т. О. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за чинним Кримінальним кодексом України. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 76-80.

302. Мірошніченко С. С. Злочини проти правосуддя: теоретичні і прикладні проблеми запобігання та протидії): автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Київ, 2012. 40 с.

303. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Изд. 15. Москва, 1984.

304. Борисов В. І., Тютюгін В. І. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. Харків: Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. 160 с.

305. Кухарук Ю. О. Відвід захисника від участі у кримінальній справі в кримінальному процесі України: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 148 с.

306. Красий М. Е. Уголовно-правовая и уголовно-процессуальная политика в контексте нарушения права на защиту. *Противодействие преступности: криминологические, уголовно-правовые и уголовно-процессуальные аспекты*: сб. материалов Респ. науч.-практ. интернет-конф. (Брест, 23 марта 2017 г.). Брест. 2017. С. 141-146.

307. Люліч В. А. Захисник як суб'єкт збирання доказів у нормах нового Кримінального процесуального кодексу України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 201-206.

308. Гумін О. М. Діяльність захисника в ході збирання та дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2013. № 2 (86). С. 81-87.

309. Сахно Р. І. «Інше грубе порушення права на захист» як форма прояву злочину, передбаченого ст. 374 Кримінального кодексу України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 2 (17). С. 75-83.

310. Єднак В. М. Кримінальна відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови з корисливих мотивів: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Київ, 2015. 20 с.

311. Квасневська Н. Д. Відповідальність за постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 16 с.

312. Карташов А. Ю. Уголовная ответственность за вынесение заведомо неправосудного приговора, решения либо иного судебного акта: дис. ... канд. юрид. наук. Ставрополь, 2004. 171 с.

313. Про незалежність судової влади: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07>

314. Тютюгін В. І., Капліна, О. В., Тітко А. І. Постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: окремі аспекти застосування ст. 375 Кримінального кодексу України. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 2. С. 42–48.

315. Андрушко П. П. Деякі проблемні питання кримінально-правової кваліфікації постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення в кримінальному провадженні (ст. 375 КК). *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 8 (168). С. 35-46.

316. Сиза Н. П. Кримінально-процесуальні аспекти поняття неправосудного вироку суду. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. том 13 число 1(35). С. 119-121.

317. Карташов А. Ю. Уголовная ответственность за вынесение заведомо неправосудного приговора, решения либо иного судебного акта: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ставрополь, 2004. 13 с.

318. Погорецький М. Кримінальна відповідальність суддів за постановлення неправосудного рішення (ст. 375 КК). *Юридичний вісник України*. 2015. № 22. С. 6–12.

319. Навроцька В. В. Негативні наслідки правового характеру за дачу завідомо неправдивої інформації в кримінальному процесі. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Dtr_pravo/2009_2/files/pravo_02_09_Na_vrotska.pdf

320. Красій М. О. Завідомо неправдиве показання: кримінально-правові та кримінально-процесуальні проблеми. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 17-18 березня 2017 р.). Харків. 2017. С. 77-81.

321. Інформацийний лист ВСС від 05.10.2012 N 223-1446/0/4-12 про судовий розгляд в провадженні у першій інстанції відповідно до нового КПК.
URL: http://zib.com.ua/ua/print/11957-inforimaciy_niy_list_vss_vid_05102012_n_223-144604-12_pro_sud.html

Наукове видання

КРАСІЙ Марія Омелянівна

**ПОЛІТИКА В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ
ЗЛОЧИННІСТЮ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-
ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПІДСИСТЕМ**

Монографія

Науковий редактор – Фріс П. Л.
Комп'ютерна верстка – Козич І. В.

Підп. до друку 11.03.2020. Формат 60x84/16.
Папір офсет. Гарнітура «Times New Roman».
Вид. арк. 10,1. Тираж 300 пр. Зам. №105

Видавець ФО-П Петраш Ксенія Тарасівна
77300 Україна, Івано-Франківська обл., м. Калуш,
вул. Дзвонарська, 4, тел. (066) 656-62-63
Свідоцтво про вексення суб'єкти видавничої справи
До державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 4928 від 02.07.2015 р.

Виготовлювач підприємець Голіней О. М.
76000, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128,
тел.: (0342) 580 432, +38 066 481 66 01,
+38 050 540 30 64
e-mail: gsm1502@ukr.net